

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 2 (74)
Квітень
2016

Серія
«Економічні
науки»

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор О. О. Нестуля, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: М. Є. Рогоза, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ; **С. В. Гаркуша**, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор В. В. Карцева, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар О. М. Зінченко, кандидат економічних наук ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;
С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;
О. В. Березін, д. е. н., професор ПУЕТ;
Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;
О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;
М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;
В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;
А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;
В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;
С. Б. Сторичева, д. е. н., професор ПУЕТ;
О. О. Ємець, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;
В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;
Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;
Л. М. Колєчкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;
Б. Я. Кузняк, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
С. М. Лєбєдєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусія;
Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;
В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;
М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;
А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;
М. М. Мятівіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;
С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;
І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;
А. О. Пантелеймоєнко, д. е. н., професор ПУЕТ;
Н. С. Педченко, д. е. н., професор ПУЕТ;
В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;
Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;
А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;
О. Г. Сімеонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;
Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;
Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;
С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;
Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;
К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;
С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;
Ф. І. Хміль, д. е. н., професор Львівської комерційної академії, Львів;
М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;
О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;
Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;
М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;
Л. М. Шимановська-Діанич, д. е. н., професор ПУЕТ;
О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

Номер затверджено на засіданні вченої ради
Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»,
протокол № 1 від 1 січня 2015 р.

Відповідальна за випуск видання В. В. Карцева.
Випусковий редактор М. П. Гречук.
Літературний редактор В. Л. Яременко.
Верстка О. С. Корніліч.
Дизайн обкладинки С. А. Деркач.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалів, 3,
каб. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2016

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів	8	Нестефоренко В. В. Інноваційна активність працівників як чинник підвищення продуктивності праці.....	77
I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ			
Гончаренко В. В., Мілька А. І. Соціально-економічна ефективність кооперативних підприємств та національних кооперативних систем (нові теоретико- методологічні підходи)	9	Орлов О. В. Участь кредитних спілок у розвитку зеленого туризму – вагомий фактор відродження сільських громад.....	84
Шимановська-Діанич Л. М. Підходи до формування корпоративної культури підприємств в умовах євроінтеграційних змін в економіці України	18	Сергійчук В. О. Соціально-економічний розвиток туристичного бізнесу України в умовах європейської інтеграції.....	92
Дробиш Л. В. Удосконалення механізмів ефективного управління якістю праці на підприємствах туризму.....	27	II. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ	
Колонтаєвський О. П., Шаповаленко Д. О. Оцінка інвестиційної активності та можливості залучення інвестицій для комунальних підприємств	33	Гладка В. В. Взаємодія органів державного фінансового контролю у процесі казначейського обслуговування бюджетних коштів.....	100
Лугівська О. П., Лугівська Л. А. Методичні засади оптимізації доходів і витрат підприємства для забезпечення результативності бізнесу	41	Соколова А. М. Механізм управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспільства: сутність та структура	108
Мельник І. М. Якість прибутку як засіб аналізу та оцінки ефективності функціонування торговельних підприємств споживчої кооперації	51	III. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ	
Зінченко О. М. Проблеми та перспективи розвитку форм організації роздрібною торгівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку	58	Зось-Кіор М. В. Прийняття рішень на основі оцінювання інтегральних показників ефективності управління.....	117
Іванова О. М. Алгоритм управління інформаційними потокami туристичних підприємств	65	Іванюта В. Ф. Стратегія економічного розвитку національної економіки	122
Капліна А. С. Методичний підхід до оцінки якості готельних послуг	70	Кундєєва Г. О. Продовольча безпека: цілі й оцінка.....	129
		Гусейнов М. М. Сільське господарство Азербайджану й напрями його інноваційного розвитку	135
		Лозова О. В. Державне управління інноваційною продукцією аграрного сектора національної економіки України	142
		Зелінський А. Ю. Підходи до класифікації трансакційних витрат для цілей управління	148

**IV. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ,
МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ****Білозубенко В. С., Поляков М. В.**Економіка даних як новий етап використання
інформаційно-комунікаційних технологій
у національному господарстві 154**V. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ****Манн Р. В.**Способи вдосконалення системи
викладання дисципліни «Економіка
підприємства» у вищих навчальних
закладах із використанням
дистанційних технологій навчання 160

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям	8	Нестефоренко В. В. Инновационная активность работников как фактор повышения производительности труда	77
I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ		Орлов А. В. Участие кредитных союзов в развитии зеленого туризма – важный фактор возрождения сельских общин	84
Гончаренко В. В., Милька А. И. Социально-экономическая эффективность кооперативных предприятий и национальных кооперативных систем (новые теоретическо-методологические подходы).....	9	Сергийчук В. О. Социально-экономическое развитие туристического бизнеса Украины в условиях европейской интеграции	92
Шимановская-Дианич Л. М. Подходы к формированию корпоративной культуры предприятий в условиях евроинтеграционных изменений в экономике Украины	18	II. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ	
Дробыш Л. В. Совершенствование механизмов эффективного управления качеством труда на предприятиях туризма	27	Гладкая В. В. Взаимодействие органов государственного финансового контроля в процессе казначейского обслуживания бюджетных средств	100
Колонтаевский О. П., Шаповаленко Д. А. Оценка инвестиционной активности и возможности привлечения инвестиций для коммунальных предприятий	33	Соколова А. Н. Механизм управления фандрайзинговой деятельностью организаций гражданского общества: сущность и структура	108
Луговская О. П., Луговская Л. А. Методические основы оптимизации доходов и расходов предприятия для обеспечения результативности бизнеса	41	III. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ	
Мельник И. Н. Качество прибыли как средство анализа и оценки эффективности функционирования торговых предприятий потребительской кооперации	51	Зось-Киор Н. В. Принятие решений на основе оценки интегральных показателей эффективности управления	117
Зинченко Е. Н. Проблемы и перспективы развития форм организации розничной торговли потребительской кооперации на сельском потребительском рынке	58	Иванюта В. Ф. Стратегия экономического развития национальной экономики	122
Иванова Е. Н. Алгоритм управления информационными потоками туристических предприятий	65	Кундеева Г. А. Продовольственная безопасность: цели и оценка	129
Каплина А. С. Методический подход к оценке качества гостиничных услуг	70	Гусейнов М. М. Сельское хозяйство Азербайджана и направления его инновационного развития	135
		Лозовая О. В. Государственное управление инновационной продукцией аграрного сектора национальной экономики Украины	142

Зелинский А. Ю.
Подходы к классификации
транзакционных издержек
для целей управления 148

**IV. МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ,
МОДЕЛИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ
ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ**

Белозубенко В. С., Поляков М. В.
Экономика данных как новый
этап использования информационно-

коммуникационных технологий
в национальном хозяйстве..... 154

**V. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

Манн Р. В.
Способы совершенствования системы
обучения дисциплины «Экономика
предприятия» в высших учебных
заведениях с использованием
дистанционных технологий обучения 160

CONTENTS

Author's texts requirements	8
I. ECONOMY AND MANAGEMENT	
Honcharenko V., Milka A. Socio-economic efficiency Cooperative enterprises and the National Cooperative Systems (New theoretical and methodological approaches)	9
Shimanovska-Dianich L. Approaches to formation of corporate culture enterprises in the conditions of European integration changes in the economy of Ukraine.....	18
Drobysch L. Perfection of mechanisms of effective management by quality of labour on enterprises of tourism	27
Kolontaevskiy O., Shapovalenko D. The assessment of the investment activity and the probability to attract investments to municipal services enterprises	33
Lugivska O., Lugivska L. Methodical bases of optimization revenue and expenditures for business performance.....	41
Melnyk I. Quality of profit as a tool for analysis and evaluation effective functioning of commercial enterprises of the consumer cooperation	51
Zinchenko O. Problems and prospects of development the forms of retail consumer cooperatives in the rural consumer market	58
Ivanova O. Algorithm of management of information flows of tourism enterprises	65
Kaplina A. The methodical approach to the hotel services quality evaluation.....	70
Nesteforenko V. Innovation of activity as a factor improve productivity.....	77
Orlov O. Participating of credit unions in development of green tourism is ponderable factor of revival of rural communities	84
Sergiychuk V. Socio-economic development business tourism Ukraine in conditions of European Integration	92
II. FINANCE, BANKING AND INSURANCE	
Gladka V. Interaction of state financial control institutions in the process of treasury service of budget.....	100
Sokolova A. Fundraising management mechanism of civil society organizations: essence and structure	108
III. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY	
Zos-Kior N. Decision-making based on the evaluation of integrated management indicators	117
Ivanyuta V. Strategy of economical development of national economy.....	122
Kundieieva G. Food safety: aim and evaluation	129
Guseynov M. Agriculture of Azerbaijan and directions of its innovative development.....	135
Lozova O. The state management of innovative products to the agricultural sector the national economy of Ukraine.....	142
Zelinskyy A. Approaches to classification	

of the transaction costs for
 administrative objectives 148

communication technologies
 in the national economy 154

**IV. MATHEMATICAL METHODS,
 MODELS AND INFORMATION
 TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY**

Bilozubenko V., Polyakov M.
 Data-based economy as a new
 stage the use of information and

V. EDUCATIONAL ACTIVITIES

Mann R.
 Improvement methods of teaching
 discipline «business economics»
 in institution of higher education using
 distance learning technologies 160

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: 1. Економіка й управління підприємством. 2. Фінанси та банківська справа. 3. Економіка й управління національним господарством. 4. Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці. 5. Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

1. **Індекс УДК** (універсальний десятковий класифікатор) слід розміщувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.

2. **Заголовок статті** має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.

3. **Відомості про автора (авторів)** подавати англійською, українською, російською мовами, вміщувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.

4. **Анотацію** подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розміщувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.

5. **Ключові слова** (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.

6. **Перелік використаних джерел** подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються з продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та ліве поле – 20 мм, праве – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, урахувавши пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливки і розміщувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** і символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо у Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вміщувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього в тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Ковалю, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)
Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 334.7.01:334.73

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ КООПЕРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ КООПЕРАТИВНИХ СИСТЕМ (НОВІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ)

В. В. ГОНЧАРЕНКО, доктор економічних наук, професор;

А. І. МІЛЬКА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні теоретико-методологічних підходів щодо оцінки економічної та соціальної ефективності діяльності кооперативних підприємств, організацій та національних кооперативних систем. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *У статті розкриваються нові теоретико-методологічні підходи* щодо визначення показників соціально-економічної ефективності кооперативних підприємств та національних кооперативних систем. **Практична значущість результатів дослідження.** *Показано особливості кооперативів як неприбуткових форм здійснення господарської діяльності та їх відмінності від підприємницьких форм господарювання.*

Ключові слова: ефективність, соціально-економічна ефективність, кооперативні форми господарювання, кооперативні підприємства, національні кооперативні системи.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Кооперативні форми господарювання (споживчі, кредитні, сільськогосподарські, житлові та інші кооперативи) в усіх країнах світу мають унікальну соціально-економічну природу, що базується на ідеї економічної самопомоги широких верств населення з метою самозабезпечення необхідними товарами та послугами. Своїми цілями й завданнями вони принципово

відрізняються від традиційних форм ведення бізнесу, зорієнтованих на максимізацію прибутку. У зв'язку з цим використання класичних підходів щодо оцінки ефективності їх діяльності є не досить коректним і потребує наукового переосмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності діяльності кооперативних організацій у своїх працях досліджували П. Балабан, О. Березін, В. Власенко, А. Куценко, Р. Лупак, Н. Педченко, Г. Скляр, Л. Ши-

мановська-Діанич та інші вітчизняні вчені. Високо оцінюючи їхній внесок у вирішення прикладних питань удосконалення діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації, варто зазначити, що теоретичні аспекти визначення соціально-економічної ефективності кооперативних форм господарювання на основі досвіду світового кооперативного руху залишилися малодослідженими.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є розробка нових теоретико-методологічних підходів щодо оцінки економічної і соціальної ефективності діяльності кооперативних підприємств, організацій та національних кооперативних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження питань соціально-економічної ефективності кооперативних підприємств і національних кооперативних систем доцільно розпочати з чіткого визначення базових понять із вказаної проблематики, до яких належать такі категорії, як «ефект», «ефективність», «господарська діяльність», «підприємницька діяльність», «кооперативна діяльність».

Ефект – це чітко визначений результат господарської чи іншої діяльності. Ефект може бути економічним, соціальним чи іншим. Його величина вимірюється абсолютними показниками. У свою чергу, ефективність характеризується відносними показниками, що дають змогу порівняти одержаний ефект із затраченими на його досягнення ресурсами у процесі здійснення господарської чи іншої діяльності.

Згідно зі ст. 3 Господарського кодексу України (ГКУ), господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1]. Крім цього, у зазначеному законодавчому акті є один важливий момент, який часто залишається поза увагою, а саме – «господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти під-

приємництва – підприємцями. *Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність)*» [1]. Останнє положення має надзвичайно важливе значення для розуміння особливостей соціально-економічної природи кооперативних форм господарювання та підходів до визначення їх ефективності, адже в Україні поняття «господарська діяльність» і «підприємницька діяльність» часто ототожнюються не тільки практиками, а й багатьма науковцями. Причиною цієї плутанини стало інше визначення, надане ще раніше в Законі «Про внесення змін до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”», згідно з яким господарською діяльністю вважалась «будь-яка діяльність особи, направлена на отримання доходу у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, у разі якщо безпосередня участь такої особи в організації такої діяльності є регулярною, постійною та суттєвою» [2]. При цьому п. 20 вказаного закону в податкове законодавство України було закладено принципову методологічну помилку, якою «слова “підприємницька діяльність”, “виробнича діяльність”, “основна діяльність” у всіх відмінках замінено словами “господарська діяльність” у відповідних відмінках» [2]. На жаль, ця помилка пізніше перекочувала й у прийнятий Податковий кодекс України (ПКУ), у п. 14.1.36 якого визначено, що господарська діяльність – це діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, *спрямована на отримання доходу* та проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, яка діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами [3].

Слід зазначити, що визначення поняття «господарська діяльність» у ГКУ є більш правильним, ніж у ПКУ. Досвід інших країн свідчить, що в ринковій економіці існує два принципово відмінних типи суб'єктів господарської діяльності: підприємницькі й непідприємницькі. Відмінність між ними – у меті (цілях) здійснення господарської діяльності, а звідси – різному ефекті, який вони прагнуть

отримати в результаті цієї діяльності. Перші – створюються з метою отримання максимального прибутку від вкладеного капіталу, який виникає в результаті перевищення доходів від здійснення господарської діяльності над витратами на її проведення. Господарська діяльність таких суб'єктів називається підприємницькою і може здійснюватись у різних організаційно-правових формах (ПП, ТОВ, АТ, ФОП тощо). Особливістю підприємницької діяльності є те, що, незалежно від її організаційно-правової форми, метою цієї діяльності є отримання максимального прибутку власниками/ом бізнесу від виробництва та/або реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг іншим особам (клієнтам). Отже, головною ознакою і кінцевою метою підприємницької діяльності є привласнення *власниками* бізнесу отриманих у результаті господарської діяльності коштів *клієнтів*. Тому очікуваний ефект від здійснення підприємницької діяльності – максимальна маса прибутку на вкладений капітал, яка досягається максимізацією доходів і мінімізацією витрат, що, у свою чергу, визначає ефективність підприємницьких форм господарської діяльності.

Принципово іншу мету господарської діяльності ставлять перед собою непідприємницькі форми господарювання, до яких належать різні види кооперативів, які сьогодні є основою сектора «соціальної економіки» («Social economics») у більшості країн світу. Уперше кооперативи почали виникати ще в ХІХ ст. як альтернатива підприємницьким (капіталістичним) формам господарської діяльності. Люди як споживачі почали об'єднуватись в особливі організації, які в різних країнах отримали різні назви – кооперативи, кооперативні товариства, спілки. Це була унікальна, особлива форма економічної самопомогі населення. Головною метою цих кооперативних форм господарювання було забезпечення своїх членів (які одночасно були їх власниками та клієнтами), необхідними товарами та/чи послугами. Кооперативні товариства не мали за мету отримання прибутку, а прагнули надавати послуги чи забезпечувати своїх членів товарами за собівартістю, чим суттєво відрізнялись від підприємницьких товариств, що мали за мету

отримання максимального прибутку на вкладений капітал. Завдяки членству в кооперативних товариствах, об'єднані в них споживачі та дрібні підприємці позбавлялись необхідності користуватись послугами різноманітних торговельних та інших посередників і купувати в них товари за надмірно високими цінами чи продавати свою продукцію перекупникам за низькою ціною. Люди отримували можливість придбавати через своє товариство, у якому вони були не тільки клієнтами, а й рівноправними співвласниками, значно дешевші та якісніші товари (послуги) чи вигідніше продавати через кооператив вироблену у приватних господарствах продукцію.

Згодом проста та зрозуміла широким верствам населення кооперативна ідея перетворилась у потужний світовий соціально-економічний рух. Сьогодні членами різних видів кооперативів є понад 800 млн людей, а якщо рахувати і членів їх сімей, то з діяльністю кооперативів пов'язано понад 30 % населення планети. Половина жителів Сінгапуру, кожен третій житель Канади та Норвегії, кожен четвертий житель США та Німеччини є членом хоча б одного кооперативу [4].

У світі існує велике різноманіття кооперативів, які надають своїм членам необхідні їм товари та послуги. Споживчі кооперативи – здійснюють забезпечення своїх членів товарами; фінансові кооперативи (кредитні спілки, кооперативні банки, ощадно-позичкові товариства, страхові кооперативи тощо) – забезпечують членів фінансовими послугами; збутові кооперативи – сприяють сільгоспвиробникам вигідно продати їх продукцію, у тому числі й на світових ринках; молочарські кооперативи – сприяють членам-виробникам молока в переробці їх продукції та її вигідній реалізації, у тому числі на експорт; бензинові кооперативи – забезпечують своїх членів дешевими паливно-мастильними матеріалами; прокатні кооперативи – надають своїм членам у тимчасове користування необхідне обладнання, пристрої, інвентар; житлові кооперативи – забезпечують своїх членів житлом та якісними й часто дешевшими комунальними послугами. Складно перелічити всі різновиди кооперативів, що існують у світі. Вони створюються переважно в

тих сферах господарської діяльності, де існує масова потреба людей у певних товарах (послугах) і де люди прагнуть не переплачувати кошти посередникам.

Незважаючи на таке велике різноманіття видів і сфер діяльності кооперативів, усі вони мають однакову соціально-економічну природу й мету – обслуговування потреб переважно (а в окремих випадках – виключно) своїх членів-власників на неприбуткових засадах, тобто за собівартістю, без прагнення до отримання прибутку. Тому в багатьох країнах світу кооперативи офіційно належать до неприбуткових організацій (non-profit organization).

У зв'язку з особливою соціальною місією і унікальною економічною природою кооперативів як непідприємницьких (неприбуткових) форм господарювання необхідно детальніше зупинитись на окремих аспектах, які формують неприбутковий механізм їх діяльності, що дозволить у подальшому окреслити критерії оцінки економічної і соціальної ефективності кооперативних форм господарювання.

Перш за все, необхідно зазначити, що термін «неприбутковий» не є синонімом слова «збитковий». Прибуток (чи збиток) – це фінансовий результат перевищення доходів над витратами у процесі здійснення як підприємницької, так і непідприємницької господарської діяльності. Поняття «неприбуткова діяльність» не означає відсутність прибутку чи отримання збитків у результаті її здійснення. Цей термін означає лиш те, що така економічна категорія, як прибуток, не є метою цієї діяльності. Крім цього, прибуток у кооперативних формах господарювання з економічної точки зору має іншу економічну природу, ніж у підприємницьких. Усвідомлюючи нестандартність цього твердження, спробуємо його обґрунтувати детальніше.

Як було зазначено вище, у більшості країн світу члени кооперативу є одночасно їх власниками та клієнтами (користувачами послуг). Тому кооператив як господарюючий суб'єкт надає послуги не стороннім особам (клієнтам), а переважно або виключно своїм членам-власникам. Ця обставина обумовлює прагнення кооперативу до максимального здешевлювання організованих ним для своїх членів

послуг, а не отримання прибутку від такого надання для подальшого розподілу його між власниками (як це є в суб'єктів підприємницької діяльності). Тому кооперативи й прагнуть надавати послуги за собівартістю. Однак собівартість неможливо визначити наперед. Тому члени кооперативу, будучи його рівноправними співвласниками, спільно приймають рішення про механізм фінансування діяльності кооперативу.

Джерелами такого фінансування є внески (вступні й пайові) та плата за послуги кооперативу. Розмір цієї плати (цін, розцінок кооперативу) має гарантовано забезпечити покриття витрат кооперативу. Тому кооператив встановлює плату за свої послуги «із запасом» від планової собівартості для недопущення виникнення збитків. Звідси й виникає перевищення доходу над витратами кооперативу, що для будь-якого суб'єкта підприємництва цілком справедливо вважається прибутком. Це перевищення доходів над витратами в кооперативі є не метою діяльності, а наслідком неможливості точного попереднього встановлення плати за послуги на рівні собівартості.

Але не тільки цей аргумент визначає унікальність неприбуткового механізму кооперативної діяльності. Перевищення доходів кооперативу над його витратами взагалі не можна розглядати як прибуток (у традиційному розумінні цього слова) тому, що плата членами-власниками кооперативу за його послуги не може вважатись доходом кооперативу, адже прибуток – це похідна від доходу. З економічної точки зору доходом є кошти, що отримуються від обслуговування клієнтів, тобто осіб, які не є власниками суб'єкта господарювання. Кошти, що надходять кооперативу від членів-власників у вигляді плати за його послуги, за своєю економічною природою є не доходом, а швидше цільовим фінансуванням, яке здійснюється власниками. З цього приводу Конгрес Міжнародного кооперативного альянсу ще в 1969 р. рекомендував замінити для кооперативів термін «прибуток» на більш правильний для кооперативної діяльності – «економічний результат».

Ще одним важливим аспектом, що характеризує неприбутковий механізм господарської

діяльності кооперативів, є напрями використання (розподілу) отриманого фінансового результату. На відміну від суб'єктів підприємництва, у яких прибуток розподіляється між власниками пропорційно вкладеному капіталу (акціям чи паям), фінансовий результат у кооперативах розподіляється за спільним рішенням членів (під час прийняття якого кожен член має лише один голос) за такими основними напрямками: 1) кооперативні виплати членам; 2) формування резервів кооперативу; 3) розвиток громади; 4) нарахування дивідендів на паї. Коротко зупинимось на цих напрямках.

Кооперативні виплати – це унікальний механізм фінансових взаємовідносин між кооперативом і його членами. Ці виплати здійснюються щорічно пропорційно обсягам придбаних у кооперативі товарів (послуг) і фактично є поверненням членам-клієнтам переплачених коштів понад собівартість. Кооперативні виплати є основним елементом неприбуткового механізму кооперативної діяльності, що забезпечує беззбиткову діяльність кооперативу й поєднання приватних і колективних інтересів членів. Слід зазначити, що деякі суб'єкти підприємницької діяльності запозичили в кооперативів подібний механізм для побудови своїх програм лояльності клієнтів.

Формування резервів (резервного фонду) захищає кооператив від непередбачуваних ризиків і забезпечує його функціонування в довгостроковій перспективі. Сформовані резерви використовуються для покриття збитків, які можуть виникнути у процесі різноманітних несприятливих факторів господарської діяльності, що дозволяє кооперативу пережити «складні часи». Крім цього, накопичені резерви можуть бути використані для розширення діяльності кооперативу з метою кращого обслуговування існуючих та залучення нових членів.

Спрямування коштів на розвиток громади є одним із важливих напрямів використання отриманого фінансового результату («прибутку») для кожного кооперативу. За рахунок цих коштів формуються певні соціальні фонди кооперативу, з яких, за спільним рішенням членів, фінансуються різноманітні програми,

спрямовані на задоволення колективних потреб членів кооперативу чи територіальної громади, де діє кооператив (створення бібліотеки, побудова в селі дитячого майданчика, дороги, водогону тощо), а також на залучення до кооперативу нових членів (освітня, просвітницька діяльність тощо).

Нарахування дивідендів на паї в кооперативах є швидше виключенням, ніж правилом. Таке нарахування здійснюється переважно в тих випадках, коли виникає необхідність залучити від членів додатковий пайовий капітал на розширення діяльності кооперативу. Внесення додаткових паїв не надає членам додаткових голосів під час прийняття рішень на загальних зборах чи будь-яких інших переваг або привілеїв. Тому кооператив стимулює такий досить дешевий та ефективний механізм фінансування свого розвитку через нарахування дивідендів на паї без надання жодних гарантій щорічної винагороди пайового капіталу. Зрозуміло, що це суттєво відрізняє природу дивідендів на паї в кооперативних і підприємницьких товариствах.

Отже, кооперативні форми господарювання в багатьох країнах суттєво відрізняються від форм здійснення підприємницької діяльності (табл. 1).

Відмінності в соціально-економічній природі цих двох форм господарювання визначають ефект, на досягнення якого вони спрямовані, та основні показники ефективності їх діяльності. Економічний ефект від здійснення підприємницької діяльності визначається максимальною масою отриманого прибутку, яка досягається за умови максимізації доходів (Д) та мінімізації витрат (В) – $\{D \rightarrow \infty; B \rightarrow \min\}$. Економічний ефект від здійснення кооперативної діяльності полягає в забезпеченні надання якісних послуг членам на умовах беззбитковості та за мінімально можливих витрат $\{D \geq B; B \rightarrow \min\}$. І підприємницькі, і кооперативні форми господарювання для досягнення максимального економічного ефекту своєї діяльності прагнуть мінімізувати витрати, використовуючи різноманітні методи управління витратами та собівартістю. Кооперативи, крім цього, використовують об'єднання з іншими кооперативами на місцевому, регіональному

Таблиця 1

Найбільш суттєві відмінності кооперативних (неприбуткових) і підприємницьких (прибуткових) форм господарської діяльності

Ознаки	Кооперативні форми господарювання	Підприємницькі форми господарювання
Соціальні цілі	Взаємодопомога, самозахист від посередників, соціальні програми для членів та громади	Не встановлюються
Економічні цілі	Забезпечення членів необхідними товарами (послугами) з метою скорочення витрат та/чи збільшення доходів їхніх приватних господарств	Отримання максимального прибутку власниками капіталу від надання послуг клієнтам
Статус	Неприбуткова організація	Суб'єкт підприємницької діяльності
Правова форма	Кооператив	АТ, ТОВ, ТзПВ, ТзДВ, ПП
Управління	Демократичне. Кожен член має право одного голосу, незалежно від суми його вкладу в кооператив	Управління (кількість голосів) пропорційне частці в капіталі
Власники	Усі члени кооперативу. Кількість не є фіксованою і постійно збільшується за рахунок вступу нових членів (принцип «відкритих дверей»).	Засновники. Кількість фіксується в момент створення та обмежується
Клієнти	Члени-власники кооперативу*	Особи, які не є власниками
Розподіл прибутку	Повертається членам пропорційно користуванню послугами, значна частина спрямовується в резерви та на потреби громади, винагорода капіталу обмежена	Привласнюється власниками пропорційно частці у капіталі
Законодавче регулювання	Кооперативне законодавство	Підприємницьке законодавство

* Законодавство може допускати надання послуг нечленам, але лише в чітко визначених випадках (наприклад, можливість членів у певний період повністю використати наявні можливості чи ресурси кооперативу). При цьому обсяг послуг, що можуть надаватись нечленам, має бути обмеженим і може оподатковуватись.

та національному рівнях у кооперативні системи, завдяки чому отримують можливість значно скорочувати собівартість своєї діяльності й суттєво підвищувати свою конкурентоспроможність.

Головними показниками економічної ефективності підприємницької діяльності є норма прибутку та рентабельність (інвестицій, капіталу, активів, продажів). Однак ці показники не можуть об'єктивно характеризувати економічну ефективність кооперативних форм господарювання. Для цього доцільніше використовувати такі показники, як відхилення кооперативних цін (розцінок) від середньоринкових, коефіцієнт фінансової стійкості, темпи зростання резервного капіталу тощо. А для оцінки економічної ефективності національних кооперативних систем доцільно застосувати такі показники, як темпи зростання членства, частка залучених до системи коопе-

ративів, обсяг послуг і загального товарообігу тощо.

Крім показників економічної ефективності, для комплексної оцінки будь-якого суб'єкта господарювання доцільно використовувати також показники соціальної ефективності, які відображають рівень впливу цього суб'єкта на суспільство та якість життя населення. Соціальну ефективність підприємницької діяльності можуть характеризувати кількість створених робочих місць, сума сплачених податків і коштів, спрямованих на благодійність. Для характеристики соціальної ефективності кооперативної діяльності, крім вищезазначених, доцільно додатково використовувати такі показники: темпи зростання членства в кооперативі; процент охоплення членством у кооперативі місцевого населення; частка коштів, спрямованих на розвиток громади та/чи соціальні цілі тощо.

Соціальну ефективність національних кооперативних систем характеризують частка кооперативного сектора в національній економіці, процент кооперування населення країни та темпи його зростання. В Україні, наприклад, можна говорити про падіння соціальної ефективності системи споживчої кооперації у зв'язку із скороченням кількості пайовиків

у 57,6 раза (із 12,5 млн до 217 тис. осіб) за період 1990–2014 рр. Якщо на початку 90-х років членами системи споживчої кооперації України було 42,7 % населення, то нині цей показник становить лише 0,48 %. В інших європейських країнах соціальна ефективність національних систем споживчої кооперації значно вища (рис. 1, 2) [5].

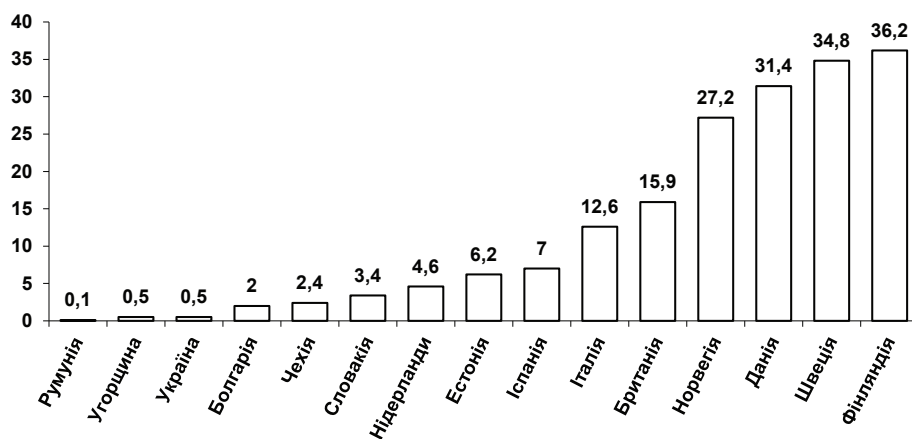

Рис. 1. Частка населення, яке є членами споживчої кооперації окремих країн Європи (%)

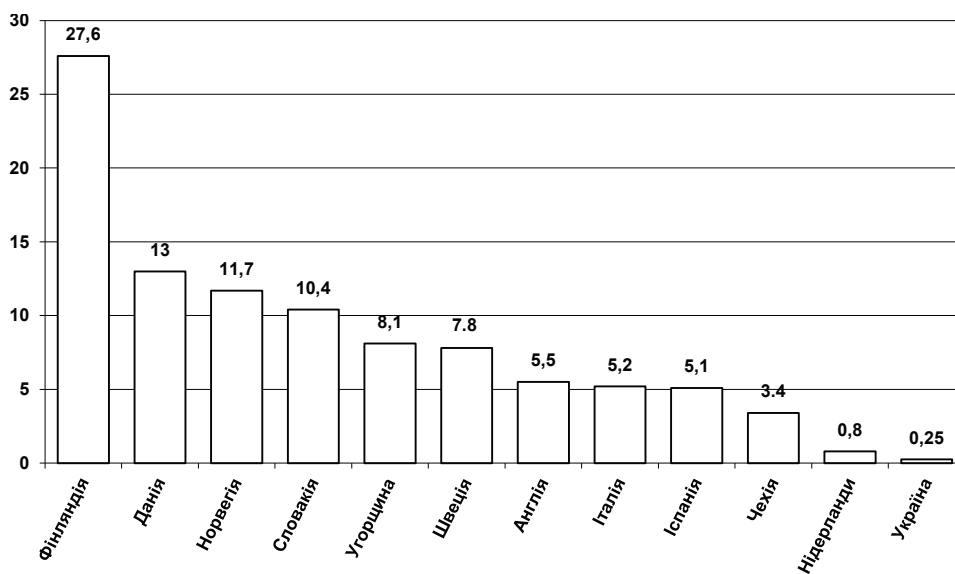

Рис. 2. Частка споживчої кооперації в роздрібному товарообігу окремих країн Європи (%)

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Кооперативні форми господарювання, на відміну від підприємницьких форм, мають неприбуткову соціально-економічну природу. У зв'язку з цим така економічна категорія, як «прибуток» і показники, які розраховуються на його основі, не можуть слугува-

ти базою для оцінки ефективності діяльності кооперативних підприємств та організацій. Крім економічної, важливою стороною кооперативів є соціальна ефективність. Тому традиційна оцінка ефективності діяльності кооперативних підприємств та організацій лише на основі економічних показників без використання для цієї мети й певних соціальних по-

казників є помилковою. Соціально-економічна ефективність кооперативів характеризується не стільки економічною ефективністю (відношенням корисного ефекту (результату) до витрат на його одержання), скільки соціальною ефективністю (показниками, які відображають рівень впливу суб'єкта господарювання на суспільство та/чи якість життя населення). Поняття «соціально-економічна ефективність споживчої кооперації» може бути визначено як досягнення максимального соціального й економічного ефекту під час забезпечення беззбиткової господарської діяльності кооперативних підприємств та організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. – Назва з екрана.
2. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [Електронний ресурс] : Закон України № 639/97-ВР від 18.11.97. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/639/97-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>. – Назва з екрана.
4. Міжнародний кооперативний альянс [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу:

<http://www.ica.coop/members/member-stats.html>. – Назва з екрана.

5. Гончаренко В. В. Споживча кооперація України та Європи: порівняльний аналіз : матеріали доповіді науково-практичної конференції Укоопспілки / В. В. Гончаренко. – Алушта : [б. в.], 2012. – 32 с.

REFERENCES

1. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy* [Economic Code of Ukraine], Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro opodatkuvannia prybutku pidpryiemstv»*: *Zakon Ukrainy № 639/97-VR vid 18.11.97* [On Amendments to the Law of Ukraine «On Profit Tax»: Law of Ukraine], Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/639/97-%D0%B2%D1%80>.
3. *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine], Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>.
4. *Ofitsiynyi sait Mizhnarodnoho kooperatyvnoho aliansu* [The official website of the International Cooperative Alliance], Available at: <http://www.ica.coop/members/member-stats.html>.
5. *Honcharenko V. V. Materialy dopovidi nauko-vo-praktychnoi konferentsii Ukoopsilky* [Materials of scientific and practical conference Ukoopsilka]. Alushta, 2012. 32 p.

В. В. Гончаренко, доктор економічних наук, професор; **А. І. Милька** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Соціально-економічна ефективність кооперативних підприємств і національних кооперативних систем (нові теоретико-методологічні підходи).**

Анотація. *Цель статьи заключается в определении теоретико-методологических подходов к оценке экономической и социальной эффективности деятельности кооперативных предприятий, организаций и национальных кооперативных систем. Методика исследования.* Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье раскрыты новые теоретико-методологические подходы к определению показателей социально-экономической эффективности кооперативных предприятий и национальных кооперативных систем. **Практическая значимость результатов исследования.** Показаны особенности кооперативов как

неприбыльных форм осуществления хозяйственной деятельности и их отличия от предпринимательских форм хозяйствования.

Ключевые слова: эффективность, социально-экономическая эффективность, кооперативные формы хозяйствования, кооперативные предприятия, национальные кооперативные системы.

V. Honcharenko, Dc. Econ. Sci., professor; **A. Milka** (Poltava University of Economics and Trade). **Socio-economic efficiency Cooperative enterprises and the National Cooperative Systems (New theoretical and methodological approaches).**

Summary. The purpose of the article is to determine the theoretical and methodological approaches to assessing the economic and social efficiency of cooperative enterprises, organizations and national cooperative system. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The article describes new theoretical and methodological approaches to the determination of socio-economic efficiency of cooperative enterprises and national cooperative systems. **Practical value.** The features of cooperatives as non-profit forms of economic activity as well as their differences from business are also shown.

Keywords: efficiency, socio-economic efficiency, cooperative forms of management, cooperative enterprises, national cooperative system.

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Л. М. ШИМАНОВСЬКА-ДІАНИЧ, доктор економічних наук, професор
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в актуалізації змісту категорії «корпоративна культура» та її складових і визначенні основних підходів до формування корпоративної культури сучасного підприємства в умовах євроінтеграційних змін в економіці України. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Визначено й актуалізовано сутність категорії «корпоративна культура», її складові, основні умови та особливості її формування і впровадження в діяльність сучасних підприємств. Установлено чинники, які впливають на її формування, та підходи, яких варто дотримуватися. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті обґрунтовано, що впровадження даних підходів сприятиме розвитку підприємств в умовах євроінтеграційних змін в економіці України. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці формування та впровадження корпоративної культури в діяльність різних підприємств.*

Ключові слова: *підхід, корпоративна культура, культура управління, організаційна культура, євроінтеграційні зміни, економіка.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Корпоративна культура як елемент організації та метод регулювання життєдіяльності колективів належить до числа парадигмальних ідей у сфері управління. Більшість авторитетних спеціалістів погоджується з тим, що організації, як і нації, мають свою культуру, тобто сукупність духовних цінностей, які характеризують певний рівень їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що протягом XIX–XX ст. корпоративна культура будь-якої організації розглядалася з позицій різних наукових дисциплін. Проведений аналіз дозволив виокремити чотири взаємопов'язаних напрями, в межах яких здійснювалось дослідження корпоративної культури організації: управлінський (А. Кеннеді, В. Оучі, М. Удальцова, Е. Шейн);

економічний (А. Агєєв, Р. Марра, В. Томілов, К. Шольц); етнокультурний (А. Каммель, П. Копман, Й. Хентце, Дж. Хофшted); психологічний (А. Вільямс, Р. Гаррісон, М. Гріффін, С. О'Рілли, С. Рус).

Проаналізувавши кожен напрям із точки зору теоретичних і практичних здобутків та обмежень, були зроблені висновки щодо критеріїв дослідження корпоративної культури підприємства за кожним напрямом (табл. 1).

Слід зазначити, що серед визначених напрямів дослідження управлінському належить основоположна роль. Крім того, останнім часом наука управління актуалізувала дослідження корпоративної культури як однієї з умов входження України до європейської спільноти [15, с. 112], особливо, що стосується її ролі, функцій та підходів до формування.

Разом із тим залишаються недостатньо дослідженими питання щодо розробки підходів

Таблиця 1

**Напрями та критерії дослідження корпоративної культури (КК) підприємства
[узагальнено автором на основі 2–5, 7, 12–14]**

Напрями дослідження корпоративної культури	Критерії корпоративної культури		
	функція корпоративної культури	основний чинник формування корпоративної культури	особистісний чинник корпоративної культури
Управлінський	КК як інноваційний та антикризовий внутрішній чинник стратегічного управління підприємства, узагальнена характеристика рівня його розвитку: структури, цілей, формальних і неформальних комунікацій, способів прийняття рішень, делегування повноважень	Керівник-лідер, місія організації	Культура управління
Економічний	КК як чинник підвищення продуктивності праці, конкурентоспроможності, упровадження нових технологій, адаптації до ринкових умов, організації виробництва	Ринок, прибуток	Культура праці
Етнокультурний	КК як чинник взаємозв'язку культурно-національних особливостей та ефективності діяльності організації	Етнос, ідеологія, політика	Менталітет співробітників
Психологічний	КК як чинник впливу на підсвідомість і свідомість співробітників, сукупність психологічних параметрів, що характеризують групову діяльність людей у межах одного колективу відповідно до мети організації	Загальнолюдські та професійні цінності, цілі, норми, правила, кодекс поведінки, почуття, переконання, установки, міжособистісні стосунки, уявлення про способи управління і спільної діяльності, мотиви трудової поведінки	Психологічна культура, соціально-психологічний клімат

до формування такої корпоративної культури, яка б відповідала сучасним вимогам і дозволила б українським підприємствам упроваджувати євроінтеграційні зміни.

Це підтверджує актуальність обраної теми дослідження, метою якого є актуалізація змісту категорії «корпоративна культура» та її складових і визначення основних підходів до формування корпоративної культури сучасного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проте, перш ніж визначитися з цими підходами, необхідно дещо зупинитись на термінологічному дослідженні феномена корпоративної культури. Термін «корпоративна культура» вперше був використаний у XIX ст. німецьким фельдмаршалом і військовим теоретиком Х. Мольтке (1800–

1891) під час опису взаємовідносин в офіцерській сфері [15, с. 126].

Із розвитком виробничих відносин, удосконалювався і науковий менеджмент. Уже наприкінці XIX ст. вивченням впливу людських взаємин усередині корпорації почали займатись представники однієї зі шкіл менеджменту – школи людських відносин, чому сприяло дослідження впливу організаційної поведінки на діяльність підприємства, проведене в межах Хоторнського експерименту. Даний експеримент провела на початку 30-х років XX ст. у Чиказькій компанії «WesternElectric» група американських учених, яку очолював Елтон-Мейо й метою якого було дослідження культурологічних аспектів діяльності корпорації. Висновки Мейо щодо необхідності «осмисленого життя для індивідуума в компанії», розвитку «почуття групової причетності» на

основі загальних цінностей стали своєрідним поштовхом до подальших досліджень потреб і поведінки працівників із погляду культури їх організації [1, с. 53].

І тільки у другій половині ХХ ст. почали з'являтися перші більш-менш чіткі визначення таких понять, як «корпоративна культура», «культура організації» тощо (табл. 2).

Таблиця 2

**Основні визначення поняття корпоративна культура
[узагальнено автором на основі 2–6, 20–23]**

Автор	Основні тлумачення корпоративної культури
В. Сате	Культура представляє собою набір важливих установок (часто таких, які неможливо усвідомити та сформулювати), що поділяють члени того чи того суспільства
Д. Елдрідж і А. Кромбі	Культура організації – це унікальна сукупність норм, цінностей, переконань, які визначають спосіб об'єднання груп та окремих особистостей в організацію для досягнення встановлених перед нею завдань
К. Голд	Корпоративна культура – це унікальні характеристики сприйнятих особливостей організації, того, що вирізняє її серед інших у галузі
К. Щольц	Корпоративна культура – це неявна, невидима й неформальна свідомість організації, яка керує поведінкою людей і, у свою чергу, формується під впливом їхньої поведінки
Г. Морган	Культура у метафізичному розумінні – це один із засобів здійснення організаційної діяльності за допомогою використання мови, фольклору, традицій та інших способів передачі основних цінностей, переконань, ідеологій, які спрямовують діяльність підприємств
М. Мескон	Культура як клімат в організації; вона відображає звичаї, притаманні організації
П. Вейлл	Культура – це система відносин, дій та артефактів, що витримує іспит часом і формує у членів даного культурного суспільства досить унікальну загальну для них психологію
Є. Уткін	Корпоративна культура – система цінностей та переконань, що поділяються всіма працівниками фірми й зумовлюють їх поведінку, характер життєдіяльності організації
Е. Джакус	Корпоративна культура – звичний, що став традицією, образ бажання і спосіб дії, який тією чи тією мірою поділяється працівниками підприємства
Е. Браун	Корпоративна культура – це набір переконань, цінностей і засвоєних способів вирішення реальних проблем, що сформувалися під час життя організації і мають тенденцію виявлятися в різних матеріальних формах і поведінці членів організації
О. С. Віханський, О. І. Наумов	Набір найважливіших спрямованих на членів колективу припущень, що набувають вираження в цінностях, декларованих організацією, і задають людям орієнтири їхньої поведінки та дій
Е.Шейн	Організаційна культура – це набір прийомів і правил вирішення проблем зовнішньої адаптації і внутрішньої інтеграції працівників, правил, що виправдали себе в минулому й підтвердили свою актуальність
Д. Олдхем	Щоб зрозуміти, що таке культура організації, необхідно розглянути методи виконання роботи й те, як поводяться з людьми в цій організації
М. Пацановський, Н. О'Доннел-Тружилліо	Організаційна культура – це не просто одна зі складових проблеми, це сама проблема загалом. На наш погляд, культура – це не те, що організація має, а те, чим вона є
П. Добсон, А. Уільямс, М. Уолтерс	Культура – це спільні для всіх і відносно стійкі переконання, відносини й цінності, що існують усередині організації

Узагальнивши ці визначення, можна зробити декілька висновків, які мають бути покладені в основу формування корпоративної культури будь-якої організації:

по-перше, поняття «корпоративна культура» охоплює явища духовного й матеріального життя колективу, а саме: моральні норми та

цінності, кодекс поведінки, ритуали та інше, які домінують у ньому й у суспільстві загалом;

по-друге, концепція цього явища не має єдиного трактування;

по-третє, існує загальна категорія, яка чітко простежується у всіх визначеннях корпоративної культури, – цінності або ціннісні орієнта-

ції індивіда, що дозволяють людині визначитися із припустимістю або неприпустимістю поведінки, зрозуміти, як вона повинна діяти в конкретній ситуації;

по-четверте, загальним атрибутом корпоративної культури будь-якої організації є символіка, за допомогою якої згадані орієнтації «передаються» працівникам, її зміст і значення найповніше розкриваються через історії, легенди та впливають на людей більше, ніж цінності, записані в рекламному буклеті компанії.

Визначившись із загальною характеристикою корпоративної культури, необхідно пам'ятати, що вона включає в себе культуру організації, або організаційну культуру й культуру управління.

Поняття «організаційна культура», зазвичай, використовують спеціалісти з менеджменту. При цьому найчастіше мають на увазі культуру організації виробництва, виробничу естетику, чистоту та порядок. Іноді акценти ставлять на зовнішній стороні культури – традиціях, символах, звичаях, що склалися в організації. Американський фахівець із менеджменту Б. Шейн дає таке визначення:

«Організаційна культура – це набір прийомів і правил вирішення проблем зовнішньої адаптації і внутрішньої інтеграції працівників, правил, що виправдали себе в минулому й підтвердили свою актуальність нині. Ці правила та прийоми є відправним моментом у виборі персоналом прийняттого способу дії, аналізу та прийняття рішень. Члени організації не замислюються над їх змістом, вони розглядають їх як споконвічно правильні» [22, с. 134]. Крім того, термін «культура» завжди мав в організаційній теорії два основних, близьких одне одному значення. По-перше, він означав сукупність цінностей, міфів, символів, історій та артефактів, які є загальними для всіх членів організації, по-друге – спільність базових цінностей, які існують усередині нації [11, 17, 20].

Проведений аналіз низки літературних джерел [11, 17, 20] дає підстави говорити, що на формування організаційної культури, її змісту й окремих параметрів впливають такі чинники зовнішнього та внутрішнього оточення підприємства (рис. 1).

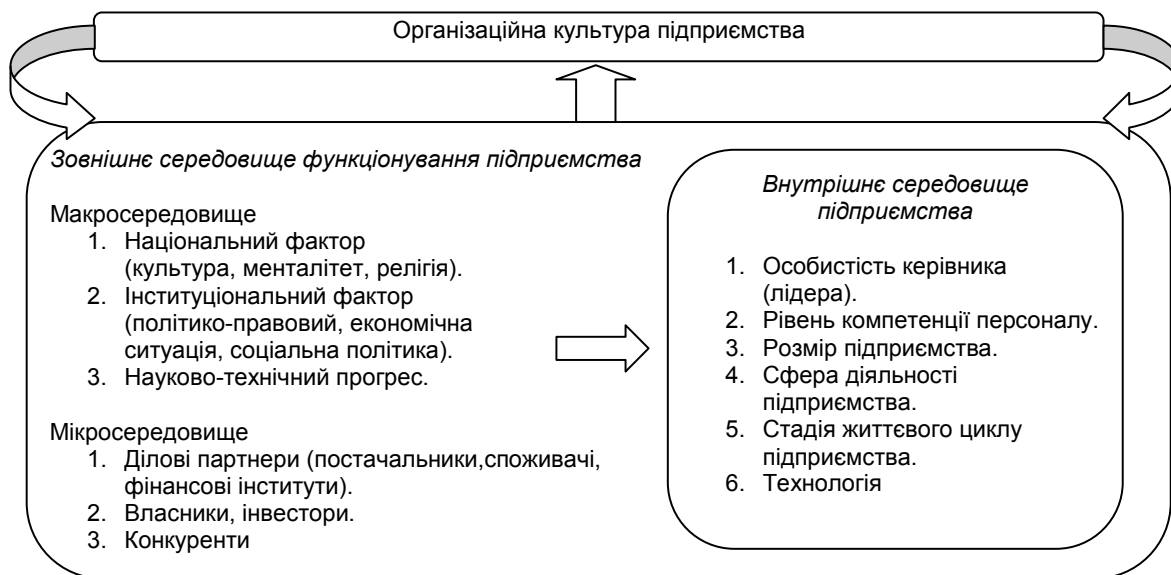

Рис. 1. Чинники, які впливають на організаційну культуру підприємства [узагальнено автором на основі 11, 17, 20]

Разом із тим будь-яка організація – це люди, які в ній працюють. І саме вони є носіями культури. Тому, формуючи організаційну культуру, варто пам'ятати, що вона, по-перше, залежить

від поведінки, взаємодії та спілкування, переконань і цінностей, яких дотримуються ті люди, які працюють у ній; по-друге, культура організації в сучасних умовах господарюван-

ня має виступати важливим чинником мотивації працівників; по-третє, культуру підприємства, її організаційну структуру формують, зазвичай, лідери. Отже, під час формування корпоративної культури підприємства доречно пам'ятати, що існує кілька видів організаційної культури, а саме:

- органічна – виникає на ґрунті спільної взаємодії працівників, які абсолютно довіряють своєму керівнику, підтримують його бачення майбутнього організації. При ньому дотримуються принципи колективізму, рівності кожного члену колективу та оцінювання за результатами особистого вкладу кожного;

- бюрократична – за якої існує беззаперечно підпорядкування всіх членів колективу адміністратору, менеджеру, яке базується на страхі застосування санкцій. Тут існує подвійність етичних норм: «Мораль верхів і мораль низів». На вершині зосереджені владні функції і відповідальність. Нормативне регулювання здійснюється на основі офіційних законів і кодексів. Цінується професіоналізм, чіткість виконання, знання «свого місця»;

- підприємницька – культура, яка ґрунтується на спільно-індивідуальному типі діяльності й передбачає, що індивідуальні інтереси є вищими за групові. Керівник задає контекст і мету, інші втручання мінімальні. Цілі досягаються за рахунок високої мотивації співробітників до отримання максимального прибутку для себе. Така організація нестабільна, у кризових ситуаціях розпадається на групи. Цінуються креативність, інноваційність, особиста відповідальність;

- партисипативна – спільно-творча діяльність, орієнтована на якісне вирішення завдань. Відносини між співробітниками при цьому будуються на принципах компліментарності в конкретній сфері. Зростає роль моральної регуляції. Ключовими нормами стають принципи справедливості, об'єднання особистих цілей співробітників із цілями організації, установи. Цінуються універсалізм, результативність, постійний творчий ріст, співпраця [21, с. 267].

Також необхідно враховувати такі чотири основні концепції впливу організаційної культури (систематизовані Денісоном) в цілому на

діяльність підприємства: ідея узгодженості, послідовності – спільні для працівників підприємства, бачення, переконання та цінності посилюють внутрішню координацію і сприяють самоусвідомленню; ідея місії – спільне сприйняття цілей, спрямування і стратегії може скоординувати та прискорити діяльність у напрямі досягнення спільної мети; ідея залучення/участі – залучення та участь сприятимуть розвитку почуття відповідальності та приналежності, відтак – відданості організації, лояльності, дотриманню відповідних правил; ідея адаптування – норми й переконання, які посилюють здатність сприймати, розуміти та використовувати зовнішні сигнали для організаційних й поведінкових змін, що сприятиме ефективній роботі організації, зміцненню та розвитку.

Тож, організаційна культура є достеменною серцевиною, вона виступає тим підґрунтям, яке уможливує стабільність організації через сталість певних норм, принципів, правил діяльності тощо.

Другою не менш важливою складовою корпоративної культури є культура управління. Термін «культура управління» останнім часом набуває все більшого розповсюдження. Цим терміном усе частіше користуються як науковці, так і практики. Саме тому доцільно, насамперед, визначити зміст цього терміна з урахуванням основних тенденцій розвитку наукових управлінських знань, вирішених і невирішених проблем у цій сфері [2–7]:

- культура управління – це теорія раціональної організації роботи апарату управління, прищеплення йому найбільш ефективних засобів, форм і методів праці, розкриття ролі культурного елемента в ньому, теорія реалізації важливої соціальної функції – свідомого та владного, із застосуванням новітніх досягнень культури організації, впливу як на окремих людей, так і на всю людську спільноту, що проводиться заради досягнення чітко визнаної конкретної мети [2, с. 174];

- культура управління – це теорія закономірностей комплексного, системного підходу до вирішення управлінських проблем, що займається управлінням на універсальному організаційному баченні об'єкта управління.

Перед нею стоїть завдання створити такий управлінський світогляд кожного керівника, який здатний піднести його до висот сучасної професійної культури [7, с. 18]. За своїм змістом культура управління представляє собою сукупність досягнень в організації і здійсненні процесу управління, організації управлінської праці, використанні техніки управління, а також вимог, які висуваються до систем управління і працівників, обумовлених нормами та принципами суспільної моралі, етики, естетики, права.

Культура управління як складова частина загальнолюдської культури має низку особливостей, які відрізняють її від усіх інших видів і форм культури. Ці особливості можна проілюструвати на основі вимог, що висуваються до культури управління, у першу чергу, до її рівня, який деякі науковці [8–11] пропонують оцінювати на основі загальносистемних показників, а саме: цілеспрямованість (здатність системи, з відповідним рівнем культури управління, досягати цілей); цілісність (наявність і використання системою властивостей, яких немає у складових частин системи); зв'язність (наявність оптимальних технологічних, інформаційних, виробничих та інших зв'язків); відкритість (взаємодія системи з іншими та сприйняття зовнішньої інформації); динамізм (швидкість змін системи під впливом будь-яких факторів); прагнення до розвитку (наявність тенденції ускладнення змісту системи, зв'язків, продукції, зростання обсягів виробництва та ін.).

Однак на практиці оцінити культуру управління за зазначеними загальносистемними показниками досить складно через недостатню розробленість кількісних методів їх вимірювання. Тому рівень культури управління можна оцінювати не за загальносистемними показниками, а користуючись відповідними показниками для окремих елементів системи, до яких зараховують показники, що характеризують додержання системою і її складовими частинами моральних, юридичних, економічних, організаційних, технічних та естетичних норм.

Отже, культура управління – це сукупність теоретичних і практичних положень, принци-

пів і норм, що мають загальний характер та стосуються різною мірою всіх аспектів людської діяльності; це важлива сфера впливу на свідомість, вчинки підлеглих, їх помисли й бажання, один із вирішальних факторів успіху в управлінні.

І, нарешті, формуючи корпоративну культуру організації, необхідно пам'ятати, що вона має виконувати центральну ідеологічну функцію, створювати нематеріальну (ідеальну) основу для об'єднання співробітників – формувати ціннісно-орієнтаційну єдність колективу. Адже, у визначеннях поняття «корпоративна культура» деякі автори прямо вказують на цю «об'єднуючу» функцію:

«Корпоративна культура – це соціальний клей, який допомагає утримувати єдність організації за рахунок прийнятних стандартів мислення і поведінки» [13, с. 126].

«Корпоративна культура – це система загальних переконань та цінностей, яка направляє і підтримує організаційну поведінку» [12, с. 129].

Окрім «об'єднуючої», корпоративна культура має виконувати й інші функції: системоутворюючу; регулюючу; мотиваційну; «м'якого» управління людськими ресурсами; творчу; комунікативну; залучаючу; охоронну; еталонну.

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що ідея корпоративної культури має абстрактний характер, але вона, як повітря, оточує все, впливаючи на діяльність організації. Носіями корпоративної культури в організації є її працівники. Оцінити її словами «хороша» чи «погана» не можна. Вона або є, або її немає. Але якщо вона є, то працівники цінують свою організацію і діяльність її є успішною.

Більшість спеціалістів розглядають корпоративну культуру щодо корпорацій – великих організацій із великою чисельністю працівників і з найбільшими можливостями для формування її зовнішніх символів. Проте корпоративна культура може існувати в будь-якій організації, незалежно від її розмірів і галузі діяльності. Це пояснюється тим, що будь-яка спільнота має свої цінності, принципи, норми, правила, порядки, ритуали, якими керуються її члени, які передаються наступному

покоління. Можливість існування культури на різних рівнях (у самій організації, галузева, регіональна тощо), а також те, що вона по-різному сприймається різними групами, які входять до складу організації (наприклад, у транснаціональних компаніях або в одній, але багатонаціональній країні) зумовлює питання про узгодженість культури. Крім того, у межах підрозділів організації, професійних груп, територіальних одиниць можуть формуватися субкультури. Вони стають важливим джерелом різноманітності культури всередині організації. Водночас, вони можуть сформува-ти такі сильні субкультурні цінності, які стануть основою загальних цінностей організації [21, с. 286].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Ефективне формування корпоративної культури на підприємстві можливе за умов наявності адекватного механізму, теоретична модель якого включає систему взаємопов'язаних елементів, функцій, принципів та самого процесу функціонування механізму. Функції механізму передбачають прогнозування різних сценаріїв розвитку підприємства на основі фактора організаційної культури, а принципи є основою побудови механізму й забезпечують його оптимальне функціонування в будь-яких умовах. Процес функціонування механізму має відбуватися на основі відповідних технологій, що й буде предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абчук А. И. Теория организации и основы менеджмента : учеб. пособие / А. И. Абчук. – Санкт-Петербург : РПГУ, 2001. – 354 с.
2. Аніщенко В. О. Роль корпоративної культури у прийнятті управлінських рішень / В. О. Аніщенко // Актуальні Проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 64–72.
3. Бала О. Л. Принципи корпоративної культури підприємств: сутність та види / О. Л. Бала, О. В. Муқан, Р. Д. Бала // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2010. – № 682. – С. 11–15
4. Брустинов Д. М. Вплив корпоративної культури на діяльність менеджерів / Д. М. Брустинов, Т. І. Калініченко // Держава та регіони. – 2008. – № 1. – С. 31–33.
5. Белоусова О. С. Вплив корпоративної культури на формування позитивного іміджу комерційних банків України / О. С. Белоусова, Н. А. Пашенко // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2011. – № 3. – С. 199–202.
6. Гандапас Р. Корпоративная культура. Огнем и мечом / Р. Гандапас // Антикризис. менеджмент. – 2007. – № 12. – С. 23–26.
7. Грунт Е. В. Современное состояние корпоративной культуры в органах государственной службы и факторы ее формирования: социологический анализ : монография / Е. В. Грунт. – Челябинск : Центр анализа и прогнозирования, 2008. – 168 с.
8. Калініченко Т. І. Теоретичні підходи до тлумачення організаційної культури / Т. І. Калініченко // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 3. – С. 62–67.
9. Кубко В. П. Процес створення корпоративних кодексів / В. П. Кубко // Труды Одесского политехнического университета. – Одесса, 2008. – Вып. 1 (29). – С. 314–317.
10. Лапыгин Ю. Н. Теория организации / Ю. Н. Лапыгин. – Москва : Инфра-М, 2007. – 311 с.
11. Любомудрова Н. П. Роль організаційної культури в забезпеченні ефективної трудової адаптації персоналу підприємства / Н. П. Любомудрова, Н. В. Смолінська, І. І. Грибік // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 640: Проблеми економіки та управління. – С. 327–333.
12. Капитонов Э. А. Корпоративная культура и PR : учеб.-практ. пособие / Э. А. Капитонов. – Ростов на Дону : МарТ, 2003. – 412 с.
13. Капитонов Э. А. Корпоративная культура: теория и практика / Э. А. Капитонов, Г. П. Зинченко, А. Э. Капитонов. – Москва : Альфа-Пресс, 2005. – 351 с.
14. Матукова Г. І. Розвиток корпоративної культури організацій: сучасний стан й актуальні проблеми / Г. І. Матукова // Держава та регіони. – 2008. – № 1. – С. 96–99.

15. Мольтке Г. История германо-французской войны 1870–1871 гг. / Г. Мольтке. – Москва : Воениздат, 1937. – 360 с.
16. Монастирський Г. Л. Теорія організації : навч. посіб. / Г. Л. Монастирський. – Київ : Знання, 2008. – 319 с.
17. Редзюк А. М. Формування корпоративної культури організації як один із чинників поліпшення якості менеджменту / А. М. Редзюк, В. В. Рудзінський, М. Ю. Безродний // Автошляховик України. – 2007. – № 4. – С. 2–3.
18. Савчук Л. М. Теоретичні аспекти впливу корпоративної культури на ефективність організації / Л. М. Савчук, О. О. Савчук // Проблеми науки. – 2011. – № 9. – С. 23–27.
19. Слабко Я. Я. Сутнісна характеристика культури організації / Я. Я. Слабко // Держава та регіони. – 2008. – № 3. – С. 234–238.
20. Спивак В. А. Корпоративная культура: теория и практика / В. А. Спивак. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 345 с.
21. Хаєт Г. Л. Корпоративна культура / Г. Л. Хаєт. – Київ : Центр навч. л-ри, 2003. – 423 с.
22. Шейн Э. Х. Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 336 с.
23. Ястребова Е. М. Корпоративная культура библиотеки: теория, история, современные тенденции / Е. М. Ястребова. – Москва : Литера, 2009. – 254 с.
4. Brustynov D. M. *Derzhava ta rehiony*, 2008, no. 1, pp. 31–33.
5. Bielousova O. S., Pashchenko N. A. *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 2011, no. 3, pp. 199–202.
6. Gandapas R. *Antikrizisniy menedzhment*, 2007, no. 12, pp. 23–26.
7. Grunt E. V. *Sovremennoe sostojanie korporativnoj kul'tury v organah gosudarstvennoj sluzhby i faktory ee formirovanija : sociologicheskij analiz* [The current state of corporate culture in the civil service bodies and factors of its formation: the sociological analysis]. Cheljabinsk: Centr analiza i prognozirovanija, 2008. 168 p.
8. Kalinichenko T. I. *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 2010, no. 3, pp. 62–67.
9. Kubko V. P. *Trudy Odesskogo politehnicheskogo universiteta* [Proceedings of the Odessa Polytechnic University: Collected papers]. Odessa, 2008, no. 1 (29), pp. 314–317.
10. Lapygin Ju. N. *Teoriya organizacii* [Organization Theory]. Moscow: Infra-M, 2007. 311 p.
11. Liubomudrova N. P., Smolinska N. V., Hrybik I. I. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University: Collected papers. Series: Problems of Economics and Management]. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhniky», 2009, no. 640, pp. 327–333.
12. Kapitonov Je. A. *Korporativnaja kul'tura i PR* [Corporate Culture and PR]. – Rostov-na-Donu: MarT, 2003. 412 p.
13. Kapitonov Je. A., Zinchenko G. P., Kapitonov A. Je. *Korporativnaja kul'tura: teorija i praktika* [Corporate Culture: Theory and Practice]. Moscow: Al'fo-Press, 2005. 351 p.
14. Matukova H. I. *Derzhava ta rehiony*, 2008, no. 1, pp. 96–99.
15. Mol'tke G. *Istorija germano-francuzskoj vojny 1870–1871 gg.* [History of the German-French war of 1870–1871]. Moscow: Voениzdat, 1937. 360 p.
16. Monastyrskiy H. L. *Teoriya orhanizatsii* [Organization Theory]. Kiev: Znannia, 2008. 319 p.

REFERENCES

1. Abchuk A. I. *Teoriya organizacii i osnovy menedzhmenta* [Organization Theory and Principles of Management]. Sankt-Peterburg: RPGU, 2001. 354 p.
2. Anishchenko V. O. *Actual Problems of Economics*, 2009, no. 3 (93), pp. 64–72.
3. Bala O. L. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University: Collected papers]. Lviv: Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhniky», 2010, no. 682, pp. 11–15.

17. Redziuk A. M., Rudzinskiy V. V., Bezrodnyi M. Iu. *Avtoshliakhovyk Ukrainy*, 2007, no. 4, pp. 2–3.
18. Savchuk L. M., Savchuk O. O. *Problemy nauky*, 2011, no. 9, pp. 23–27.
19. Slabko Ia. Ia. *Derzhava ta rehiony*, 2008, no. 3, pp. 234–238.
20. Spivak V. A. *Korporativnaja kul'tura: teorija i praktika* [Corporate Culture: Theory and Practice]. Sankt-Peterburg: Piter, 2001. 345 p.
21. Khalet H. L. *Korporativna kultura* [Corporate Culture]. Kiev: Tsentr navchalnoi literatury, 2003. 423 p.
22. Shejn Je. H. *Organizacionnaja kul'tura i liderstvo* [Organizational culture and leadership]. Sankt-Peterburg: Piter, 2002. 336 p.
23. Jastrebova E. M. *Korporativnaja kul'tura biblioteki: teorija, istorija, sovremennye tendencii* [Corporate Culture Libraries: theory, history, current trends]. Moscow: Litera, 2009. 254 p.

Л. М. Шимановская-Дианич, доктор экономических наук, профессор (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Подходы к формированию корпоративной культуры предприятий в условиях евроинтеграционных изменений в экономике Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в актуализации содержания категории «корпоративная культура» и ее составляющих и определении основных подходов к формированию корпоративной культуры современного предприятия в условиях евроинтеграционных изменений в экономике Украины. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Определены и актуализированы сущность категории «корпоративная культура», ее составляющие, основные условия и особенности ее формирования и внедрения в деятельность современных предприятий. Установлены факторы, влияющие на ее формирование, и подходы, которых следует придерживаться. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение данных подходов будет способствовать развитию предприятий в условиях евроинтеграционных изменений в экономике Украины. Основные научные положения статьи можно использовать в практике формирования и внедрения корпоративной культуры в деятельность различных предприятий.

Ключевые слова: подход, корпоративная культура, культура управления, организационная культура, евроинтеграционные изменения, экономика.

L. Shimanovska-Dianich, Dc. Econ. Sci., Prof. (Poltava University of Economics and Trade). **Approaches to formation of corporate culture enterprises in the conditions of European integration changes in the economy of Ukraine.**

Summary. The purpose of the article is the actualization of the content is «corporate culture» category and its components and the determination of them in approaches to the formation of corporate culture of the modern enterprise in the conditions of European integration changes in the Ukrainian economy. **Methodology of research.** The solution of the problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** Identified and updated the essence of «corporate culture» category, its components, and especially the basic conditions of its formation and implementation of the activities of modern enterprises. The factors influencing its formation and approaches to be followed. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of these approaches will contribute to the development of enterprises in the European integration changes in the Ukrainian economy. Main scientific article can be used in the practice of the formation and implementation of corporate culture in the activities of various companies.

Keywords: approach, corporate culture, management culture, organizational culture, change European integration, the economy.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТУРИЗМУ

Л. В. ДРОБИШ, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні проблем управління якістю праці на підприємствах сфери туризму, а також пошуку механізмів ефективного управління якістю праці як чинника підвищення ефективності їх діяльності. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: логічного й порівняльного аналізу, графічного зображення.* **Результати.** *Досліджено проблеми управління якістю праці на підприємствах туризму, запропоновано механізми ефективного управління якістю праці у сфері туризму в умовах постійно зростаючої конкуренції на туристичному ринку. Практична значущість результатів дослідження.* *Для ефективного функціонування підприємств туризму в Україні, зміцнення їх конкурентних позицій на туристичному ринку, необхідно вдосконалювати механізми управління якістю праці. Це сприятиме більш якісному обслуговуванню споживачів туристичних послуг і збільшенню прибутковості туристичних підприємств. Нагальною є потреба в подальших дослідженнях системи якості праці у сфері туризму та вдосконаленні механізмів управління якістю праці на підприємствах цієї галузі.*

Ключові слова: *сфера туризму, якість праці, управління якістю праці, система управління якістю праці, механізми ефективного управління якістю праці.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Одним із важливих чинників забезпечення економічного зростання підприємства та зміцнення його конкурентних позицій на ринку є якість продукції чи послуг, яка значною мірою забезпечується методами управління якістю праці. У ринкових умовах якість праці значно впливає на забезпечення високого рівня якості продукції, на зменшення витрат підприємства, на збільшення збуту та підвищення прибутків підприємства. Завдяки управлінню якістю праці можлива оцінка й вимірювання досягнутого рівня якості праці, пошук резервів її підвищення, розробка системи мотивації працівників, контроль за реалізацією заходів щодо підвищення якості праці. Відповідно є необхідність в удосконаленні механізмів забезпечення якості праці на вітчизняних підприємствах та їх узгодження з вимогами часу,

що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління якістю праці на підприємствах останнім часом приділяється значна увага. Так, суттєвим внеском у дослідження теоретико-практичних проблем якості послуг у сфері туризму стали праці учених: Т. А. Городні, С. Д. Ільєнкової, В. І. Карсекіна, В. С. Качанова, В. О. Квартальнова [1], В. Ф. Кифяк, О. І. Кочерги, М. П. Мальської [2], В. В. Окрепилова, Г. А. Папирян [3], П. Р. Пуцентейло, Х. Й. Роглева, І. О. Сидоренко [4], І. Г. Смирнова, Н. В. Чорненької, О. Шаповалова, І. Ю. Швець, І. М. Школи та ін. Дану проблематику висвітлювали у своїх наукових працях і такі зарубіжні вчені, як Дж. Кендемпаллі, Б. А. Спаркс, Б. Предау, Дж. Москадо, Е. Лоуз, М. Мекаві та ін.

Однак аналіз вітчизняних економічних джерел свідчить, що на сьогодні вченими-еко-

номістами недостатньо уваги приділено дослідженню цієї проблеми в галузевому розрізі. Тому особливої уваги потребує розробка системи управління якістю праці персоналу підприємств з урахуванням їхньої галузевої приналежності. Саме цим зумовлена актуальність обраної теми дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем управління якістю праці на підприємствах сфери туризму в Україні, а також пошук механізмів ефективного управління якістю праці як чинника підвищення ефективності їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах господарювання вирішення проблеми якості праці в такій складній і динамічній галузі, як туризм, набуває особливого значення. Завдяки якісній праці на підприємстві задовольняються потреби людей, відбувається прогрес виробництва, зменшуються витрати на продукцію і послуги, виникають нові потреби та їх подальше задоволення. Нині якість праці виступає одним із найважливіших об'єктів управління на сучасному туристичному підприємстві, оскільки будь-який турпродукт чи послуга є результатом конкретної праці. Процес праці слід розглядати як доцільну діяльність людини, спрямовану на перетворення предметів праці на споживчі цінності. При цьому праця має кількісну та якісну характеристики, а єдність кількісного та якісного аспектів праці – це міра праці, тобто кількість праці певної якості [5].

Якість праці – це сукупність властивостей процесу трудової діяльності, обумовлених здатністю і прагненням працівника виконувати визначену роботу поряд із визначеними вимогами [6].

Для сфери туризму характерною є неоднорідність праці, що виражається в поділі праці на розумову й фізичну, організаторську й виконавську, складну та просту, самоорганізовану й регламентовану, творчу та стереотипну. Відповідно у сфері туризму виділяють шість професійно-кваліфікаційних груп, кожна з яких характеризується внутрішньою однорід-

ністю праці й подібними вимогами до кваліфікаційного рівня:

I група: працівники туризму (екскурсоводи, гіді-перекладачі, інструктори-методисти, керівники туристських груп, організатори подорожей та екскурсій, інструктори туристських клубів тощо);

II група: аніматори туризму (організатори самодіяльного туризму, інструктори, старші інструктори, старші інструктори-методисти, які працюють на договірних або громадських засадах, гіді-міжнародники);

III група: господарські керівники й керівний адміністративно-управлінський персонал (лінійні й функціональні керівники);

IV група: фахівці (інженери, інструктори, економісти, бухгалтери, методисти, технологи тощо);

V група: кадри масових професій (кухарі, покоївки, сантехніки, офіціанти, водії тощо);

VI група: службовці (секретарі, діловоди, друкарки, касири, табельники, нормувальники тощо).

Отже, неоднорідність праці в туризмі визначається такими поняттями, як якість праці, її кваліфікація та складність, зміст і характер праці.

Однак, як свідчать результати дослідження, нині у сфері туризму якісні аспекти праці враховуються недостатньо. У зв'язку з цим актуальним залишається питання щодо пошуку механізмів ефективного управління якістю праці.

Управління якістю праці – це сукупність дій і заходів щодо забезпечення ефективного планування, організації й контролю процесу підвищення якості праці, а також мотивації працівників до його здійснення з метою підвищення ефективності діяльності та зростання конкурентоспроможності підприємства [7]. Управління якістю праці дає можливість оцінити й виміряти досягнутий рівень якості праці, відшукати резерви його підвищення, розробити систему мотивації працівників і контролювати реалізацію заходів з підвищення якості праці. Проте, незважаючи на перераховані пріоритети системи управління якістю праці, не всі туристичні підприємства приділяють належну увагу цьому питанню, що су-

проводжується досить низькою ефективністю не лише процесу управління якістю праці, але й ефективністю діяльності підприємств у цілому. Не враховується те, що якість праці в умовах ринку істотно впливає на забезпечення високого рівня якості продукції, на зниження витрат підприємства, а також на підвищення прибутковості. Отже, успішне функціонування туристичного підприємства неможливе без чіткої системи управління якістю праці.

Система управління якістю праці характеризує особливості витраченої робочої сили, відмінності її з погляду внутрішніх властивостей, що виражається рівнем професійної майстерності працівника, його освіченістю, сумлінністю, творчістю, зацікавленістю, комунікабельністю [7]. Функціонування цієї системи на туристичних підприємствах має за мету досягнення максимального результату від зростання якості праці за оптимізації витрат підприємства, що виникають на різних стадіях економічної діяльності з розробки до реалізації продукції, а в остаточному підсумку – у підвищенні конкурентоспроможності підприємства. При цьому рівень якості індивідуальних результатів праці робітників визначається не тільки в момент завершення трудового процесу. Він перевіряється практи-

кою в ході використання створеної продукції. Низька якість праці має всебічний негативний ефект на роботу підприємства.

У системі управління якістю праці особлива увага має приділятися питанням спрощення вживаних систем оцінки якості праці, скорочення трудовитрат на їх функціонування, удосконалення методики збору, обробки та зберігання інформації із застосуванням сучасних інформаційних технологій, кращого поєднання результатів оцінки з матеріальним і моральним стимулюванням працівників, а також підвищення об'єктивності цієї оцінки.

Комплексна оцінка якості праці у сфері туризму структурно має складатися із двох підсистем:

- системи оцінки якості індивідуальної праці;
- системи оцінки якості колективної праці з погляду споживачів туристичних послуг.

Оскільки система управління якістю праці має бути тісно взаємопов'язана з діючими системами матеріального й морального стимулювання, то в основу розрахунку коефіцієнта індивідуальної якості праці слід включати мінімальну кількість критеріїв (показників), урахувавши показники, що підвищують і знижують якість праці (рис. 1).

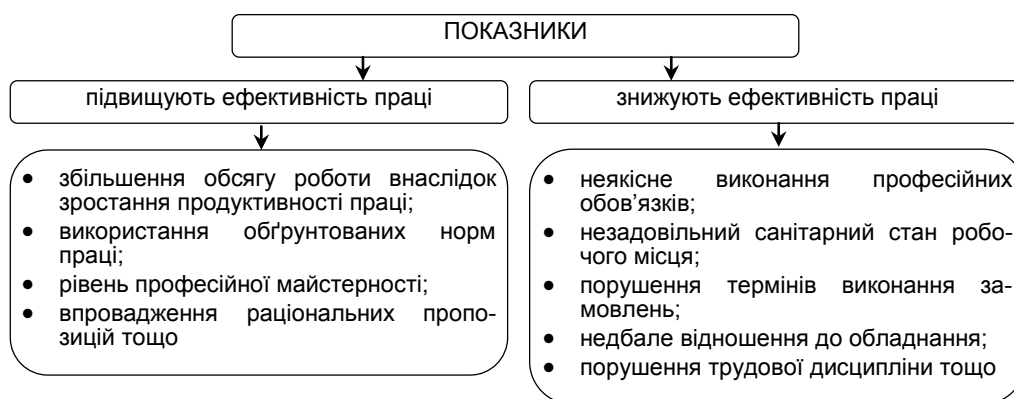

Рис. 1. Показники підвищення і зниження трудової ефективності працівників сфери туризму

Уважаємо, що вдосконалення критеріїв індивідуальної оцінки якості праці працівників, що відповідають сучасним вимогам, дозволить керівникам туристичних підприємств мати дієвий інструмент оцінки їх діяльності для організації стимулювання підвищення якості праці. Зокрема, низка пропонує критеріїв

якості індивідуальної праці (рівень трудової дисципліни, рівень відношення до праці, рівень професійної майстерності) є універсальними. Їх можна застосовувати для оцінки якості праці різних категорій працівників.

На сучасному етапі економічного розвитку найважливішим чинником якості праці висту-

пає якість трудового потенціалу. Ці дві категорії перебувають у тісному взаємозв'язку:

- у процесі праці людина підвищує якість свого життя за рахунок створення продукції високої якості, яка є засобом задоволення її зростаючих потреб;
- у системі праці створюються і розвиваються підсистеми соціальної взаємодії і взаємовідносин, які постійно ускладнюються;
- у процесі змістовної праці значною мірою реалізуються особисті цілі працівника, уречевлюються його знання, досвід, навички, створюються нові знання, елементи духовного зв'язку.

Отже, забезпечити механізм ефективного управління якістю праці можливо лише за умови відповідного особистісного, професійного й духовного потенціалу працівників підприємства вимогам його ефективної роботи. Слід зазначити, що разом зі зростанням якості праці збагачуються й характеристики людського капіталу, відбувається повніший розвиток творчих здібностей, зростає потреба в постійному підвищенні кваліфікації і професійних знань, підвищується загальна мотивація працівників до праці. Тому одним із параметрів ефективного управління якістю праці є питання вдосконалення мотивації.

Мотивація працівників туристичних підприємств має свої особливості і вимагає усунення недоліків діючої системи: матеріальне стимулювання не відбиває залежності між витратами праці і його якістю; відсутній механізм матеріальної зацікавленості працівників у зростанні прибутку підприємства, не використовується система участі в прибутках; немає участі працівників в організації мотивації і індивідуалізації в оплаті праці; формально проводиться атестація працівників. Ураховуючи сказане, необхідно при розробці критеріїв мотивації працівників сфери туризму орієнтуватися не лише на інтереси керівників підприємств, але і на зацікавленість кожного працівника в якісній праці і підвищенні ефективності діяльності підприємства в цілому.

Управління якістю праці працівників сфери туризму в сучасних умовах господарювання слід розглядати як процес, який постійно оновлюється, удосконалюється і розвивається.

Тому необхідно постійно оцінювати персонал туристичного підприємства (порівнювати певні характеристики конкретного працівника з відповідними параметрами, вимогами й еталонами). Ця оцінка повинна полягати у визначенні того, якою мірою кожен працівник досягає очікуваних результатів праці і відповідає тим вимогам, які виходять із його виробничих завдань.

Результати дослідження показали, що напрямами підвищення якості праці працівників підприємств туризму є: підвищення рівня якості робочої сили; оптимізація організаційних чинників якості і відношення до праці; підвищення інноваційної спрямованості праці; підвищення рівня мотивації працівників відносно якості праці, забезпечення бездефектної праці тощо. Надзвичайно важливим напрямом удосконалення якості праці для підприємств туризму є якнайповніше використання професійного потенціалу працівників [8].

Отже, ключовим моментом в управлінні якістю праці на підприємствах туризму став процес оцінки персоналу. На наш погляд, структурно його можна представити такими елементами: зміст оцінки, яка включає показники, що дозволяють найточніше оцінити персонал; методи оцінки; процедури оцінки, які враховують місце, порядок, періодичність та оформлення результатів оцінки.

Забезпечення ефективності системи управління якістю праці на підприємствах туристичної індустрії дасть змогу використовувати різні форми конкретної участі й активний вплив обслуговуючого та управлінського персоналу на підвищення якості обслуговування туристів, туристичних агентів і контрагентів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Таким чином, управління якістю праці працівників сфери туризму включатиме конкретні форми й методи планового керівництва трудовими й соціальними процесами, різні важелі та стимули, що утворюють підсистему управління трудовими ресурсами туристичного підприємства. Іншими словами, управління якістю праці – це сукупність впливів на усі елементи й чинники, які формують рівень якості праці на туристичному

підприємстві і їх взаємодію для підвищення ефективності функціонування туристичного підприємства.

У кінцевому підсумку слід зазначити, що головною метою впровадження будь-якої комплексної системи управління якістю праці у сфері туризму має бути підвищення рівня культури обслуговування туристів та ефективності використання ресурсів підприємств туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квартальнов В. А. Менеджмент туризма / В. А. Квартальнов. – Москва : Финансы и статистика, 2009. – 247 с.
2. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика / М. П. Мальська, В. В. Худо. – Київ : Центр учб. л-ри, 2012. – 368 с.
3. Папирян Г. А. Международные экономические отношения: маркетинг в туризме / Г. А. Папирян. – Москва : Финансы и статистика, 2008. – 160 с.
4. Сидоренко І. О. Напрями щодо удосконалення системи управління якістю діяльності туристичних підприємств (організацій, фірм) в сучасних умовах господарювання / І. О. Сидоренко // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – Вип. 3 (46) / наук. ред. І. К. Бондар. – Київ, 2005. – С. 78–80.
5. Лизанець А. Г. Теоретичні основи і прикладні аспекти управління якістю праці на підприємстві / А. Г. Лизанець // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12 (150). – С. 160–167.
6. Швець В. Е. Человеческий фактор в системах менеджмента качества / В. Е. Швець // Деловое совершенство. – 2006. – № 6. – С. 7–9.
7. Стефінін В. Система управління якістю праці на підприємствах / В. Стефінін // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 4. – С. 45–49.
8. Паращенко О. В. Управління якістю праці на підприємствах з урахуванням людського фактору / О. В. Паращенко, Я. В. Кузнецова, А. І. Федоскова // Наукові праці МАУП. – 2014. – Вип. 1 (40). – С. 134–138.

REFERENCES

1. Kwartal'nov V. A. *Menedzhment turizma* [Tourism Management]. Moscow: Finansy i statistika, 2009. 247 p.
2. Malska M. P., Khudo V. V. *Turystychnyi biznes: teoriia ta praktyka* [Travel industry: Theory and Practice]. Kiev: Tsentri uchbovoi literatury, 2012. 368 p.
3. Papirjan G. A. *Mezhdunarodnye jekonomicheskie otnoshenija: marketing v turizme* [International Economic Relations: Marketing in tourism]. Moscow: Finansy i statistika, 2008. 160 p.
4. Sydorenko I. O. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: Zb. nauk. pr.* [The formation of market relations in Ukraine: Collected papers]. Kiev, 2005, no. 3 (46), pp. 78-80.
5. Luzanec A. G. *Actual Problems Of Economics*, 2013, no. 12, pp. 160–167.
6. Shvec I. Ju. *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*, 2005, vol. 61, pp. 61–72.
7. Stefinin V. *Ukraina: aspektu prazi*, 2007, no. 4, pp. 45–49.
8. Parachenko O. V., Kuznezova J. V., Fedoskova A. I. *Bulletin of IAPM: Zb. nauk. pr. Interregional Academy of Personnel Management* [Bulletin of IAPM: Collected papers of Interregional Academy of Personnel Management]. Kiev: IAPM, 2014, no. 1(40), pp. 134–138.

Л. В. Дробыш, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Совершенствование механизмов эффективного управления качеством труда на предприятиях туризма.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании проблем управления качеством труда на предприятиях сферы туризма, а также поиске механизмов эффективного управления качеством труда как фактора повышения эффективности их деятельности. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких

методов исследования: логического и сравнительного анализа, графического изображения. **Результаты.** Исследованы проблемы управления качеством труда на предприятиях туризма, предложены механизмы эффективного управления качеством труда в сфере туризма в условиях постоянно растущей конкуренции на туристическом рынке. **Практическая значимость результатов исследования.** Для эффективного функционирования предприятий туризма в Украине, укрепления их конкурентных позиций на туристическом рынке, необходимо совершенствовать механизмы управления качеством труда. Это будет способствовать более качественному обслуживанию потребителей туристических услуг и увеличению доходности туристических предприятий. Насущной является потребность в дальнейших исследованиях системы качества труда в сфере туризма и совершенствовании механизмов управления качеством труда на предприятиях этой отрасли.

Ключевые слова: сфера туризма, качество труда, управление качеством труда, система управления качеством труда, механизмы эффективного управления качеством труда.

L. Drobysh, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). Perfection of mechanisms of effective management by quality of labour on enterprises of tourism.

Summary. The purpose of the article is to the study of problems of quality management of work of the enterprises of sphere of tourism, as well as search mechanisms for the effective quality management of labour as factor of increase of efficiency of their activities. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: logical and comparative analysis, method of graphic representation. **Results:** investigated the problem of controlling the quality of work at the enterprises of tourism proposed the mechanisms for effective quality management of labour in the tourism sector in the conditions of constantly growing competition in the tourism market. **Practical value.** For the effective functioning of enterprises of tourism in Ukraine, strengthen their competitive position in the tourism market it is necessary to improve the mechanisms of quality management of labour. This will contribute to more high-quality service of consumers of tourist services and increase of profitability of tourism enterprises. Urgent is the need for further research of quality of work in the field of tourism and enhancing mechanisms of quality management of work at the enterprises of the industry.

Keywords: tourism, the quality of labour, quality control labour, labour quality management system, mechanisms for effective quality management of labour.

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. П. КОЛОНТАЄВСЬКИЙ, кандидат економічних наук, доцент;
Д. О. ШАПОВАЛЕНКО

(Харківський національний університет міського
господарства імені О. М. Бекетова)

Анотація. *Мета статті полягає у визначенні можливостей залучення інвестицій для підприємств комунального господарства. Стаття присвячена дослідженню інвестиційної активності та можливостей залучення інвестицій для підприємств комунального господарства (на прикладі Новобаварського району м. Харків). Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації й узагальнення. Результати. У статті доведено, що на сучасному етапі розвитку підприємств комунального господарства інвестиції за рахунок власних коштів неможливі, у зв'язку з чим виникає необхідність розглянути питання державних інвестицій із точки зору теорії мультиплікатора. Практична значущість результатів дослідження. У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів сприятиме збільшенню суми бюджетних дотацій другого рівня та підвищенню ефективності використання трудового й капітального потенціалу системи комунального господарства, що неодмінно призведе до зниження витрат на надання комунальних послуг, підвищення їхньої якості й відповідно ступеня задоволеності споживачів комунальними послугами і, як наслідок, підвищить рівень сплати за надані комунальні послуги. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств комунального господарства.*

Ключові слова: оцінка інвестиційної активності, залучення інвестицій, комунальне господарство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Комунальне господарство (КГ) представляє собою сферу послуг і важливу частину територіальної інфраструктури кожного міста, яка визначає умови життєздатності людини, насамперед, комфортності житла, його інженерний благоустрій, якість і надійність комунальних і побутових послуг, від яких залежить стан здоров'я та соціальний клімат у населених пунктах. При цьому вся галузь КГ знаходиться в тяжкому технічному й фінансовому стані. Залишається низьким рівень якості й розвитку ринку виробничих фондів на підприємствах КГ, має місце значний знос інженерних мереж. Продовжує залишатися дотаційним характер

фінансування житлово-комунальної галузі, що, у поєднанні з високим рівнем централізації управління комунальними підприємствами та відсутністю можливості в одержувачів житлово-комунальних послуг вплинути на їх якість, є одним з основних негативних чинників функціонування житлово-комунальної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи публікації вчених із питань оцінки інвестиційної активності та можливостей залучення інвестицій, слід відмітити, що інвестиційну активність підприємства мають можливість формувати по-різному, спираючись як на приватні економічні показники, так і на інтегральні [1], а застосовувати узагальнюючі показники відповідно до існуючого алгоритму

вибору показників інвестиційної активності підприємства [2], який дозволяє підвищити адекватність, достовірність управлінських рішень під час управління інвестиційними процесами.

У ході проведених авторами [3] досліджень було виявлено, що в якості одного з методів оцінки інвестиційної активності підприємства можуть застосовуватися регресивні методи, які базуються на виявленні рівня динаміки функціонального параметра – інвестиційної активності підприємства – від факторних параметрів. Факторними параметрами інвестиційної активності при цьому виступають показники масштабності інвестиційної діяльності, інноваційної спрямованості інвестиційної діяльності та конкурентоспроможності підприємства.

Результати досліджень [4] показали, що в Україні, крім експертних оцінок, поширені такі методи оцінки: інтегральної оцінки, комплексної оцінки, рейтингової оцінки та метод узагальнюючих групових коефіцієнтів.

У роботі А. Ю. Баранової [5] за основу оцінки приймається не темп зростання або приросту обсягу інвестицій, а темп зростання і приросту обсягу наданих послуг, податкових надходжень, чисельності зайнятих в індустрії гостинності й суміжних із нею галузей завдяки інвестуванню. Крім того, запропонована методика характеризується системністю, так як вона «вписується» у складну соціально-економічну систему регіону, і комплексністю, тому що враховуються наслідки її реалізації. КГ ж, у свою чергу, характеризується великою долею основних засобів, які потрібно розвива-

ти. Тому необхідна методика з використанням економічного механізму управління розвитком ринку комунальних послуг (КП) регіону, з визначенням рівня бюджетних дотацій у вигляді державних інвестицій у розвиток КГ.

Аналіз зазначених джерел свідчить про те, що питання оцінки та залучення інвестицій для КГ потребують подальших теоретично-методичних і практичних досліджень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз інвестиційної активності та можливості залучення інвестицій для підприємств комунальної сфери (на прикладі системи КГ Новобаварського району м. Харків).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У роботі пропонується виділити два рівні в системі КГ, на які розподіляються бюджетні дотації.

Перший рівень – покриття дефіциту (G_1), що виникає через різницю між вартістю наданих послуг і розміром сплачених населенням послуг. G_1 визначає відсутній бракуючий об'єм фінансування для покриття витрат підприємств КГ за наданими послугами.

Другий рівень – інвестиції в розвиток КГ (G_2), зокрема, у розвиток двох найважливіших факторів: трудових ресурсів та основного капіталу. Тобто, якщо понизити витрати держави на відшкодування неоплачених споживачами послуг, то грошові кошти, що вивільняються, повинні бути інвестовані на розвиток двох найважливіших факторів – праці й капіталу.

Ця процедура відбита в моделі оцінки бюджетного дотування [6] вигляду:

$$G(t) = G_1(t) + G_2(t),$$

$$\text{якщо } G_1(t) \rightarrow \min, \text{ при } G(t) = \text{const}, \text{ то } G_2(t) \rightarrow G(t),$$

$$G_2(t) = \text{Inv}_L(t) + \text{Inv}_K(t),$$

$$G_1(t) = \omega \cdot Z(t),$$

(1)

де $G_1(t)$ – прогнозна сума бюджетних дотацій першого рівня в період t ;

$G_2(t)$ – прогнозна сума бюджетних дотацій другого рівня в період t ;

$\text{Inv}_L(t)$ – інвестиції в розвиток трудових ресурсів;

$\text{Inv}_K(t)$ – інвестиції в основний капітал;

ω – коефіцієнт покриття заборгованості підприємств КГ за рахунок бюджетних дотацій першого рівня;

$Z(t)$ – заборгованість платників за комунальними платежами, що склалась у період t .

У перехідній економіці деклароване подолання дотаційності галузі за допомогою досягнення повної платності послуг для населення не забезпечить достатності фінансування сфери КГ, тому взаємодія з державою відбувається шляхом отримання бюджетних дотацій (G).

У концепції оцінки й формування економічного механізму управління розвитком ринку КП регіону [6] було визначено другий рівень бюджетних дотацій (G_2) у вигляді державних

$$\begin{aligned} G(t) &= G_1(t) + G_2(t), \\ \text{якщо } G_1(t) &\rightarrow \min, \text{ при } G(t) = \text{const}, \text{ то } G_2(t) \rightarrow G(t), \\ G_2(t) &= \text{Inv}_L(t) + \text{Inv}_K(t), \end{aligned} \quad (2)$$

де $\text{Inv}_L(t)$ – інвестиції в розвиток трудових ресурсів;

$\text{Inv}_K(t)$ – інвестиції в основний капітал.

У якості незалежних параметрів, які формують ефективність виробництва, уводяться витрати на підвищення кваліфікації й освіти – $Q(t)$ і витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи $P(t)$ (НДР і ДКР). Тоді виробничу функцію з урахуванням ендогенного – викликаного внутрішніми причинами – НТП можна було б записати так:

$$F(K, L, t) = F_0(K(t)P(t)^{\alpha_1}, L(t)Q(t)^{\alpha_2}). \quad (3)$$

У реальних умовах врахувати вплив $P(t)$ і $Q(t)$ на ефективність виробництва досить складно.

Другий підхід іноді називають матеріалізованим НТП. За цього підходу передбачається, що інвестиції, вкладені сьогодні, ефективніші за ті, які були вкладені раніше. Під час дослідження впливу інвестиційних процесів на розвиток потенціалу капітальних ресурсів системи КГ у роботі пропонується використати саме цей підхід на основні рівняння з моделі економічного росту Солоу. Оцінка та аналіз інвестицій і НТП на підставі побудови моделі Солоу має вигляд:

інвестицій у розвиток КГ, зокрема, у розвиток двох найважливіших факторів: трудових ресурсів та основного капіталу.

У концепції зазначалося: якщо понизити витрати держави на відшкодування неоплачених споживачами послуг, то грошові кошти, які вивільнюються, можуть бути інвестовані на розвиток ресурсного потенціалу системи КГ – праці й капіталу.

Ця процедура відбита в моделі оцінки бюджетного дотування, що має вигляд:

$$\begin{aligned} Y(t) &= \int_{-\infty}^t Y_{\tau}(t) d\tau, \\ Y_{\tau}(t) &= F(\tau, t) [L_{\tau}(t)]^{\alpha_1} [K_{\tau}(t)]^{\alpha_2}, \\ F(\tau, t) &= a_{50} e^{\lambda\tau + \pi t}, \\ K_{\tau}(t) &= I(\tau) e^{\delta(\tau-t)}, \quad K_{\tau}(0) = I(\tau), \end{aligned} \quad (4)$$

де τ – рік (момент) капіталовкладень;

$I(\tau)$ – обсяг інвестицій у момент τ ;

t – рік надання послуг;

$Y_{\tau}(t)$ – обсяг наданих послуг у році t із використанням капіталу, інвестованого в момент τ ;

$L_{\tau}(t)$ – розмір трудових ресурсів строку підготовки τ , залучених до надання послуг у році t ;

$K_{\tau}(t)$ – обсяг основних фондів, створений за рахунок інвестицій у момент τ та залучених у році t ;

$F(\tau, t)$ – вимір текучої (у році t) «нейтральної ефективності» науково-технічного прогресу, досягнутого в момент τ ;

λ – темп зросту ефективності капіталу як характеристика матеріалізованого технічного прогресу;

π – зростання ефективності капіталу як наслідок «невтіленого технічного прогресу», тобто зрушень у технології виключно під впливом часу;

δ – середній темп фізичного зносу капіталу;

a_{50}, a_{51}, a_{52} – параметри регресії;
 $K_{\tau}(0)$ – капітальний агрегат, тобто вартість речових ресурсів у момент τ ;
 $K_{\tau}(0)$ прирівнюється до $I(\tau)$ – обсягу інвестицій у момент τ , спрямований на продукування додаткової вартості.

Користуючись цією моделлю, передбачається, що диференціальна (гранична) продуктивність праці не залежить від τ – моменту капіталовкладень, вдається відділити знос капіталу в результаті неоднорідності інвестицій від величини δ його фізичного зносу з ходом часу – зміною t .

У простішій моделі мультиплікатора без урахування дій держави обсяг КП підприємств ($Y_{ок}$) дорівнює сумі споживання (C) та інвестицій (I):

$$Y_{ок}(t) = I(t) + C(t). \quad (5)$$

Позначимо через $A(t)$ амортизаційні відрахування в році t . Зазвичай, вважають, що амортизаційні відрахування пропорційні наявним основним виробничим фондам (ОВФ):

$$A(t) = \mu K(t), \quad (6)$$

де μ – коефіцієнт вибуття ОВФ (норма амортизаційних відрахувань).

Основу керування інвестиційним розвитком становить механізм, доповнює традиційним відтворювальним механізмом амортизаційний відрахувань. Слід відмітити, що в системі КГ незначні (на рівні 6 %) амортизаційні відрахування через зношення основних виробничих фондів уже давно не несуть відтворювальну функцію.

Динаміку капіталовкладень в ОВФ у цьому випадку можна описати співвідношенням:

$$\Delta K = -\mu K \Delta t + I \Delta t, \quad (7)$$

звідки отримуємо диференціальне рівняння:

$$\frac{dK}{dt} = -\mu K + I, \quad K(0) = K_0. \quad (8)$$

Розділимо параметри функції $Y = F(K, L)$ на величину L , отримаємо $Y/L = F(K/L; 1)$, або $y = f(K; 1)$, де $y = Y/L$ – продуктивність громадської праці; $k = K/L$ – обсяг капіталу, що використовується в товаристві, який приходить на одного робітника – капіталоозброєність; $i = I/L$ – інвестиції на одного працюючого.

Проводячи в рівняннях моделі заміну змінних $Y_{ок} = yL$, $K = kL$, $I = iL$, отримаємо модель оцінки й аналізу інвестицій у відносних змінних:

$$\begin{cases} \frac{dk}{dt} = -\mu k(t) + i(t), \\ i(t) = \rho y(t), \\ y(t) = b_0 k_t^{b_1}. \end{cases} \quad (9)$$

Спочатку оцінимо параметри функції продуктивності праці від капіталоозброєності виробничої функції (ВФ) Кобба-Дугласа у відносних змінних на основі вихідних даних за період із січня 2009 р. по вересень 2015 р. у поквартальному розрізі для системи КГ Новобаварського району м. Харків за допомогою ППП STATISTICA 7. Результати побудови моделі представлені на рис. 1, 2.

Model is: $v3 = b0 * v1^{b1}$ (Model Invest)						
Dep. Var. : $y(t)$						
Level of confidence: 95.0% ($\alpha = 0.050$)						
Exclude cases: 8						
	Estimate	Standard error	t-value df = 12	p-level	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit
b0	13,30556	0,889659	14,95579	0,000000	11,36716	15,24396
b1	0,63381	0,077402	8,18861	0,000003	0,46517	0,80246

Рис. 1. Результат оцінки параметрів функції продуктивності праці від капіталоозброєності виробничої функції Кобба-Дугласа у відносних змінних

Results: Model Invest	
Model is: $v3=b0*v1^b1$	Independent variables: 1
Dependent variable: $y(t)$	
Loss function: least squares	
Final value: 24,09128891	
Proportion of variance accounted for: ,89292539	R = ,94494729

Рис. 2. Вид функції й оцінки її адекватності

Отже, виробнича функція Кобба-Дугласа у відносних змінних після оцінки параметрів має вигляд: $y(t) = 13,30556 \cdot k_t^{0,6338}$.

У зазначеному випадку зростання на 1 % витрат капіталу на одного робітника (капіталоозброєність) збільшує випуск послуг на одного робітника (гранична продуктивність праці) на 0,6338 %.

Побудована виробнича функція Кобба-Дугласа у відносних змінних для Жовтневого району м. Харків є адекватною з погляду відсотка поясненої дисперсії, рівного 89,2 %, і коефіцієнта множинної кореляції, рівного 0,94.

Під час дослідження економічних систем на основі моделі Солоу основну увагу приділяють режиму збалансованого зростання. Цей режим має таку властивість, що до нього сходяться всі траєкторії моделі за постійної частки капіталовкладень. На режим збалансованого зростання впливає норма капіталовкладень (інвестування) ρ , оскільки від ρ залежить оптимальне значення капіталоозброєності k^* : у разі зростання ρ величина k^* збільшується.

Норма капіталовкладень (інвестування) ρ відповідає мультиплікатору інвестицій Кейн-

са – це коефіцієнт, що відбиває залежність зміни доходу від змін інвестицій $KI = Y : I$, $\rho = Y_{ок} / I(\tau)$.

Під час проведення аналізу економіки на основі моделі Солоу оптимальна норма інвестування ρ^* повинна дорівнювати еластичності виробничої функції ВФ Кобба-Дугласа у відносних змінних, тобто для нашої системи повинне виконуватися рівняння $\rho^* = b_1 = 0,6338$. Отже, 0,6338 – це міра НТП, тобто норма інвестування комунальних підприємств Новобаварського району (норма інвестування м. Харків). Авторами запропоновано цю норму включити в заплановану норму прибутку на інвестиційний капітал H_{np} .

Коефіцієнт вибуття ОВФ (μ) пропонується визначати на рівні 6 % (норма амортизаційних відрахувань для основних засобів третьої групи).

Оцінимо норму капіталовкладень (інвестування), яка склалася, для системи КГ Новобаварського району м. Харків за допомогою ППП STATISTICA 7. Результати побудови моделі представлені на рис. 3.

Model is: $v1=(b11*v3+v2)/(1+0,06)$ (Model Invest)						
Dep. Var. : $k(t)$						
Level of confidence: 95.0% (alpha=0.050)						
Exclude cases: 8						
	Estimate	Standard error	t-value df = 12	p-level	Lo. Conf Limit	Up. Conf Limit
b11	-0,007936	0,005401	-1,46947	0,167429	-0,019704	0,003831

Рис. 3. Оцінка норми капіталовкладень

Як видно з рис. 3, отримане значення для системи КГ Новобаварського району не тільки не наближається до оптимальної норми накопичення $\rho^* = b_1 = 0,6338$, але становить $-0,007936$ й виходить за межі відрізка $[0, 1]$

(за виключенням верхньої допустимої межі $Up. Conf. Limit = 0,00381$). Таким чином, знак « \leftarrow » показує, що зв'язок між величинами змін вкладень капіталу та обсягами виробництва зворотній, тобто зниження витрат на інвесту-

вання випереджує падіння обсягів виробництва послуг на більшу величину.

Якщо $\alpha = -0,007936$, то зниження вкладень капіталу на 1 % (не інвестування) призведе до падіння обсягів виробництва на 0,007936 % або до недоотримання обсягів наданих послуг на 0,007936 %.

Інвестування, зазвичай, підвищує технічний рівень виробництва та відповідно його економічну ефективність у порівнянні із середнім рівнем. У результаті виробництво починає приносити дохід вище середнього рівня. Якщо підприємство не здійснить інвестицій, то його ефективність падатиме нижче середньої, викликаючи негативний мультиплікативний ефект.

Між тим ні про які інвестиції за рахунок власних коштів системи КГ на сучасному етапі розвитку не може йти мови. Тому, виникає необхідність розглянути питання державних інвестицій з точки зору теорії мультиплікатора [6].

Додаткове інвестування ΔI , як і основне I (як частина отриманого доходу D), здійснюватиметься протягом усього даного періоду виробництва. Отже, можна вважати, що приріст інвестицій ΔI зумовлює приріст доходу ΔD [7].

Тому відношення називається мультиплікатором інвестицій, який свідомо більше одиниці, оскільки $0 < \vartheta < 1$:

$$\frac{\Delta D}{\Delta I} = \frac{1}{1 - \vartheta}. \quad (13)$$

Кейнс запропонував просте трактування мультиплікатора. Якщо забезпечити приток автономних інвестицій, тобто породжуваних джерелом, що сприймається самою системою як зовнішнє (для системи КГ – це державні дотації другого рівня, тобто державні інвестиції), то отриманий економічний імпульс призведе до приросту доходу, який перевищує інвестиції в M разів ($M > 1$). Тут M – мультиплікатор, а явище збільшення доходу внаслідок приросту інвестицій називається мультиплікативним ефектом.

Для системи КГ пропонується враховувати мультиплікативний ефект. Потрібно оптимізувати структуру розподілу загальної суми бюджетного дотування $G(t)$ на бюджетні дотації першого та другого рівня ($G_1(t)$ та $G_2(t)$). Збільшення суми бюджетних дотацій другого рівня сприятиме підвищенню ефективності використання трудового й капітального потенціалу системи КГ, що неодмінно призведе до зниження витрат на надання КП, підвищення їхньої якості й відповідно ступення задоволеності споживачів КП і, як наслідок, підвищить рівень сплати за надані КП. Тим самим буде знижено величину $G_1(t)$, як було зазначено вище:

$$\begin{aligned} \text{якщо } G_1(t) \rightarrow \min, \text{ за } G(t) = \text{const}, \text{ то } G_2(t) \rightarrow G(t), \\ G_2(t) = \text{Inv}_L(t) + \text{Inv}_K(t), \end{aligned} \quad (14)$$

тобто більша сума зможе бути направлена на розвиток ресурсного потенціалу системи КГ. За рахунок ефекту мультиплікатора відбудеться стрімке підвищення ефективності функціонування системи КГ.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, можна зробити висновок, що встановлення відповідного циклу взаємодій повинен описувати мультиплікатор. Уважається, що ефект, який призвів до збільшення випуску в одній галузі, може впливати на економічну динаміку. А у випадку з інвестиціями цей ефект формується протягом усього

строку служби введених потужностей. У той же час нас, ефект, який може бути отриманий у рамках такої взаємодії, має ясну економічну інтерпретацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выборова Е. Н. Особенности оценки инвестиционной активности предприятия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://afdanalyse.ru/news/osobennosti_ocenki_investicionnoj_aktivnosti_predpriyatija/2014-01-22-290. – Назва з екрана.

2. Плужников В. Г. Анализ существующих методов оценки инвестиционной активности предприятия [Электронный ресурс] / Плужников В. Г., Смагин В. Н., Шикина С. А. – Режим доступа: <http://1fin.ru/?id=922&ht=15164&w=%C0%EC%EE%F0%F2%E8%E7%E0%F6%E8%EE%ED%ED%7C%EE%F2%F7%E8%F1%EB%E5%ED%E8>. – Назва з екрана.
3. Павлюк Н. А. Инвестиционная активность: теоретический и методический аспекты / Н. А. Павлюк // Вестник ГГТУ им. П. О. Сухого. – 2004. – №2 (15).
4. Димченко О. В. Методи оцінки інвестиційної привабливості комунальних підприємств в контексті державно-приватного партнерства [Электронный ресурс] / Димченко О. В., Кайданник О. Б. – Режим доступа: <http://eprints.kname.edu.ua/40167/1/20-21.pdf>. – Назва з екрана.
5. Баранова А. Ю. Методы оценки результатов инвестиционной активности и предпринимательских структур индустрии гостеприимства [Электронный ресурс] / Баранова А. Ю. – Режим доступа: <http://www.lib.csu.ru/vch/195/015.pdf>. – Назва з екрана.
6. Кайлюк Є. М. Концептуальна схема економічного механізму функціонування комунального господарства регіону / Є. М. Кайлюк, Д. О. Шаповаленко // Комунальне господарство міст : наук.-техн. зб. / Харків. нац. ун-т міськ. госп.-ва. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2014. – Вип. 113. – С. 16–28.
- of an estimation of investment activity of the enterprise], Available at: http://afdanalyse.ru/news/osobennosti_otsenki_investicionnoj_aktivnosti_predpriyatija/2014-01-22-290.
2. Pluzhnikov V. G., Smagin B. H., Shikina C. A. *Analiz suschestvuyuschih metodov otsenki investitsionnoy aktivnosti predpriyatiya* [Analysis of the existing methods of valuation of investment activity of the enterprise], Available at: <http://1fin.ru/?id=922&ht=15164&w=%C0%EC%EE%F0%F2%E8%E7%E0%F6%E8%EE%ED%ED%7C%EE%F2%F7%E8%F1%EB%E5%ED%E8>.
3. Pavlyuk N. A. *Vestnik GGTU im. P.O. Suhogo: Sb. nauch. tr.* [Bulletin of GGTU im. P.O. Suhogo: Collected papers of Gomel State Technical University named after P.O. Suhoy], 2004, no. 2 (15).
4. Dymchenko O. V., Kaidannyk O. B. *Metody otsinky investytsiinoi pryvabylyvosti komunalnykh pidpriemstv v konteksti derzhavno-pryvatnoho partnerstva* [Methods for assessing the investment attractiveness of utility companies in the context of public-private partnerships], Available at: <http://eprints.kname.edu.ua/40167/1/20-21.pdf>.
5. Baranova A. Yu. *Metodyi otsenki rezultatov investitsionnoy aktivnosti i predprinimatelskih struktur industrii gostepriimstva* [Methods for evaluation of investment activity and business structures of the hospitality industry], Available at: <http://www.lib.csu.ru/vch/195/015.pdf>.
6. Kailiuk Ie. M., Shapovalenko D. O. *Komunalne hospodarstvo mist: nauk.-tekhn. zb.* [Utilities city: Collected papers of O. M. Beketov National University of Urban Economy], 2014, no. 113, pp. 16–28.

REFERENCES

1. Vyiborova E. N. *Osobennosti otsenki investitsionnoy aktivnosti predpriyatiya* [Features

О. П. Колонтаевский, кандидат экономических наук, доцент; **Д. А. Шаповаленко** (Харьковский национальный университет городского хозяйства имени О. М. Бекетова). **Оценка инвестиционной активности и возможности привлечения инвестиций для коммунальных предприятий.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении возможностей привлечения инвестиций для предприятий коммунального хозяйства. Статья посвящена исследованию инвестиционной активности и возможностей привлечения инвестиций для предприятий коммунального хозяйства (на примере Новобаварского района г. Харьков). **Методика иссле-**

дования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения.

Результаты. В статье доказано, что на современном этапе развития предприятий коммунального хозяйства инвестиции за счет собственных средств невозможны, в связи с чем возникает необходимость рассмотреть вопрос государственных инвестиций с точки зрения теории мультипликатора. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать увеличению суммы бюджетных дотаций второго уровня и должно привести к повышению эффективности использования трудового и капитального потенциала системы коммунального хозяйства, что приведет к снижению затрат на предоставление коммунальных услуг, повышению их качества и соответственно степени удовлетворенности потребителей коммунальных услуг и, как результат, повысит уровень оплаты за предоставленные коммунальные услуги. Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий коммунального хозяйства.

Ключевые слова: оценка инвестиционной активности, привлечение инвестиций, коммунальное хозяйство.

O. Kolontaevskiy, Cand. Econ. Sci, docent; **D. Shapovalenko** (O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv). **The assessment of the investment activity and the probability to attract investments to municipal services enterprises.**

Summary. The purpose of the article is the definition of the probability to attract investments to municipal services enterprises. The article is devoted to the research of the investment activity and the probability to attract investments to municipal services enterprises (after the example of municipal economy of Novobakinskyi district of Kharkov city). **Methodology of research.** The solution of the tasks stated in the article was carried out with the help of such scientific and special research methods as analysis and synthesis, systematization and generalization. **Findings.** In the article it is proved that at the present stage of the development of municipal services enterprises the investments at their own expenses are impossible and therefore there is a need to consider the question of the public investments from the point of view of the multiplier theory. **Practical value.** It is proved that the introduction of the procedures offered the article will contribute to increase the amount of budgetary subsidies of the second level and will lead to improvement of the use of labor and capital capacity of the municipal economy system. It will lead to lower costs for the provision of the municipal services, improve their quality and the degree of satisfaction of the consumers of municipal services, and therefore will lead to increase the level of payment for the services. The basic scientific principles may be used in the practice of municipal economy enterprises.

Keywords: assessment of investment activity, attraction of investments, municipal economy.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ І ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ БІЗНЕСУ

О. П. ЛУГІВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент;
Л. А. ЛУГІВСЬКА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у визначенні теоретичних і практичних аспектів управління доходами й витратами підприємства, методичних аспектів їх оптимізації в тісному взаємозв'язку з кінцевим результатом бізнесу, а саме його прибутком. Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати. Розглянуто сутність та значення доходів і витрат підприємства, здійснено їх класифікацію відповідно до сучасних підходів науковців і практиків, надано власні бачення та визначення окремих економічних категорій і понять. Запропоновано основні критерії щодо оптимізації доходів та витрат підприємства для забезпечення ефективності його діяльності й досягнення цільового розміру прибутку. Практична значущість результатів дослідження. У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих критеріїв та підходів щодо оптимізації доходів і витрат підприємства сприятимуть ефективному ціноутворенню власної продукції, визначенню ефективних місць її реалізації та забезпеченню результативного, прибуткового бізнесу. Основні наукові положення статті призначені для використання у практиці сучасних підприємств.*

Ключові слова: *доходи, витрати, чисті доходи, поточні витрати, витрати виробництва, прибуток, оптимізація витрат, управління доходами й витратами, ефективність діяльності.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах доходи створюють основу для самофінансування підприємства за умови, що їх розмір достатній для покриття витрат на виробництво продукції та інших видів діяльності, виконання зобов'язань перед бюджетом і формування чистого прибутку. Отримання найбільшого ефекту з найменшими витратами, економія природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів залежать від того, як підприємство вирішує питання управління витратами та проводить пошук способів їх зниження. Витрати є індикатором діяльності суб'єкта господарювання; збільшення витрат може бути зумовлене як зміною ситуації на ринку, так і недоліками у процесі діяльності підприємства. Практично кожне підприємство

має резерви для оптимізації витрат, що дозволяє йому досягти економічної ефективності, а також підвищити конкурентоспроможність на ринку.

Економічні категорії доходів і витрат займають центральне місце в ринковій економіці, оскільки вони визначають конкурентний попит на ринку. Доходи й витрати окремого підприємства є досить різноманітними та забезпечують використання всіх факторів виробництва, тому необхідно з'ясувати їх сутність і класифікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження економічної сутності доходів та витрат зробили такі вчені-економісти, як А. Сміт, К. Маркс, Дж. Мілль, Дж. Хікс, В. Парето, Л. Вальрас, Ф. Найт та ін. У сучасних умовах поняття «доходи» та «витрати» висвітлюються в наукових публіка-

ціях таких вітчизняних і зарубіжних вчених: Н. С. Андрущенко, В. В. Баліцької, О. В. Березіна, І. О. Бланка, М. Г. Грецака, І. Є. Давидовича, Ю. С. Цал-Цалко, О. В. Карпенко, О. Є. Кузьміна, А. М. Турила та ін. Проте необхідно зазначити, що як економісти-класики, так і сучасні вчені мають різні думки щодо визначення змісту даних категорій, також ці поняття розглядаються переважно відокремлено одне від одного. Однак, їх потрібно вивчати у взаємозв'язку, оскільки підприємство спочатку здійснює витрати, а потім отримує доходи, які є джерелом покриття даних витрат та сплати податків до бюджету.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні теоретичних і практичних аспектів управління доходами й витратами підприємства, методичних аспектів їх оптимізації в тісному взаємозв'язку з кінцевим результатом бізнесу, а саме його прибутком.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Категорія «витрати» широко

використовується як у вітчизняній, так і зарубіжній економічній літературі, наприклад, у російській економічній літературі вона має три аналоги: «затраты», «расходы», «издержки» [4, с. 423]. При цьому немає конкретного розмежування між цими поняттями.

Основні положення економічної категорії витрат виробництва, як зазначає О. В. Олійник, розроблені класиком політичної економії К. Марксом. Дане поняття він розглядає з погляду теорії трудової вартості, яка ґрунтується на двох принципових категоріях – витрати виробництва й витрати обігу [2, с. 28–32]. Витрати виробництва представляють собою витрати на виробництво, які повинні понести організатори підприємства з метою створення товарів і наступним отриманням прибутку. Категорія витрат обігу пов'язана із процесом реалізації товарів, до яких належать додаткові витрати обігу, а саме витрати на пакування, сортування, транспортування та зберігання товару.

На основі досліджуваних літературних джерел виявлено, що вчені та науковці трактують поняття витрат із різних підходів (табл. 1).

Таблиця 1

Погляди різних авторів на сутність поняття «витрати»

Автор	Сутність поняття
І. О. Бланк	Витрати – виражені у грошовій формі поточні витрати трудових, матеріальних, фінансових й інших видів ресурсів на виробництво продукції [4]
Глен А. Велш, Деніел Г. Шор	Витрати – це визначена в доларах сума ресурсів, які були використані чи витрачені підприємством протягом певного часу з метою отримання доходу [9]
М. Г. Грецак, О. С. Коцюба	Витрати – це обсяг використаних ресурсів підприємства у грошовому вимірі для досягнення певної мети [8]
Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський	Витрати підприємства формуються у процесі використання ресурсів під час здійснення певної його діяльності. Вони мають цільову спрямованість. Витрати підприємства визначаються як сума зменшення вартості активів або зменшення власного капіталу [8]
О. В. Крушельницька	Витрати – грошова оцінка матеріальних і трудових ресурсів, що пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції, наданням послуг [7]
В. В. Кулішов	Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу [7]
Л. Г. Мельник, О. І. Карінцева	Витрати – це прямі й непрямі витрати, фактичні й можливі виплати або упущена вигода, необхідні для того, щоб залучити й утримати ресурси в межах даного напрямку діяльності [3]
К. Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв	Витрати – грошове вираження використання виробничих ресурсів, у результаті якого здійснюється виробництво і реалізація продукції [3]
А. М. Турило, Ю. Б. Кравчук, А. А. Турило	Витрати – це вартісне вираження абсолютної величини застосовано-спожитих ресурсів, необхідних для здійснення ним поставленої мети [8]
Хел Р. Веріан	Витрати – це всі фактори виробництва, що використовує фірма, оцінені за їх ринковою ціною [2]

Продовж. табл. 1

Автор	Сутність поняття
Хел Р. Веріан	Витрати – це всі фактори виробництва, що використовує фірма, оцінені за їх ринковою ціною [2]
Ю. С. Цал-Цалко	Витратами визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [3]
Шим Джей К.	Витрати – показник у грошовому вираженні кількості ресурсів, використаних для досягнення певної мети [9]

Як бачимо з табл. 1, дослідники трактують витрати як сукупність залучених ресурсів для виготовлення продукції, а також як кошти, які потрібно сплатити за придбані оборотні та необоротні активи. Останні не є витратами, оскільки це лише кошти, які сплачує підприємство для забезпечення безперервності та ефективності здійснення господарської діяльності, і вони не впливають безпосередньо на фінансовий результат. Їх вплив на прибуток можна прослідкувати за списання оборотних активів на виробництво, а необоротних активів – у вигляді амортизації, яка частинами списується на готову продукцію, якщо ці необоротні активи використовуються у процесі виробництва, або на фінансовий результат для визначення прибутку чи збитку за звітний період. Спеціалісти Міжнародної фінансової корпорації трактують поняття «витрати» як вартісне вираження спожитих ресурсів із метою виконання робіт щодо задоволення потреб клієнтів [8, с. 31].

Вищезазначені підходи лише частково відображають сутність поняття «витрати». Витрати є складною економічною категорією, що залежить від їх місця, ролі й етапу виникнення під час діяльності підприємства.

Витрати виробництва в бухгалтерській та статистичній звітності виступають як собівартість продукції. Поняття «витрати», яке згідно з термінологією П(С)БО прийшло на зміну поняттю «собівартість», є ширшим. У П(С)БО під собівартістю розуміють оцінку продукції на базі вартості сировини, матеріалів, палива, енергії, праці та інших ресурсів, що споживаються у процесі її виробництва [5].

Із уведенням національних і міжнародних стандартів обліку витрати характеризуються П(С)БО 16 «Витрати». Згідно з П(С)БО

витрати підприємства – це зменшення його економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками) [5].

Розрізняють два основні підходи щодо дослідження поняття «дохід»: економічний і бухгалтерський. Підґрунтям економічного підходу є поняття «виручка», тобто обсяг продажу підприємством продукції (робіт, послуг). Інколи це поняття ототожнюється з поняттям «дохід підприємства». Поняття «дохід» слід розглядати ширше, ніж виручка. Найпоширенішим серед сучасних економістів стало визначення поняття «дохід підприємства» як суми виручки від реалізації продукції і майна, а також від здійснення позареалізаційних операцій [4, с. 59–64]. Бухгалтерський підхід переважно базується на понятті «економічна вигода». Такий зміст цієї категорії визначено в Міжнародному стандарті фінансової звітності 18 «Дохід»: «Дохід – це валове надходження економічних вигод протягом певного періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу» [2, с. 60]. Аналогічне поняття в Національному стандарті бухгалтерського обліку – П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати» інтерпретується так: «Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання власного капіталу за рахунок внесків учасників (власників) за звітний період». Проте визначення доходу в національному стандарті бухгалтерського обліку як збільшення еконо-

мічних вигод у формі «надходження активів або зменшення зобов'язань» підлягає критиці науковців як не зовсім коректне. Очевидно, слід погодитися із зауваженням, що не кожне збільшення активів і зменшення зобов'язань характеризує момент отримання доходу. Про отримання доходу свідчить оплата рахунку, пред'явленого підприємством покупцеві його продукції (товарів, робіт, послуг). Стосовно зобов'язань підприємства, то в разі їх безпосереднього погашення ніякого зростання капіталу насправді не відбувається. До зростання капіталу призводить не погашення зобов'язань, а відмова кредитора від своїх прав (коли активи отримані підприємством на безоплатній основі).

На відміну від широкого трактування поняття «дохід підприємства» як за економічним, так і за бухгалтерським підходом, вузьке трактування цього поняття суттєво обмежує його зміст за кількісними параметрами. Еко-

номісти, які притримуються цього підходу, зараховують його лише до тієї частини валової виручки й результатів позареалізаційних операцій, що включає лише витрати на оплату праці та прибуток.

Ураховуючи вищезазначені характеристики, поняття «дохід підприємства» пропонується визначити так: дохід підприємства – це один із видів фінансового результату його господарської діяльності за певний період, що характеризує у грошовому визначенні обсяг надходження вигод у формі виручки від реалізації виготовленої продукції (робіт, послуг) і майна, а також коштів із позареалізаційних операцій, які формуються з урахуванням факторів часу й ризиків.

Після з'ясування сутності категорій «доходи» та «витрати», розглянемо їх класифікацію за основними ознаками.

Основні класифікаційні ознаки витрат підприємств наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Групування витрат за класифікаційними ознаками

Ознака класифікації	Групування витрат
За способом перенесення вартості на продукцію	Прямі витрати. Непрямі витрати
За видами продукції (робіт, послуг)	Витрати на вироби. Витрати на групи виробів. Витрати на замовлення
За економічним змістом (елементами витрат)	Матеріальні затрати. Витрати на оплату праці. Відрахування на соціальні заходи. Амортизація. Інші витрати
За цільовим призначенням (статтями калькуляції)	Витрати на утримання та експлуатацію обладнання Загальновиробничі витрати. Адміністративні витрати. Витрати на збут
За ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат	Умовно-змінні витрати. Умовно-постійні витрати. Інші (змішані, альтернативні, необоротні)
За місцем виникнення витрат	Витрати виробництва. Витрати цеху. Витрати дільниці. Витрати функціональних служб
За календарними періодами	Поточні витрати. Одноразові витрати
За функціями управління	Виробничі витрати. Невиробничі витрати
За рівнем планування і контрольованості	Регульовані (контрольовані) витрати. Нерегульовані (неконтрольовані) витрати
За звітними періодами	Капітальні витрати. Фінансові витрати

Продовж. табл. 2

Ознака класифікації	Групування витрат
За ступенем залежності від прийняття рішень	Релевантні витрати. Нерелевантні витрати
За порядком обчислення (складом)	Фактичні витрати. Планові (бюджетні) або прогнозовані. Нормативні витрати
За ознакою переносу вартості в часі	Операційні витрати. Витрати на амортизацію

Особливість відображення витрат у бухгалтерському обліку полягає в розподілі їх на постійні та змінні. Постійні витрати – це такі витрати, розмір яких у даний період часу не залежить від обсягів та структури виробництва, реалізації. Змінні витрати – це витрати, загальний розмір яких безпосередньо пов'язаний із обсягами виробництва та реалізації продукції (витрати на заробітну плату робітникам, сировину, паливо, енергію, транспортні послуги тощо).

Визначальними в системі управління витратами підприємства є їх групування за еко-

номічними елементами та статтями калькуляції. Групування за економічними елементами дозволяє провести аналіз складу, структури й ефективності витрат.

Поелементне групування використовують під час визначення граничного рівня витрат, для складання кошторисів і формування їх нормативної бази. Групування витрат за економічними елементами має типову структуру (рис. 1).

Щодо центрів відповідальності, витрати групуються за відповідними кошторисами для кожного рівня управління. У процесі аналі-

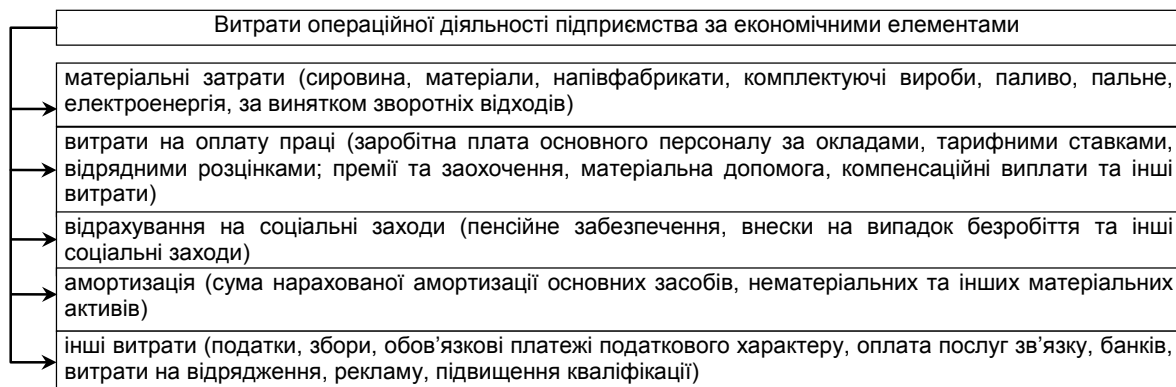

Рис. 1. Класифікація витрат операційної діяльності підприємства за економічними елементами

зу оцінюють дотримання бюджету витрат та активність керівників кожного рівня щодо їх раціоналізації. Класифікацію витрат у виробничому процесі зображено на рис. 2.

Управління витратами – це комплекс заходів, що спрямований на формування найбільш необхідних і доцільних з економічної і технічної точок зору витрат, яке забезпечується за допомогою раціонального їх нормування, оптимального планування, обґрунтування бухгалтерського обліку, оперативного економічного аналізу. Визначення сутності та проведення класифікації витрат дає змогу отри-

мувати користувачам необхідну інформацію щодо обліку, планування, аналізу та контролю витрат на конкретному підприємстві.

Оптимізація доходів суб'єкта господарювання спрямована на максимізацію їх розміру, а тому потребує їх системної класифікації. Залежно від виду діяльності, від здійснення якої отримано переважну частину доходів, розрізняють:

1. Доходи від торговельної діяльності (від продажу товарів, операцій із тарою, надання платних додаткових торговельних послуг).

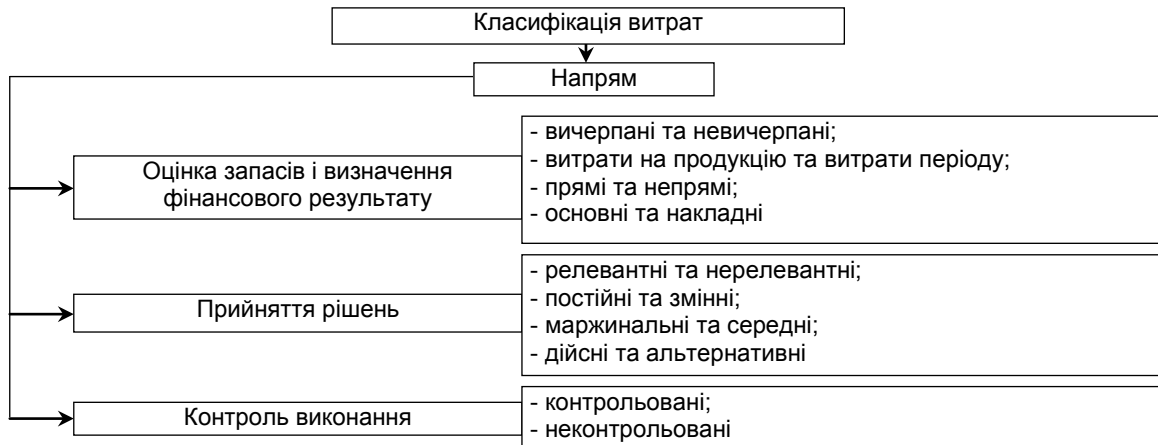

Рис. 2. Класифікація витрат у виробничому процесі [3, с. 22]

2. Доходи від виробничої діяльності, до складу яких входять:

- виручка від реалізації всіх видів товарної продукції, напівфабрикатів, відходів (за наявності власного виробництва);
- виручка від послуг промислового характеру (ремонтно-будівельних, транспортних та інших робіт).

3. Доходи від посередницької діяльності, які отримані у вигляді:

- суми комісійних винагород (відсотків);
- додаткової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), якщо підприємство є посередником і бере участь у розрахунках під час виконання домовленості;
- доходів від робіт (послуг), які виконані для інших підприємств, тощо.

4. Доходи від інвестиційно-кредитної діяльності, до складу яких входять:

- доходи, отримані від пайової участі у спільних підприємствах;
- доходи, отримані від надання майна в оренду (лізинг);
- дивіденди (відсотки), отримані за акціями, облигаціями й іншими цінними паперами, що придбані підприємством;
- доходи від депозитних вкладів підприємства та ін.

5. Доходи від продажу майнових та інтелектуальних прав (власності) підприємства, отримані під час реалізації: майна підприємства (включаючи основні фонди), матеріальних обігових активів; нематеріальних активів

(«ноу-хау», патентів, фірмового знака, торгової марки), програмних продуктів.

6. Інші види доходів (доходи від курсової різниці валютних коштів і цінних паперів, які належать підприємству; суми економічних санкцій та відшкодувань збитків, отриманих підприємством тощо).

Не є доходами підприємства внески, паї, інші цільові фінансові кошти, які надходять за рахунок чистого прибутку юридичних осіб, що об'єднуються з підприємством на договірній основі для фінансування капітальних вкладень, спрямованих на збільшення обсягів виробництва, здійснення спільних програм і завдань.

У бухгалтерському обліку й фінансовій звітності доходи відображаються в момент їхнього виникнення незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Це означає, що облік доходів і складання звітності здійснюються на підставі облікового принципу нарахування. У бухгалтерському обліку розрізняють такі види доходів: доходи від операційної діяльності, доходи від звичайної діяльності, доходи від надзвичайних подій, доходи від іншої звичайної діяльності, інший операційний дохід, доходи від реалізації, доходи від фінансових операцій [1].

Чистий дохід підприємства – це різниця між повною собівартістю продукції та реалізаційною ціною. Він є основним джерелом доходів державного бюджету та грошового балансу підприємства. Чистий дохід входить до складу валового доходу організації, що за-

лишається після виплати заробітної плати. Чистий дохід промислового народного господарства є сукупністю прибутку та податку з обороту, хоча в різних галузях вони представляють різні форми. Перш ніж розрахувати чистий дохід підприємства, необхідно визначити потенційний дохід і точні розрахунки витрат підприємства.

Чистий приведенний дохід підприємства є сукупністю всіх доходів підприємств на певне число, за вирахуванням усіх витрат з обслуговування, податків та інших фінансових витрат.

З метою оптимізації доходів і витрат суб'єкта господарювання здійснюється їх класифікація, що дозволяє встановити їх природу й особливості формування і розподілу за визначеними об'єктами управління. Саме недооцінка ролі управління доходами та витратами зумовлює значні втрати підприємств та організацій, що у кінцевому підсумку негативно впливає на рівень виробничих витрат та на результати господарювання, обсяги сплачуваних податків і зборів до бюджетів усіх рівнів [2].

Якість управління витратами на підприємстві характеризується показником їх керованості, тобто можливістю оперативного й динамічного впливу на розміри витрат відповідно до змін системи економічних методів і засобів.

Слід відзначити, що на практиці іноді зустрічається застарілий погляд, згідно з яким витрати на підприємстві повинні бути знижені будь-якою ціною до найнижчого рівня. І кожна пропозиція підвищити витрати на рекламу, збільшити чисельність оперативного персоналу, підвищити кваліфікацію робітників розглядається як марнотратство. Відмова від таких пропозицій викликає звуження можливостей для подальшого розвитку підприємства, зниження продуктивності праці, уповільнення темпів виробництва й реалізації продукції та отримання прибутку. Проте, останнім часом, як свідчить зарубіжний досвід, усе більшого розповсюдження набула інша точка зору щодо управління витратами, а саме їх оптимізація. Потрібно й можливо йти на додаткові витрати з метою збільшення обсягу виробництва та реалізації продукції, залучення нових постачальників і покупців, підвищення якості обслуговування, створення іміджу підприємства.

Ефективне управління витратами повинно передбачати зменшення й усунення тих витрат, які не є доцільними, результативними для підприємства, тобто, які не сприяють збільшенню обсягів виробництва й реалізації продукції, отриманню цільового розміру прибутку.

Щоб оптимізувати витрати на підприємстві під час їх формування та забезпечити їх результативність, доцільно виконати такі умови [2]:

1) приріст загальної суми витрат не повинен перевищувати приріст виручки від реалізації (доходів);

2) мінімальний рівень (середніх) витрат повинен досягатися за такого обсягу виробництва й реалізації, коли граничні витрати за своїм розміром дорівнюють середнім витратам. Подальше зростання обсягів діяльності призведе до збільшення розмірів середніх витрат, що не є ефективним;

3) зниження витрат не повинно викликати негативних явищ: зниження якості продукції (робіт, послуг) і, як наслідок, погіршення якісних показників діяльності підприємства;

4) розмір витрат повинен бути пов'язаний із забезпеченістю підприємства ресурсами, прогнозовані значення витрат повинні визначатися з урахуванням ресурсних обмежень, а розрахунки мають забезпечувати найбільш оптимальне їх використання;

5) повинна досягатися відповідність зміни витрат змінам обсягу й особливостей діяльності підприємства, його цільових орієнтирів, вимог покупців до якості й асортименту продукції тощо.

У сучасних умовах значно зростає значення оперативного управління витратами і контролю за ними. Ефективність цієї діяльності оцінюється в її взаємозв'язку з кінцевими соціально-економічними показниками діяльності.

Оперативний контроль слід розуміти як перевірку вміння використовувати ресурси так, щоб здійснювати підприємницьку діяльність якомога ефективніше й у бажаному напрямку. Такий контроль стосується ціноутворення, обсягу виробництва й реалізації продукції, інвестицій, розвитку додаткових послуг, комп'ютерних систем, кадрів, кредиторської і

дебіторської заборгованості, зв'язків із контрагентами, реклами тощо [3].

Критерієм ефективності оперативного управління і контролю витрат є їх взаємозв'язок із кінцевими показниками господарської діяльності – прибутком та обсягом реалізації продукції, які в умовах ринку повинні мати тенденцію до зростання. Проте значним стримуючим чинником на шляху збільшення витрат підприємства стає конкуренція. Тому, щоб вижити в конкурентній боротьбі, підприємство повинно забезпечити більш високі темпи росту якісних показників діяльності підприємства, прибутку й виручки (доходів), у порівнянні з темпами зміни його витрат.

Отже, існують різні підходи до визначення категорій «доходи» й «витрати» підприємства, помилковим є ототожнення доходів із виручкою, а витрат із собівартістю, оскільки вони лише частково відображають їх сутність. Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання власного капіталу за рахунок внесків учасників (власників) за звітний період). У свою чергу, витрати – це сума будь-яких витрат підприємства у грошовій, матеріальній чи нематеріальній формах для придбання товарів (робіт, послуг, для їх подальшого використання у власній господарській діяльності). Від обсягу доходів та витрат залежить ефективність функціонування підприємства, його конкурентоспроможність і результативність.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, управління витратами на підприємстві необхідне для оцінки: факторів рентабельності, вибору потрібних замовлень, планування майбутніх напрямів діяльності, оцінки виробничих запасів і їх кошторису, розподілу й мінімізації витрат; визначення рівня беззбитковості, можливих фінансових результатів у разі зміни ціни продажу; складання кошторису й аналізу відхилень; прийняття нестандартних рішень, наприклад, таких, як «виготовляти чи продавати», «чи продавати нижче нормальної продажної ціни» тощо. Безумовно, значною мірою специфіка прийняття

рішень визначається особливостями конкретного підприємства, його технології, організаційної структури, позиції на ринку. Проте існують і стандартні рішення, які на практиці необхідно приймати кожному керівнику: рішення про обсяг і структуру виробництва; вибір між власним виробництвом і закупівлею напівфабрикатів; рішення про визначення нижньої межі ціни продукції тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета : [пер с англ.] / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда / под ред. Я. В. Соколова. – Москва : Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
2. Іванюта П. В. Управління ресурсами та витратами : навч. посіб. / П. В. Іванюта, О. П. Лугівська. – Київ : Центр учб. л-ри, 2009. – 320 с.
3. Лугівська О. П. Управління ресурсами і витратами [Електронний ресурс] : навч. комплекс / О. П. Лугівська. – 2005. – Спосіб доступу: Електрон. чит. зал ПУЕТ.
4. Бланк И. А. Управление прибылью : учебник / Бланк И. А. – [3-е изд.]. – Київ : Ника-Центр, 2007. – 768 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.99 р. № 290. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
7. Андрущенко Н. С. Суть та значення витрат: історичний аспект / Н. С. Андрущенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5. – С. 3–7.
8. Грещак М. Г. Управління витратами : навч. посіб. / [М. Г. Грещак, В. М. Гордієнко, О. С. Коцюба та ін.]; за заг. ред. Грещака. – Київ : КНЕУ, 2008. – 264 с.
9. Don R. Hansen. Cost management: Accounting and Control / Don R. Hansen, Maryanne M.

Moven // Fifth edition. – Mason, South-Western, 2006. – 314 p.

REFERENCES

1. Hendriksen E. S., Van Breda M. F. *Teoria buchalterskogo ycheta* [Accounting Theory]. Moscow: Finance and Statistics. 1997. 576 p.
2. Ivanyuta P. V. *Upravlinnya resursamy ta vytratamy* [Management of resource and costs]. Kiev: Center of educational literature. 2009. 320 p.
3. Luhivs'ka O. P. *Upravlinnya resursamy i vytratamy* [Management of resource and costs]. Poltava: PUET, 2005.
4. Blank Y. A. *Upravlenie pribyl'ju* [Profit management]. Kyiv: Nika-Center, 2007. 768 p.
5. *Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 16 «Vytraty»*: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy [Standard 16 «Expenses»: Order of the Ministry of Finance of Ukraine], Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. *Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 15 «Dokhid»*: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy [Standard 15 «Dokhid»: Order of the Ministry of Finance of Ukraine], Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Andrushchenko N. S. Actual problems of economic, 2007, no. 5, pp. 3–7.
8. Hreshchak M. H. *Upravlinnya vytratamy* [Cost management]. Kyiv: KNTEU, 2008. 264 p.
9. Don R. Hansen. Cost management: Accounting and Control / Don R. Hansen, Maryanne M. Moven // Fifth edition. – Mason, South-Western, 2006. – 314 p.

О. П. Луговская, кандидат экономических наук, доцент; **Л. А. Луговская** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Методические основы оптимизации доходов и расходов предприятия для обеспечения результативности бизнеса.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении теоретических и практических аспектов управления доходами и расходами предприятия, методических аспектов их оптимизации в тесной взаимосвязи с конечным результатом бизнеса, а именно его прибылью. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Рассмотрены сущность и значение доходов и расходов предприятия, осуществлена их классификация в соответствии с современными подходами ученых и практиков, предоставлены собственные видения и определения отдельных экономических категорий и понятий. Предложены основные критерии по оптимизации доходов и расходов предприятия для обеспечения эффективности его деятельности и достижения целевого размера прибыли. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных критериев и подходов к оптимизации доходов и расходов предприятия будут способствовать эффективному ценообразованию собственной продукции, определению эффективных мест реализации и обеспечению результативного, прибыльного бизнеса. Основные научные положения статьи предназначены для использования в практике современных предприятий.

Ключевые слова: доходы, расходы, чистые доходы, текущие расходы, издержки производства, прибыль, оптимизация затрат, управление доходами и расходами, эффективность деятельности.

O. Lugivska, Cand. Econ. Sci., Docent; **L. Lugivska** (Poltava University of Economics and Trade). **Methodical bases of optimization revenue and expenditures for business performance.**

Summary. Purpose. Consider the theoretical and practical aspects of the revenue management of the enterprise, methodical aspects of expenditure optimization in close relationship with the end result of the business – its profit. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article

carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The essence and significance of income and expenses of the enterprise, their classification in accordance with modern approaches of scientists and experts, provided their own vision and determination of individual economic categories and concepts. The basic criteria for the optimization of revenues and expenses of the enterprise to ensure its efficiency and achieve a target profit margin. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of the proposed criteria and approaches to optimize revenues and expenses of the enterprise will contribute to efficient pricing of their own products, identifying effective places of implementation and maintenance of effective, profitable business. Article is intended for use in the practice of modern enterprises.

Keywords: revenues, expenses, net income, operating expenses, production costs, profits, cost optimization, revenue management.

ЯКІСТЬ ПРИБУТКУ ЯК ЗАСІБ АНАЛІЗУ ТА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

І. М. МЕЛЬНИК, кандидат економічних наук, доцент
(Львівська комерційна академія (Львівський торговельно-економічний університет))

Анотація. Для досягнення відповідного рівня конкурентоспроможності на ринку торговельних підприємств повинні забезпечити відповідний рівень економічної ефективності своєї діяльності. При цьому особливу увагу необхідно приділити оцінці якості прибутку. **Мета статті** полягає в дослідженні суті поняття «якість прибутку» з точки зору економічної категорії та оцінки якості прибутку як засобу аналізу загальної ефективності функціонування торговельних підприємств. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: логічного й порівняльного аналізу, систематизації. **Результати.** Якість прибутку торговельного підприємства варто розглядати як такий рівень прибутку, що визначає спроможність підприємства забезпечити потреби стабільного його функціонування, стійкого економічного зростання та розвитку в довгостроковій перспективі. Це абстрактна величина й визначається через опосередковані ознаки, якими можуть бути перманентні зміни в діяльності підприємства, що позитивно чи негативно впливають на рівень його розвитку під дією внутрішніх і зовнішніх факторів. Виявлення та аналіз таких змін повинні закладатися в методику оцінки якості прибутку. **Практична значущість результатів дослідження.** Стабільний якісний прибуток є істотним чинником впливу на ефективність функціонування підприємства. Прибуток – це фінансовий продукт діяльності підприємства.

Ключові слова: прибуток, якість прибутку, оцінка якості прибутку, ефективність, торговельне підприємство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення динаміки сталого розвитку підприємства визначається його спроможністю здійснювати фінансування відтворювального процесу на розширеній основі. А для цього необхідно, у першу чергу, отримувати прибуток, що забезпечує розширене відтворення підприємства, тобто прибуток певної величини та якості. Якість прибутку відображає, наскільки для даного підприємства є характерним (стабільним) досягнутий рівень прибутку, а також ступінь використання ресурсів для його досягнення. Своєрідною гарантією стабільності є високий ступінь реалізації резервів, які визначають можливість максимально повного й

раціонального використання економічного потенціалу торговельного підприємства. Оскільки, відповідно до законів економічної теорії, джерела резервів невичерпні, то є можливість говорити й про необмеженість росту якості прибутку.

В умовах фінансово-економічної кризи, коли більшість підприємств працює збитково, високої значущості набуває необхідність дослідження проблем формування і використання прибутку з точки зору якості, що є основою для пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування. У таких дослідженнях значна увага має приділятися оцінці якості прибутку, яка полягатиме не тільки в тому, щоб визначити рівень прибутку та фактори, які забезпечують цей рівень. Мова повинна йти про те,

щоб виявити ті аспекти фінансово-господарської діяльності торговельного підприємства, які забезпечать не стільки ріст прибутковості, скільки вплив на стабільність у майбутньому періоді. Оцінка якості прибутку повинна розглядатися як засіб аналізу загальної ефективності діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування і використання прибутку підприємства з точки зору його якості, методи, способи та прийоми проведення оцінки якості прибутку досліджувалися науковцями України й зарубіжжя. Серед них визначимо: Г. Азгальдова [1], М. Баканова [2], Л. Бернстайна [4], Ф. Бутинця [7], І. Бланка [5], Б. Данилишина, Дж. Джурана, С. Дорогунцова [6], О. Зінченко [8], Н. Менкью [10], В. Нагайчук [11], А. Поддєрьогіна [12], Р. Солоу, Р. Сайфуліна [9], А. Шеремета. Як за радянських часів, так і в період ринкових трансформацій ці проблеми залишаються актуальними й не до кінця вирішеними. Так, за межами сучасних досліджень залишаються поєднання якісної та кількісної характеристик прибутку, що розширює не тільки систему об'єктів якості, а й просуває показник прибутку на принципово новий рівень і місце у фінансовому механізмі підприємства. Крім цього, актуальним є перенос уваги із суто економічної характеристики категорії прибутку на відповідність вимогам окремих процесів, тобто кваліметричну складову. При цьому слід відзначити, що увага як науковців, так і практиків спрямована переважно на вдосконалення механізму управління величиною прибутку, при цьому поза увагою залишаються питання, пов'язані з управлінням якістю прибутку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження суті поняття «якість прибутку» з точки зору економічної категорії та оцінки якості прибутку як засобу аналізу загальної ефективності функціонування торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прибуток синтезує всі сторони діяльності торговельного підприємства й наочно відображає ефективність його діяльності, а саме: зміну доходів, величину

витрат, рівень використання ресурсів тощо. Підприємство одержує прибуток тільки після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована й набере грошової форми. Прибуток формується під впливом великої кількості взаємозалежних чинників, що позитивно й негативно впливають на результати діяльності.

В умовах конкурентної боротьби торговельні підприємства змушені здійснювати порівняльний аналіз ефективності своєї діяльності з потенційними конкурентами. Базою для такого порівняння може бути визначення та оцінка якості прибутку. Дослідження поглядів учених-економістів щодо сутності поняття «якість прибутку» з точки зору економічної категорії показують, що серед них не існує єдиної думки стосовно цього поняття, хоча всі вони мають вагому значущість, свої переваги й недоліки.

Так, одні вчені [4, с. 546, 551; 7, с. 315] якість прибутку пов'язують із проблемою достовірності й реальності звітності та частотою зміни облікової політики, не акцентуючи уваги на джерелах формування прибутку. Інші вчені [5, с. 501] вважають, що якість прибутку – це узагальнена характеристика джерел формування прибутку, однак, ними не розглядається перспектива отримання цього прибутку в майбутньому періоді й можливість його використання в інвестиційній та фінансовій діяльності.

Серед науковців [2] існує ще така точка зору, згідно з якою якість прибутку визначається як характерний стабільний рівень прибутку, а також ступінь використання господарських резервів для його досягнення. Стабільні прибутки мають високу якість і можуть легко прогнозуватися на перспективу. Такий підхід передбачає визначення основних аспектів фінансово-господарської діяльності підприємства, які забезпечать не тільки зростання прибутковості, але й вплинуть на його стабільність у майбутньому періоді. Ряд учених [13, с. 107–108] переконані, що саме інноваційний чинник лежить в основі забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, що є основним джерелом швидкого та стабільного зростання якості прибутку підприємства.

Науково-технічний прогрес та інноваційна діяльність на підприємстві визначають його відповідний організаційно-технічний рівень, який, у свою чергу, виступає у вигляді конкретного якісного потенціалу його соціально-економічного розвитку. Ступінь реалізації даного потенціалу визначає рівень якості виробничо-господарського процесу на підприємстві. Важливим чинником забезпечення необхідного організаційно-технічного рівня підприємства й реалізації його потенціалу є якісний склад персоналу даного підприємства. Ефективність поєднання матеріально-технічного й кадрового потенціалу на підприємстві визначає якість системи економічних відносин, а все разом у кінцевому підсумку реалізується на тому чи тому рівні якісного розвитку підприємства. Якісний розвиток підприємства знаходить своє економічне відображення в кінцевих економічних результатах, а саме в якості прибутку підприємства [8, с. 27].

Вищенаведені погляди вчених на економічну категорію «якість прибутку» дають нам підстави погодитися з думкою про те, що якість прибутку торговельного підприємства варто розглядати як такий рівень прибутку, що визначає спроможність підприємства забезпечити потреби стабільного його функціонування, стійкого економічного зростання та розвитку в довгостроковій перспективі [11]. Крім того, правильною є думка про те, що якість прибутку є абстрактною величиною, оскільки вона визначається не через конкретні властивості, як для будь-якого виду матеріального товару, а через опосередковані ознаки. Такими опосередкованими ознаками можуть бути перманентні зміни в діяльності підприємства, які позитивно чи негативно впливають на рівень його розвитку під дією внутрішніх і зовнішніх факторів. Виявлення та аналіз таких змін повинні закладатися в методику оцінки якості прибутку.

Важливими аспектами фінансово-господарської діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації, які впливають на їх ефективність, а отже, і на якість прибутку, є: стабільний рівень доходів; структура товарообороту, витрат обігу й обігових коштів; кількість і якість праці; позареалізаційні операції.

Розглянемо вплив кожного з означених аспектів більш детально.

Стабільними можна назвати доходи, які відрізняються відносною сталістю протягом тривалого періоду часу, внаслідок чого можуть легко прогнозуватися на перспективу. Чим більша стабільність у доходах, тим вища якість прибутку. З точки зору оцінки якості прибутку інтерес також викликає такий розрахунковий показник, як середній песимістичний дохід, який уособлює середній мінімальний дохід, розрахований, виходячи з можливих ризиків у торгівлі. Аналітичні процедури на підставі цього показника дозволяють визначити поріг рентабельності, нижче якого підприємство за несприятливих обставин ризикує зазнати збитків.

Торговельні підприємства споживчої кооперації з відносно стабільним попитом на свої товари мінімально схильні до впливу економічного циклу, тому структуру товарообороту важливо розглядати з позиції планування ризику збуту. У той же час на підприємствах, структура товарообороту яких знаходиться в тісній залежності від фази економічного циклу, має місце більш значне коливання доходів. Для того, щоб стабілізувати доходи, необхідно включати в асортимент товари, які користуються попитом і в період спаду, і в період підйому ділової активності (продовольчі товари, товари повсякденного попиту), що значно підвищить якість прибутку.

Інтерес представляє роздрібний товарооборот деяких продовольчих товарів, безперервний попит на які забезпечується фізіологічними потребами людини незалежно від фази економічного циклу. Суттєве коливання щоденного обсягу товарообороту дозволяє зробити висновок про порушення безперервності реалізації цих товарів. Для оцінки рівномірності щоденного товарообігу можна рекомендувати показники, розраховані за формулами середньоквадратичного відхилення і коефіцієнта варіації. Високі значення цих показників указують на незадоволений попит, що значною мірою знижує якість прибутку.

Відомо, що витрати обігу безпосередньо впливають на розмір прибутку від реалізації товарів і вимагають пильної уваги під час ана-

літичної роботи. На якість прибутку великий вплив здійснює також структура витрат обігу. Більш високий комерційний ризик мають підприємства з високим рівнем постійних витрат, оскільки вони важко піддаються оперативному управлінню за швидкоплинної економічної ситуації. Тенденцію стабільності прибутковості характеризує високий рівень змінних витрат відносно загальних витрат, тому що вони більш керовані в порівнянні з постійними.

Оцінка витрат обігу з точки зору якості прибутку передбачає не тільки визначення їх структури, а й виявлення тих витрат, які привертають до себе увагу своєю неоднозначністю: зменшуючи рівень поточного прибутку, вони позитивно впливають на рівень прибутку в перспективі (витрати на рекламу, на ремонтні роботи, на підготовку фахівців тощо).

Для діяльності торговельним підприємствам споживчої кооперації необхідні оборотні кошти, які авансуються для забезпечення безперервності товарообороту. Ефективність використання оборотних коштів вимірюється коефіцієнтом оборотності або тривалістю одного обороту. У разі зростання коефіцієнта оборотності вивільняються оборотні кошти для збільшення товарообороту, що значно підвищує якість прибутку.

Багато торговельних підприємств споживчої кооперації втратили значну частину своїх оборотних коштів у результаті фінансової кризи, яка спровокувала крах банківської системи, знецінення гривневих активів, неплатоспроможність покупців, падіння платоспроможного попиту населення. З метою поповнення своїх оборотних коштів підприємства змушені вибирати прийнятне джерело фінансування. При цьому якість прибутку залежатиме від того, який вид позикових коштів використовує підприємство, оскільки кожна з альтернатив має певний ризик і вартість. Наприклад, комерційний кредит або позику простіше отримати, оскільки не вимагається забезпечення, а кредитори схильні проявляти більшу терпимість, якщо трапляються затримки платежів. Для банківського кредиту або кредиту фінансової компанії слід мати міцне фінансове становище за умови наявності забезпечення, причому

у фінансовій компанії кредит буде наданий за більш високою процентною ставкою.

Під час оцінки якості прибутку торговельних підприємств споживчої кооперації слід урахувати і працю працівників залежно від їх професійної категорії (вищий управлінський апарат, менеджери середньої ланки, торгові агенти, продавці тощо). Прибутковість діяльності підприємства визначається не тільки кількістю і якістю праці кожного працівника, а й тим, як взаємопов'язані його трудовий внесок і його «вартість» для підприємства. Для оцінки якості прибутку важливо проаналізувати економічні цілі, що стоять перед керівництвом торговельного підприємства. На дрібних і середніх за розміром підприємствах управління здійснюють власники, єдиним бажанням яких є максимізувати прибуток, що відрізняється високою якістю. Якщо торговельне підприємство очолює менеджер, то його мета полягає в максимізації товарообороту, що пояснюється залежністю його заробітної плати від торгової виручки. Ця обставина дещо знижує якість прибутку. Однак, слід визнати спільну зацікавленість і власників, і менеджерів у зростанні підприємства, що зобов'язує їх враховувати сукупність різних цілей, і лише всебічний аналіз дозволить визначити, чи можна очікувати від даного керуючого істотного збільшення доходів у наступний період. Тут доречно буде нагадати і про кадровий ризик, коли виявляється надмірна залежність підприємства від професійної діяльності одного або декількох службовців. Кадровий ризик виявляється і за зайвої централізації управління. В умовах мінливої ринкової кон'юнктури, конкуренції та інших факторів, що характеризують невизначеність ринкових відносин, ефективність діяльності підприємства залежить від його маневреності, гнучкості та адаптивності. Тому тенденція до децентралізації управління значно підвищує якість прибутку.

Кінцевий фінансовий результат господарської діяльності торговельних підприємств споживчої кооперації складається із: прибутку від реалізації товарів; фінансового результату від реалізації активів; доходів від позареалізаційних операцій, зменшених на суму витрат за цими операціями. Практика показує, що

керівники підприємств і фінансові працівники, зазвичай, приділяють більше уваги першим двом складовим фінансових результатів. Проте, результати позареалізаційних операцій часто здійснюють істотний вплив на фінансове становище підприємства, його платоспроможність, ліквідність, характеризуючи якість усього балансового прибутку.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Прибуток – це фінансовий продукт діяльності підприємства, отже, як будь-який продукт, володіє якістю, яку можна якщо не виміряти, то хоча б оцінити. Економічний ефект у вигляді прибутку безпосередньо пов'язаний з усіма економічними ресурсами підприємства та виникає у процесі їх безпосереднього використання. Тому від стану ресурсів, їх збалансованості, стабільності й ефективного використання залежить ефективність усієї діяльності торговельних підприємств. Стабільний якісний прибуток є істотним чинником впливу на ефективність функціонування підприємства. Отже, саме ці два процеси – вплив ефективності на якість та вплив якості на ефективність – є основою успішного розвитку торговельних підприємств.

У перспективі подальших досліджень обґрунтованою є розробка дієвої методики оцінки якості прибутку, яка повинна стати повноправним елементом у системі економічного аналізу прибутку. Не викликає сумнівів необхідність оцінки якості прибутку для будь-якого торговельного підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азгальдов Г. Г. Потребительная стоимость и её измерение : монография / Г. Г. Азгальдов. – Москва : Экономика, 1971. – 167 с.
2. Баканов М. И. Оценка качества прибыли торгового предприятия [Электронный ресурс] / М. И. Баканов, В. В. Мелетьева // Аудит и финансовый анализ. – 2002. – № 4. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/afa/1999-4/02.shtml>. – Назва з екрана.
3. Бердников А. А. Анализ прибыли и рентабельности организации: теоретический аспект / А. А. Бердников // Молодой ученый. – 2013. – № 2. – С. 111–113.
4. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация : монография / Л. А. Бернстайн ; [пер. с англ. под ред. И. И. Елисеева]. – Москва : Финансы и статистика, 1996. – 624 с.
5. Бланк И. А. Управление прибылью : монография / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, 1998. – 544 с.
6. Дорогунцов С. Методологічні проблеми відтворення основного капіталу в трансформаційний період / С. Дорогунцов, В. Чижова // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 29–35.
7. Економічний аналіз : навч. посіб. / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – Житомир : Рута, 2003. – 680 с.
8. Зінченко О. А. Існуючі підходи до вимірювання якості прибутку підприємства і концептуальні засади її дослідження / О. А. Зінченко // Наука й економіка. – 2011. – № 2 (22). – С. 24–28.
9. Методика финансового анализа : монография / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулин, Е. В. Негашев ; [3-е изд., перераб. и доп.]. – Москва : Инфра-М, 2009. – 634 с.
10. Мэнкью Н. Г. Принципы экономики : учебник / Н. Г. Мэнкью ; [пер. с англ.]. – Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. – 784 с.
11. Нагайчук В. В. Вплив якості прибутку підприємства на ефективність його функціонування / В. В. Нагайчук // Економіка розвитку. – 2013. – № 1. – С. 73–77.
12. Поддєрьогін А. М. Фінансова стійкість підприємств у економіці України : монографія / А. М. Поддєрьогін, Л. Ю. Наумова. – Київ : КНЕУ, 2011. – 184 с.
13. Турило А. М. Показники і критерії оцінки якості прибутку на стадії його формування в системі менеджменту підприємства / А. М. Турило, О. А. Зінченко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 106–115.

REFERENCES

1. Azgaldov G. G. *Potrebytel'naya stoykost i eye izmerenie* [The use-value and its dimension]. Moscow, Ekonomika, 1971. 167 p.
2. Bakanov M. I., Meleteva V. V. *Audit i finansovyy analiz*, 2002. no 4, Available at: <http://www.cfin.ru/press/afa/1999-4/02.shtml>.
3. Berdnikov A. A. *Molodoy uchenyy*, 2013, no 2, pp. 111–113.
4. Bernsteyn L. A. *Analiz finansovoy otchetnosti: teoriya, praktika i interpretatsiya* [Financial Statement Analysis: Theory, Practice and Interpretation]. Moscow, Finansy i statistika, 1996. 624 p.
5. Blank I. A. *Upravlenie pribylyu* [Management Profit]. Kiev, Nika-Tsent, 1998. 544 p.
6. Doroguntsov S., Chizhova V. *Ekonomika Ukrainy*, 2002, no 12, pp. 29–35.
7. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis]. Zhytomyr, Ruta, 2003. 680 p.
8. Zinchenko O. A. *Nauka i ekonomika*, 2011, no. 2 (22), pp. 24–28.
9. Sheremet A. D., Sayfulin R. S., Negashev E. V. *Metodika finansovogo analiza* [Methodology of the financial analysis]. Moscow, Infra-M, 2009. 634 p.
10. Menkyu N. G. *Printsipy ekonomiks* [The principles of economics]. Sankt-Peterburg, Piter Kom, 1999. 784 p.
11. Nagaychuk V. V. *Ekonomika rozvytku*, 2013, no 1, pp. 73–77.
12. Poddierogin A. M. *Finansova stiiikist pidpriumstv u ekonomitsi Ukrainy* [Financial sustainability of enterprises in the economy of Ukraine]. Kiev, KNEU, 2011. 184 p.
13. Turylo A. M., Zinchenko O. A. *Finansy Ukrainy*, 2008, no. 10, pp. 106–115.

И. Н. Мельник, кандидат экономических наук, доцент (Львовская коммерческая академия (Львовский торгово-экономический университет)). **Качество прибыли как средство анализа и оценки эффективности функционирования торговых предприятий потребительской кооперации.**

Аннотация. Для достижения соответствующего уровня конкурентоспособности на рынке торговые предприятия должны обеспечить соответствующий уровень экономической эффективности своей деятельности. При этом особое внимание необходимо уделить оценке качества прибыли. **Цель** статьи заключается в исследовании сущности понятия «качество прибыли» с точки зрения экономической категории и оценки качества прибыли как средства анализа общей эффективности функционирования торговых предприятий. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: логического и сравнительного анализа, систематизации. **Результаты.** Качество прибыли торгового предприятия следует рассматривать как такой уровень прибыли, который определяет способность предприятия обеспечить потребности стабильного его функционирования, устойчивого экономического роста и развития в долгосрочной перспективе. Это абстрактная величина и определяется через опосредованные признаки, которыми могут быть перманентные изменения в деятельности предприятия, что положительно или отрицательно влияют на уровень его развития под действием внутренних и внешних факторов. Выявление и анализ таких изменений должны закладываться в методiku оценки качества прибыли. **Практическая значимость результатов исследования.** Стабильная качественная прибыль является существенным фактором влияния на эффективность функционирования предприятия. Прибыль – это финансовый продукт деятельности предприятия.

Ключевые слова: прибыль, качество прибыли, оценка качества прибыли, эффективность, торговое предприятие.

I. Melnyk, Cand. Econ. Sci., docent (Lviv University of Trade and Economics). **Quality of profit as a tool for analysis and evaluation effective functioning of commercial enterprises of the consumer cooperation.**

Summary. To achieve the appropriate level of competitiveness in the market for trading companies should ensure an appropriate level of economic efficiency. Also special attention should be paid to quality assessment of profit. **Aims and Objectives.** Research of essence of the concept of «quality of profit» in terms of economic categories and assessing the quality of profit as a means of analyzing the overall efficiency of commercial enterprises. **Methodology of research** of logic and comparing analysis and systematization. **Findings.** The quality of profit of commercial enterprise should be considered as such level that defines ability of outfit to provide needs of its stable functioning and sustainable economic growth and development in the long term. This is abstract value and is determined through indirect signs, which may be permanent changes in the activities of companies that positively or negatively affect the level of development under the influence of internal and external factors. Detection and analysis of such changes should be laid in a methodology for evaluating the quality of profit. **Practical value.** Stable, qualitative profit is a significant factor influencing the efficiency of enterprise. Profit is financial product of enterprises' activity and as every product has a quality that can be measured if not, then at least be appreciated.

Keywords: profit, quality of profit; quality assessment of profit; effectiveness; commerce enterprise.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ НА СІЛЬСЬКОМУ СПОЖИВЧОМУ РИНКУ

О. М. ЗІНЧЕНКО, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в розробці теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо оцінки проблем та перспектив розвитку форм організації роздрібно-торгівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *Установлено, що кризовий стан роздрібно-торгівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку спричинений невідповідністю матеріально-технічного й кадрового забезпечення чинним нормам і нормативам, високим ступенем зношеності матеріально-технічної бази, а також низьким рівнем життя населення, занепадом ринку праці, відсутністю підтримки незахищених верств населення. Запропоновано класифікацію видів роздрібно-торговельної мережі на сільському споживчому ринку відповідно до розміру населених пунктів.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Обґрунтовано необхідність запровадження нових форм організації роздрібно-торгівлі на сільському споживчому ринку.*

Ключові слова: *роздрібна торгівля, торговельна мережа, споживча кооперація, сільський споживчий ринок, спеціалізація.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сільське населення висуває все більше вимог до торгівлі, які пов'язані з поліпшенням її організації, удосконаленням культури обслуговування, розширенням асортименту й підвищенням якості товарів, зміною структури попиту. Віддаленість від великих центрів не дає можливості сільським мешканцям користуватися всіма благами цивілізації. Саме тому усунення цього дисбалансу повинна забезпечувати торгівля на сільському споживчому ринку. Вона сприяє найбільш повному задоволенню потреб жителів села в товарах і послугах відповідно до їх доходів і структури попиту, впливає на розширення асортименту товарів і підвищення їх якості, поліпшення умов праці й побуту сільських мешканців.

В організації торгівлі на селі донедавна фактично монопольне становище займала споживча кооперація. Кризовий стан роздрібно-торгівлі споживчої кооперації в сільській місцевості вже тривалий час суттєво ускладнює нормальне функціонування підприємств, що виявляється, зокрема, у невідповідності матеріально-технічного й кадрового забезпечення чинним нормам і нормативам, високому ступеню зношеності матеріально-технічної бази, низькому рівні заробітної плати зайнятих, неспроможності пропонуванних безоплатних і платних послуг соціального призначення задовольнити потреби населення.

Формування адекватної нинішнім вимогам системи торговельного обслуговування неможливе без раціональної побудови й розміщення роздрібно-торговельної мережі. Саме в роздрібній торговельній мережі здійснюється процес роздрібного продажу товарів, і продані

товари переходять зі сфери обігу у сферу особистого споживання [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні основи функціонування роздрібно-торгівлі в багатьох аспектах розглядали такі радянські вчені, як М. Байдаков, І. Барчук, В. Бурмістров, П. Гончаров, П. Гетьман, Б. Гоголь, В. Іваницький та інші, але з позицій планово-функціональної, монополістичної торгівлі. Сучасні вітчизняні дослідження В. Андрійчука, В. Апопія, Р. Абдуліна, І. Бланка, Я. Гончарука, Г. Губерної, Н. Кондратьєва, І. Королькова, А. Левіна, В. Марцина, В. Матусевича, А. Орлова, Б. Соловйова, Н. Ушакової присвячені, головним чином, дослідженню роздрібно-торгівлі як галузі, її структурних трансформацій і соціально-економічних проблем функціонування та недостатньо пов'язані з вивченням роздрібно-торговельної мережі на сільському споживчому ринку.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо оцінки проблем і перспектив розвитку форм організації роздрібно-торгівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кризові явища в Україні значно вплинули як на роздрібну торгівлю взагалі, так і на торгівлю в сільській місцевості. Споживчій кооперації для подальшого розвитку роздрібно-торгівлі необхідно адаптуватися до нових умов господарювання: зниження купівельного попиту на товари через випереджальний ріст цін порівняно з доходами населення; погіршення демографічної ситуації на селі; змін в сільськогосподарському виробництві (ліквідація колгоспів, створення фермерських та індивідуальних господарств); посилення конкуренції на сільському ринку; наповнення споживчого ринку імпортними товарами; зменшення обсягів діяльності кооперативної промисловості; згортання власних заготівель, наростання дефіциту власних оборотних коштів, недосконалість системи кредитування й оподаткування. Саме недостатне

врахування цих негативних змін призвели до згортання торгівлі на селі.

Непродумане реформування відносин власності призвело до ліквідації основної маси колективних сільськогосподарських підприємств, із якими впродовж десятиліть був міцно пов'язаний механізм функціонування сільських поселень, що негативно вплинуло на соціально-економічний стан сільських територій. У результаті скоротилася торговельна мережа, погіршилася її територіальна доступність, зменшилися торговельні площі та потужності. Через великі витрати на організацію (утримання транспорту, забезпечення паливом тощо) практично не розвивається профільне виїзне обслуговування сільських мешканців.

Основними проблемами на сучасному етапі економічного розвитку села є низький рівень життя населення, занепад ринку праці, відсутність підтримки незахищених верств населення.

Особливість кооперативної торгівлі на сільському споживчому ринку обумовлена специфікою сільськогосподарського виробництва, розселення, умов праці й побуту сільського населення.

Головним завданням роздрібно-торгівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку виступає поліпшення задоволення попиту сільського населення на товари й послуги, яке, у свою чергу, забезпечується вдосконаленням структури роздрібного товарообороту. Сучасна роздрібна торгівля на сільському споживчому ринку здійснюється в різноманітних формах, які змінюються й доповнюються під впливом розвитку науково-технічного прогресу, упровадження новітніх засобів обчислювальної техніки, інформаційних технологій і телекомунікаційних мереж.

Форми організації роздрібно-торгівлі впливають на вибір типу підприємства сфери торгівлі, яке реалізує споживчі товари в роздріб і надає послуги, призначені винятково для кінцевих споживачів.

Від стану роздрібно-торгової мережі, її структури, розміщення багато в чому залежить організація товаропостачання сільського населення.

Особливості характеру здійснення торговельної діяльності та обслуговування сільського населення обумовлюють утворення де-

кількох видів роздрібною торговельною мережі: стаціонарної, пересувної, посилкової та віртуальної (рис. 1).

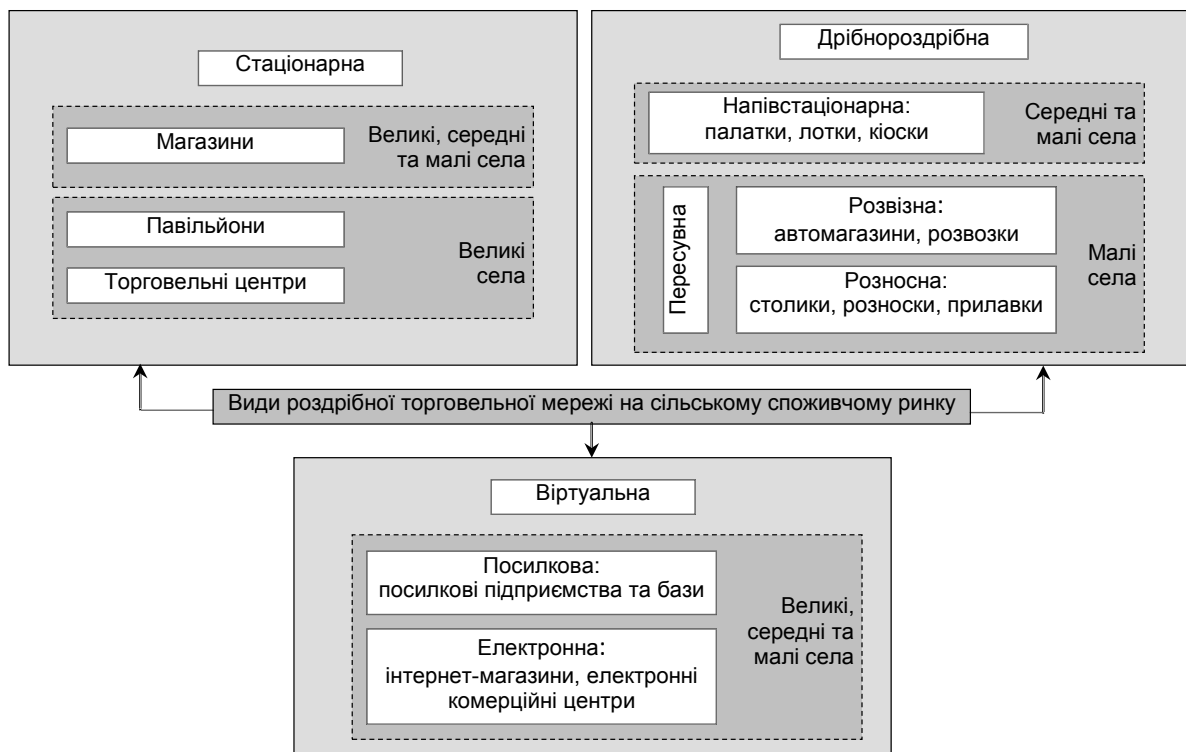

Рис. 1. Види роздрібною торговельною мережі на сільському споживчому ринку

Основним видом сільської роздрібною торговельною мережі є стаціонарна мережа, до якої належать магазини та дрібнороздрібні торговельні підприємства. Вона відіграє вирішальну роль в обслуговуванні сільського населення.

Магазини становлять основу всієї торговельною мережі, через них реалізується основна частина товарів. Характерною ознакою магазину є наявність у ньому спеціальних приміщень для продажу товарів – торгового залу, приміщень для приймання, зберігання і підготовки товарів до продажу, а також адміністративно-побутових і підсобних приміщень.

Система торговельного обслуговування сільського населення споживчою кооперацією має комплексний характер. Перший низовий ступінь такої комплексної системи формується в невеликих і віддалених населених пунктах (хуторах, селах).

У таких населених пунктах створюються лише магазини з торгівлі товарами повсяк-

денного попиту. Другий ступінь формується в селах із кількістю жителів, зазвичай, більше 500 і включає вже, окрім товарів повсякденного попиту, товари періодичного попиту. Третій ступінь обслуговування створюється в районних центрах. Він повинен пропонувати покупцям повний асортимент товарів, включаючи й товари епізодичного попиту.

Разом із тим, урахувавши особливості розселення та демографічну ситуацію в сільській місцевості, застосування комплексної системи торговельного обслуговування населення не скрізь можливо, тому необхідні різні модифікації з урахуванням конкретних територій і районів.

Раніше, під час розробки проектів забудови сільських населених пунктів, нове будівництво об'єктів культурно-побутового обслуговування допускалося в селах із населенням не менше 200–300 осіб. Цей же принцип застосовувався і під час планування розміщення торговельних підприємств. Однак, у сучасних умовах

господарювання, урахувавши стан сільської місцевості та, зокрема роздрібною торгівлі в сільській місцевості, дана умова не виконується. Більш того, урахувавши зміну демографічної ситуації на селі та розселення сільських жителів, вищенаведений принцип є не тільки неактуальним, але в деяких випадках і шкідливим для роздрібною торгівлі споживчої кооперації на сільському споживчому ринку.

За даними останнього перепису населення в Україні, понад 57 % поселень становили малі села, у тому числі 18,3 % – хутори (з кількістю жителів до 100 осіб). У них проживало тільки 6,5 % населення, а в хуторах – 0,5 %. Середні села займали 20,8 % поселенської мережі, а великі – близько 18 %. Середня щільність сільських поселень в Україні становить 50 поселень на 10 000 км² території. Найгустіша мережа – у Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Полтавській областях [2].

За матеріалами Полтавської облспоживспілки, у 2014 р. 24,5 % усіх сіл, що обслуговуються споживчою кооперацією, мали чисельність жителів до 200 осіб. У них проживало 3,9 % сільського населення. У селах із чисельністю 200–500 осіб створюється, зазвичай, магазин із торгівлі товарами повсякденного попиту з обмеженим асортиментом непродовольчих товарів. Ця група сіл у 2014 р. займала 31,2 % в загальній чисельності населених пунктів, що обслуговуються споживчою кооперацією Полтавської області, там проживало 14,1 % сільського населення.

Магазини з торгівлі товарами повсякденного попиту забезпечують лише повсякденні потреби сільських жителів у непродовольчих товарах першої необхідності.

Торгівля одягом, тканинами, взуттям у широкому асортименті, радіоприймачами, телевізорами, холодильниками, пральними машинами й іншими товарами складного асортименту та епізодичного попиту повинна проводитися в універмагах, торгових центрах і спеціалізованих магазинах. Ці типи магазинів, зазвичай, розташовані в селах із кількістю жителів не менше 1 000–1 500 осіб. Отже, за інших рівних умов тільки сільське населення, яке проживає у таких населених пунктах, може придбати за місцем проживання всі необхідні товари. За

даними Полтавської облспоживспілки, села з кількістю жителів більше 1 000 осіб у 2014 р. становили 19,3 % їх загальної кількості; у них проживало 59,8 % сільського населення. У результаті більше половини населення, яке проживає, в основному, у невеликих і віддалених хуторах та селах, не забезпечується повністю торговим обслуговуванням за місцем проживання.

Тому жителі сіл із населенням до 1 000 осіб є потенційними покупцями в торговельній мережі більших населених пунктів. У цілому, це об'єктивний процес, проте кількість цільових поїздок сільських жителів у міста і інші торгові центри за покупкою товарів може бути обмежена. Це залежить від правильності здійснення товарної політики та розміщення товарних ресурсів за торговими системами, типами населених пунктів і торговельними підприємствами, від рівня організації торговельної діяльності споживчої кооперації в сільській місцевості, розвитку розвізної і роздрібною посилковою торгівлі, торгівлі за попередніми замовленнями тощо. Проте ці форми торговельного обслуговування сільського населення не знайшли поки що широкого застосування. Тому жителі невеликих і віддалених сіл здійснюють вимушені поїздки для покупки товарів в міста й районні центри. Це певною мірою пояснюється переважним розвитком кооперативної торгівлі в райцентрах. Їх роль у торговому обслуговуванні сільського населення нині значно зросла.

Останніми роками недостатньо уваги було приділено так званим неперспективним селам, із яких, як показують соціологічні дослідження, відбувається основний потік сільських мігрантів. Тому істотною проблемою сільської роздрібною торгівлі є повна відсутність торговельної мережі в багатьох типах сільських поселень.

На фоні значного скорочення кількості роздрібних торговельних підприємств у сільській місцевості особливої гостроти набуває негативна тенденція до закриття в деяких селах останніх магазинів і, як наслідок, залишення сіл без стаціонарного торговельного обслуговування. Четверта частина сільських насе-

лених пунктів України не забезпечена торговельною мережею.

З метою зменшення впливу даної негативної тенденції на розвиток сільської торговельної мережі, значного вдосконалення потребує торговельне обслуговування населення сіл, де відсутня стаціонарна торговельна мережа, шляхом упровадження у практику торговельної діяльності нових типів підприємств роздрібною торгівлі.

Отже, можна зробити висновок, що в селах, де чисельність населення недостатня для того, щоб забезпечити певний обсяг товарообороту й беззбиткову діяльність, магазини замінюють дрібнороздрібною і пересувною торговельною мережею.

Дрібнороздрібна торговельна мережа представлена павільйонами, палатками, лотками й кіосками, які розміщуються в будівлях полегшеного типу, а також розвізною і розносною торговельною мережею. Важливою перевагою дрібнороздрібною торговельною мережею є її мобільність і максимальна наближеність до сільських покупців, що дає їм можливість без великих затрат часу придбати необхідні товари. Основними недоліками дрібнороздрібною торговельною мережею є вузький асортимент товарів, відсутність належних умов праці для продавців і зручностей в обслуговуванні покупців [3].

Більшу мобільність у наближеності товарів до покупця має пересувна торговельна мережа. Перевагою її є обслуговування покупців там, де не можуть бути організовані стаціонарні торговельні підприємства, що особливо актуально для малих та віддалених сіл.

Розвиток додаткових послуг населенню стримує недолік автотранспорту. Результатом є обмежені можливості з доставки товарів додому, організації колективних виїздів у магазини районного центру, виїзди працівників магазину для установки, перевірки товарів на дому в покупців.

Необхідність розвитку розвізної торгівлі викликана, перш за все, тим, що перед споживчою кооперацією стоїть найважливіше завдання з торговельного обслуговування жителів малих і віддалених сіл. Розвізна торгівля повинна виконувати замовлення покупців на товари, не включені в асортиментний перелік

для магазинів із реалізації товарів повсякденного попиту або відсутні у стаціонарній мережі. У невеликих селах, у яких відсутня стаціонарна торговельна мережа, автолавки можуть реалізовувати товари змішаного асортименту повсякденного попиту, а у великих населених пунктах вони доповнюють стаціонарну торговельну мережу, реалізуючи різні товари, у тому числі і складного асортименту. Для жителів сіл, у яких відсутня стаціонарна торговельна мережа або є магазин з торгівлі товарами повсякденного попиту, можуть пропонуватися товари складного асортименту в порядку попередніх замовлень.

Проте, зважаючи на всі переваги автолавок, вони не в змозі замінити стаціонарний магазин, нехай навіть невеликий за площею і товарооборотом. Ефективність роботи автолавки залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, включаючи стан доріг, погодні умови. У них обмежений асортимент товарів, відсутнє необхідне їх викладення, а в умовах недостатньої кількості автотранспорту, складно чітко й ритмічно організувати їх роботу. Тому доцільніше там, де це диктується потребами населення, іти шляхом розширення і розвитку стаціонарної торгової мережі.

Про посилову (поштову) торгівлю також можна говорити як про перспективну форму позамагазинної торгівлі, оскільки вона сприяє скороченню витрат із доведення товарів до покупця. Адже куплений товар надходить від виробника, минаючи оптових посередників, а у вартість його транспортування входить: вартість посилки та послуг, що надаються поштовими відділеннями. Від її розвитку також залежить поліпшення постачання товарами жителів невеликих і віддалених сільських населених пунктів. Велике значення для підвищення рівня торгового обслуговування населення цих поселень має розвиток торгівлі за замовленнями, яка ефективна як у населених пунктах, у яких відсутня стаціонарна роздрібна торговельна мережа, так і в населених пунктах, що мають магазини з торгівлі товарами повсякденного попиту. Прийом замовлень можуть здійснювати продавці й роз'їзні товарознавці. У районних центрах доцільно мати столи замовлень з обслуговування населення. Вони повинні одночасно виконувати й замов-

лення населення, яке проживає в невеликих і віддалених селах, що надходять поштою або телефоном.

Основною ж негативною рисою продажу товару через поштову торгівлю є малий об'єм покупки та тривалість поставки товару. Але нині для оптимізації замовлення і закупівлі товарів створюються спеціалізовані фірми, які разом із поштовими відділеннями надають послуги із продажу товарів через мережу поштової торгівлі. Оплата товарів, зазвичай, проводиться післяплатою після виконання замовлення, тобто під час одержання посилки з товаром на пошті. На деяких підприємствах передбачено повернення товару в разі, коли він не задовольнив споживача, але покупець у такому випадку зобов'язаний оплатити поштові витрати на пересилку. Разом із тим значна кількість випадків шахрайства, пов'язаних із поштовою торгівлею, дискредитують цей вид торгівлі.

Одним із можливих рішень щодо забезпечення населення малих і віддалених сіл може бути запровадження особливої форми організації збуту товарів і послуг – віртуальної торгівлі, яка дозволить більш повно задовольнити потреби сільських мешканців у товарах та послугах. Разом із тим варто зазначити, що цей вид торгівлі повинен бути тісно пов'язаний із розвізною кооперативною торгівлею, адже доставка товару в села, особливо віддалені, може спричинити значне збільшення його ціни, порівняно з ціною, що вказана на сайті. Крім того, застосування даного виду торгівлі є проблематичним у сільській місцевості, що спричинено недостатнім розвитком телекомунікацій. Не зважаючи на зазначені недоліки, значення електронної торгівлі у споживчій кооперації нині недооцінено.

Для організації торговельного обслуговування сільської роздрібно-торговельної мережі важливе значення має її спеціалізація і типізація, тобто вибір із діючих і розробка найбільш раціональних типів підприємств для різних умов торгівлі. Спеціалізація в сільській роздрібній торгівлі – це об'єктивний процес, що дозволяє раціональніше використовувати торговельні площі, створювати додаткові зручності для покупців у процесі вибору товарів, упроваджувати прогресивні методи продажу,

глибше вивчати попит населення на товари, значно розширити асортимент товарів у межах однієї чи декількох товарних груп, рівномірно розподілити асортимент товарів між різними магазинами. Разом із тим спеціалізація має і ряд недоліків, до яких слід зарахувати скорочення числа пунктів продажу окремих товарів і збільшення радіусу їх дії, територіальне віддалення від покупців, зниження можливості зробити комплексну покупку, збільшення витрат часу на придбання товарів.

У сучасних умовах спеціалізація роздрібних торговельних підприємств може здійснюватися за товарним профілем і за ознакою компактного об'єднання асортименту за споживчими комплексами. У сільській місцевості спеціалізовані магазини створюються, зазвичай, у райцентрах, тоді як у невеликих селах дана спеціалізація не є ефективною через розосередженість магазинів. У них здійснюють торгівлю магазини зі змішаним асортиментом товарів, а також комбінованого типу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, негативні тенденції на сільському споживчому ринку, спричинені зниженням рівня життя сільського населення, високим рівнем безробіття в сільській місцевості, справили негативний вплив на згортання спеціалізації в кооперативній торгівлі.

Концентруючи торгівлю в райцентрах і містах, не можна забувати про те, що на споживчу кооперацію, перш за все, покладено торговельне обслуговування жителів села. Концентрація торгівлі в райцентрах за недостатньо розвинутої, чітко організованої і глибоко продуманої системи торговельного обслуговування населення невеликих віддалених сіл призводить до посилення його рухливості (з мотивів незадоволеності попиту за місцем проживання), до нераціонального використання вільного й робочого часу потенційних споживачів. Удосконалюючи роботу магазинів із торгівлі товарами повсякденного попиту, автолавок, активно упроваджуючи прогресивні позамагазинні форми торгівлі, споживча кооперація має великі можливості значно поліпшити торгове обслуговування сільського населення, сприяючи ефективнішому рішенню економічних і соціальних проблем села.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комерційна діяльність на ринку товарів та послуг / за ред. Апопій В. В., Гончарука Я. А. – Київ : Укоопосвіта, 2002. – 458 с.
2. Кількість адміністративно-територіальних одиниць за даними Всеукраїнського перепису населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
3. Апопій В. В. Організація торгівлі / В. В. Апопій, І. П. Міщук, В. М. Ребицький. – Київ : Центр навч. л-ри, 2009. – 616 с.

REFERENCES

1. Apopiyy V. V., Honcharuk Ia. A. *Komertsiiina diialnist na rynku tovariv ta posluh* [Commercial activity in the market of goods and services]. Kiev: Ukooposvita, 2002. 458 p.
2. *Kilkist administratyvno-terytorialnykh odynyts za danymy Vseukrainskoho perepysu naseleennia* [The number of administrative units according to the Census]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Apopii V. V., Mishchuk I. P., Rebytskyi V. M. *Orhanizatsiia torhivli* [Trade Organization]. – Kiev: Tsentr navchalnoi literatury, 2009. 616 p.

Е. Н. Зинченко, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Проблемы и перспективы развития форм организации розничной торговли потребительской кооперации на сельском потребительском рынке.**

Аннотация. Цель статьи заключается в разработке теоретических положений и практических рекомендации по оценке проблем и перспектив развития форм организации розничной торговли потребительской кооперации на сельском потребительском рынке. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Установлено, что кризисное состояние розничной торговли потребительской кооперации на сельском потребительском рынке вызвано несоответствием материально-технического и кадрового обеспечения действующим нормам и нормативам, высокой степенью изношенности материально-технической базы, а также низким уровнем жизни населения, упадком рынка труда, отсутствием поддержки незащищенных слоев населения. Предложена классификация видов розничной торговой сети на сельском потребительском рынке в соответствии с размером населенных пунктов. **Практическая значимость результатов исследования.** Обоснована необходимость внедрения новых форм организации розничной торговли на сельском потребительском рынке.

Ключевые слова: розничная торговля, торговая сеть, потребительская кооперация, сельский потребительский рынок, специализация.

O. Zinchenko, Cand. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). **Problems and prospects of development the forms of retail consumer cooperatives in the rural consumer market.**

Summary. The purpose of the article is to develop a theoretical positions and practical recommendations on assessment of problems and prospects of development the forms of retail consumer cooperatives in the rural consumer market. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The critical state of the retail consumer cooperatives in the rural consumer market caused by the disparity logistical and personnel support current standards and regulations, high wear material base, low-wage employment and low living standards, the decline of the labor market, lack of support for vulnerable groups. The classification of types of retail network in the rural consumer market to the size is proposed. **Practical value.** The necessity of new forms of retailing in rural consumer market is grounded.

Keywords: retail, retail chains, consumer cooperatives, rural consumer market specialization.

АЛГОРИТМ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. М. ІВАНОВА, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності управління інформаційними потоками туристичних підприємств. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Визначено, що управління інформаційними потоками туристичних підприємств покращує інформаційну насиченість їх господарських процесів та вдосконалює просування підприємств на ринку. Управління інформаційними потоками базується на інформаційних потребах усіх учасників формування і реалізації туристичного продукту. Практична значущість результатів дослідження.* У статті наведено характерний алгоритм управління інформаційними потоками, який відображає технологічні процеси співпраці туристичних підприємств і характерні особливості інформаційних потоків у туристичній сфері національної економіки. Кожний з етапів є узагальненим заходом, що містить відповідні деталізовані функціональні значення. У статті визначено основні інформаційні бар'єри, які можуть завадити успішному управлінню інформаційними потоками.

Ключові слова: інформаційні потоки, управління інформаційними потоками, інформаційні бар'єри, інформаційні потоки туристичних підприємств, туристичні підприємства.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Проблема інформаційного забезпечення туристичних підприємств зумовлює значні зрушення діяльності туристичних підприємств. Функціонування інформаційних потоків робить можливим функціонування і співпрацю туристичних підприємств із приводу формування і реалізації туристичних продуктів. Їх інформаційна природа визначає якість і швидкість обслуговування споживачів. Інформаційна підтримка господарських процесів туристичних підприємств є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг. Однак відсутність систематичного управлінського підходу до функціонування інформаційними потоками впливає на можливість туристичних підприємств задовольняти потреби споживачів у використанні туристичного продукту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо інформаційного забезпечення туристичних підприємств досліджувались Н. Апатовою, К. Балабановим, К. Єрроу, С. Кулицьким та іншими науковцями. Значний науковий внесок у вирішення проблеми управління інформаційними потоками на туристичних підприємствах здійснили М. Бойко, С. Мельниченко, О. Спориш, Т. Ткаченко та ін. Незважаючи на такий широкий спектр наукових тематичних надбань, питання щодо цілеспрямованого управління інформаційними потоками туристичних підприємств залишаються невирішеними.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формування логічного й послідовного алгоритму управління інформаційними потоками туристичних підприємств з урахуванням інформаційного забезпечення та особливостей туристичної сфери й окреслення інформаційних бар'єрів їх нормального функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Роль інформаційних потоків є значною у здійсненні господарських процесів на туристичному підприємстві. Функціонування інформаційних потоків: забезпечує встановлення та регулювання комунікаційних процесів у відносинах із споживачами й партнерами; сприяє раціональному використанню економічних ресурсів, створенню якісного туристичного продукту; забезпечує необхідними даними процес прийняття господарського рішення, яке є центральним елементом управління підприємством.

Функціонування інформаційних потоків має задовольняти потреби всього, у тому числі управлінського, персоналу в інформації на всіх рівнях організаційної структури туристичного підприємства. Належна якість таких потоків впливає на їх здатність оперативно та кваліфіковано реалізовувати власні функції, на формування бази знань на підприємстві.

Управління інформаційними потоками часто розглядається як управлінський елемент у логістиці або воно ототожнюється з функціонуванням програмних продуктів на підприємстві, що не враховує повноцінної ролі таких потоків у забезпеченні здійснення господарської діяльності підприємств. Крім того, управління інформаційними потоками можуть визначати як «направлення впорядкованої кількості інформаційних документів в потрібному на-

прямку» [5], хоча інформація, що передається, не обов'язково може бути задокументованою.

З урахуванням розглянутих підходів до управління інформаційними потоками на різних підприємствах і специфіки інформаційного забезпечення туристичних підприємств, пропонується вважати управління інформаційними потоками діяльністю, що спрямована на організацію, функціонування, раціональне використання інформаційних потоків підприємства, а також здійснення впливу на ці процеси для їх удосконалення за допомогою комплексу заходів, засобів, методів із метою забезпечення його ефективної діяльності [2].

Особливе значення потоків інформації в діяльності туристичних підприємств зумовлюється як інформаційною природою туристичного продукту й організаційним механізмом його створення, так і високим ступенем їх впливу на задоволення потреб і довіру споживачів до підприємства, забезпечення ефективності його діяльності [3].

Управління інформаційними потоками туристичних підприємств має враховувати його особливості та здійснюватися за певними етапами (рис. 1).

Метою управління інформаційними потоками є сприяння ефективній діяльності туристичних підприємств, забезпечення формування ними якісних туристичних продуктів і просування їх на туристичному ринку, а також задоволення інформаційних потреб підприємства та споживачів.

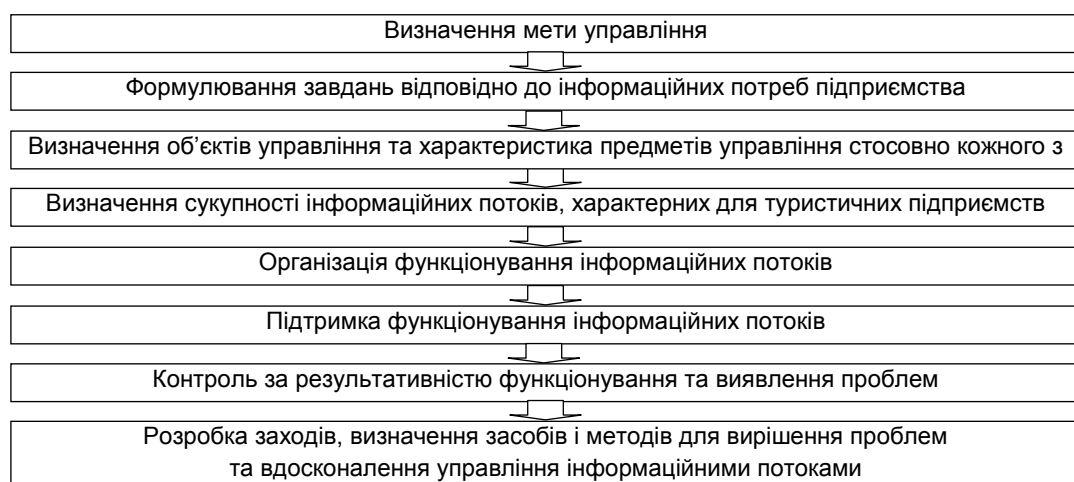

Рис. 1. Етапи управління інформаційними потоками туристичного підприємства

Управління інформаційними потоками вважатиметься успішним за умов своєчасного виявлення інформаційних потреб працівників туристичних підприємств, усіх економічних суб'єктів, що з ним співпрацюють, споживачів, а також визначення шляхів і засобів для їх ефективного задоволення, зокрема, завдяки використанню якісної об'єктивної інформаційної бази, формуванню комплексного механізму функціонування інформаційних потоків підприємства, контролю за їх дублюванням та оперативністю дії, урахуванню особливостей наявних і потенційних інформаційних ресурсів [1].

Управління інформаційними потоками передбачає виконання таких завдань:

- розроблення основи функціонування інформаційних потоків для побудови системи управління, характерної для специфічної діяльності туристичного підприємства;
- забезпечення інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень;
- оптимізація маршрутів руху інформаційних потоків туристичного підприємства;
- забезпечення стійкості внутрішньогосподарських і зовнішніх комунікацій;
- забезпечення зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем;
- регулювання інформаційного просування туристичних продуктів підприємства;
- забезпечення постійного контролю за задоволенням інформаційних потреб працівників, споживачів і партнерів туристичного підприємства;
- забезпечення раціонального використання економічних ресурсів, зокрема, часу;
- сприяння техніко-технологічному розвитку туристичного підприємства.

Об'єктами управління є елементи інформаційного потоку, зокрема, інформація як контент інформаційного потоку, його носії, генератори й отримувачі, комунікаційні канали. Здійснення управлінських процесів стосовно таких елементів інформаційного потоку має бути направлено на їх деталізовані внутрішні характеристики. Так, предметом управління виступають якість і кількість інформації, надійність і вартість носія інформації, рівень

автоматизації і доступність комунікаційних каналів, мотивація і компетенції генераторів і отримувачів інформаційного потоку та інше.

Відбір інформаційних потоків, характерних для туристичних підприємств, зумовлюється контентом туристичного продукту й характером взаємодії туристичного підприємства з партнерами та споживачами.

Організація інформаційних потоків, у тому числі туристичних підприємств, потребує визначення генераторів, отримувачів, змістовної наповненості потоків, їх спрямованості, а також наявності розвинутих комунікаційних зв'язків персоналу, забезпечення інформаційного захисту, урахування роботи підприємства з конфіденційними даними, підвищення інтелектуалізації праці, здатності до постійної оптимізації управління інформацією, забезпечення оперативності оновлення даних, високого рівня культури роботи з інформацією тощо.

Оскільки інформаційні потоки суттєво впливають на результативність діяльності туристичного підприємства, то підтримка функціонування інформаційних потоків і вдосконалення процесу управління ними сприятиме підвищенню рівня її гнучкості й ефективності. Вона передбачає, зокрема, коригування руху інформаційних потоків (зміни основних параметрів руху на найбільш оптимальні), забезпечення змістовного наповнення потоків, використання сучасних засобів комунікації як у межах туристичного підприємства, так і його взаємодії із зовнішнім середовищем.

Контроль за результативністю функціонування інформаційних потоків туристичних підприємств має здійснюватися ними з урахуванням зворотного зв'язку із споживачами, що дозволить повною мірою врахувати їх потреби як для вдосконалення управління інформаційними потоками, так і підприємством у цілому.

Визначальна роль в управлінні інформаційними потоками належить самій інформації, відповідно до сутності якої формується інформаційна технологія, визначаються генератори й отримувачі інформації. Серед проблем і недоліків організації змістовного насичення інформаційних потоків туристичних підпри-

ємств виокремлюють, зокрема, складнощі збору первинної інформації, низьку якість статистичних даних, недостовірність і застарілість інформації, поверховість і недостатнє інформаційне наповнення наукових досліджень. Ці явища негативно впливають на результати господарювання туристичних підприємств, підвищуючи ступінь ризику в їх діяльності та спричиняючи втрати часу, економічних ресурсів і потенційної можливості підприємства щодо розвитку. Існує необхідність постійного відображення реального характеру економічних процесів шляхом регулювання змісту інформаційних потоків.

Управління інформаційними потоками має бути спрямованим на уникнення чи ліквідацію можливих перешкод інформаційного обміну між туристичними підприємствами, виробниками та споживачами туристичних послуг, а саме бар'єрів руху інформаційних потоків, які є перешкодами для механізму функціонування інформаційних потоків, зумовлюють зниження рівня релевантності, оперативності та корисності інформації, ускладнюють її рух на туристичному підприємстві та під час його взаємодії із представниками зовнішнього середовища [4]. Найчастіше виникають такі бар'єри для руху інформаційних потоків у діяльності туристичних підприємств:

- відсутність сайта;
- надмірне інформаційне навантаження керівника;
- відсутність засобів зворотного зв'язку зі споживачами;
- низький рівень автоматизації внутрішніх інформаційних потоків;
- обмежені інформаційні й функціональні можливості сайта та його несистематичне оновлення;
- нерівномірність розподілу інформаційних потоків серед працівників;
- обмеженість реклами.

Наявність розглянутих бар'єрів обумовлює необхідність удосконалення управління інформаційними потоками туристичних підприємств. Такий захід сприятиме зміцненню інформаційної бази туристичного підприєм-

ства й успішному оперативному виконанню своєї місії.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, необхідність управління інформаційними потоками туристичних підприємств впливає з інформаційної природи туристичного продукту. З урахуванням значення інформаційних потоків для діяльності туристичних підприємств визначено, що управління внутрішніми й зовнішніми інформаційними потоками дозволяє контролювати рух і якісні характеристики потоків інформації для успішного функціонування туристичних підприємств. Із цією метою визначений алгоритм управління інформаційними потоками, щоб уникнути інформаційних бар'єрів їх руху й удосконалити їх використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вагнер І. М. Інформаційне забезпечення стратегічного аналізу транспортного підприємства / І. М. Вагнер // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3 (12). – С. 125–129.
2. Іванова О. М. Особливості управління інформаційними потоками туристичних підприємств / О. М. Іванова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 2 (53). – С. 177–180.
3. Іванова О. М. Роль інформаційних потоків у діяльності туристичних підприємств / О. М. Іванова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 8 (146). – С. 130–133.
4. Мельниченко С. Інформаційні технології в управлінні суб'єктами туристичної діяльності / С. Мельниченко // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 2. – С. 131–143.
5. Птіцина Л. А. Основні підходи до управління інформаційними потоками бізнес-діяльності промислових підприємств України: формування єдиного інформаційного забезпечення системи управління промисловим підприємством в складних ринкових умовах / Л. А. Птіцина // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 2. – С. 121–124.

REFERENCES

1. Vahner I. M. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy* [Bulletin of Banking University: Collected papers], 2011, no. 3 (12), pp. 125–129.
2. Ivanova O. M. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia «Ekonomichni nauky»* [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. A series of «Economic Sciences»]. Poltava, 2012, no. 2 (53), pp. 177–180.
3. Ivanova O. M. *Aktual problem of economics*, 2013, no. 8 (146), pp. 130–133.
4. Melnychenko S. *Visnyk KNTEU* [Bulletin of KNTEU: Collected papers of Kyiv National University of Trade and Economics], 2010, no. 2, pp. 131–143.
5. Ptitsyna L. A. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2010, no. 2, pp. 121–124.

Е. Н. Иванова, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Алгоритм управления информационными потоками туристических предприятий.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании необходимости управления информационными потоками туристических предприятий. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Определено, что управление информационными потоками туристических предприятий улучшает информационную насыщенность их хозяйственных процессов и совершенствует продвижение предприятий на рынке. Управление информационными потоками базируется на информационных потребностях всех участников формирования и реализации туристического продукта. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье приведен характерный алгоритм управления информационными потоками, который отражает технологические процессы сотрудничества туристических предприятий и характерные особенности информационных потоков в туристической сфере национальной экономики. Каждый из этапов является обобщенным мероприятием, которое включает соответствующие детализированные функциональные значения. В статье определены основные информационные барьеры, которые могут препятствовать успешному управлению информационными потоками.

Ключевые слова: информационные потоки, управление информационными потоками, информационные барьеры, информационные потоки туристических предприятий, туристические предприятия.

O. Ivanova, Cand. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). **Algorithm of management of information flows of tourism enterprises.**

Summary. The necessity to manage information flows of tourism enterprises is substantiated in the article. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** It is determined that the management of information flows of tourism enterprises improves the information richness of their business processes and promotion of the enterprises in the market. Information flows management is based on the information needs of all participants of the formation and implementation of the tourism product. **Practical value.** The article shows the typical algorithm of information flows management, which reflects the technological process of cooperation of tourism enterprises and the characteristics of the information flows in the tourism sector of the national economy. Each of the stages is a generalized measure, which includes the corresponding detailed functional value. The basic information barriers that may hinder the successful management of information flows is determined in the article.

Keywords: informational flows, management of informational flows, information barriers, information flows of tourism enterprises, tourism enterprises.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

А. С. КАПЛІНА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні методичних підходів до оцінки якості готельних послуг. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *У статті розглянуто питання технологічного процесу обслуговування на підприємствах готельного господарства, удосконалено методику моделювання системи обслуговування готелів, запропоновано виокремлення таких процесів обслуговування в готелі, як прихований, затінений і демонстраційний.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті встановлено, що найвищий рівень якості обслуговування в готелях можливо досягти за рахунок комплексного підходу.*

Ключові слова: *методичний підхід, підприємства готельного господарства, система, процес обслуговування, якість обслуговування.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Нині поширеним є вдосконалення системи якості обслуговування споживачів методом математичного моделювання. Особливо це актуально для засобів розміщення, що представляють складну систему, на яку впливають низка зовнішніх і внутрішніх факторів.

Технологічний процес обслуговування споживачів у готелях включає стандартний перелік послуг, що надаються гостю, але він може бути варіативним у технологічному циклі. Також слід зазначити, що завжди зберігається послідовність надання основних послуг на кожному етапі процесу: бронювання місць; прийом, реєстрація і розміщення гостя; виїзд та остаточна оплата послуг готелю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу моделювання системи обслуговування готелю покладено методику, авторами якої є П. Столярчук, В. Юзевич і Н. Сусол [1, с. 143–151]. Ця методика запропонована для повносервісних закладів ресторанного господарства й адаптована нами для засобів розміщення, зокрема готелів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження методичних підходів до оцінки якості готельних послуг

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Структура системи обслуговування в готелі передбачає виокремлення сукупності всіх структурних елементів обслуговування в готелі, з відповідними вхідними й вихідними параметрами процесу (рис. 1).

Така постановка питання дозволяє формувати механізми управління системою обслуговування в готелі, яка представляє сукупність процесів $X_1 \dots X_n$: зустріч гостей; прийом, реєстрація; облік зайнятих номерів, попередніх замовлень; забезпечення відпочинку гостей при реєстрації; забезпечення зберігання речей і одягу гостей; забезпечення охорони гостей; забезпечення санітарно-гігієнічних потреб гостей; розміщення гостей; надання послуг під час перебування гостя; розрахунок і вибуття гостя.

Дослідження системи обслуговування в готелях регіону показало різні підходи у ви-

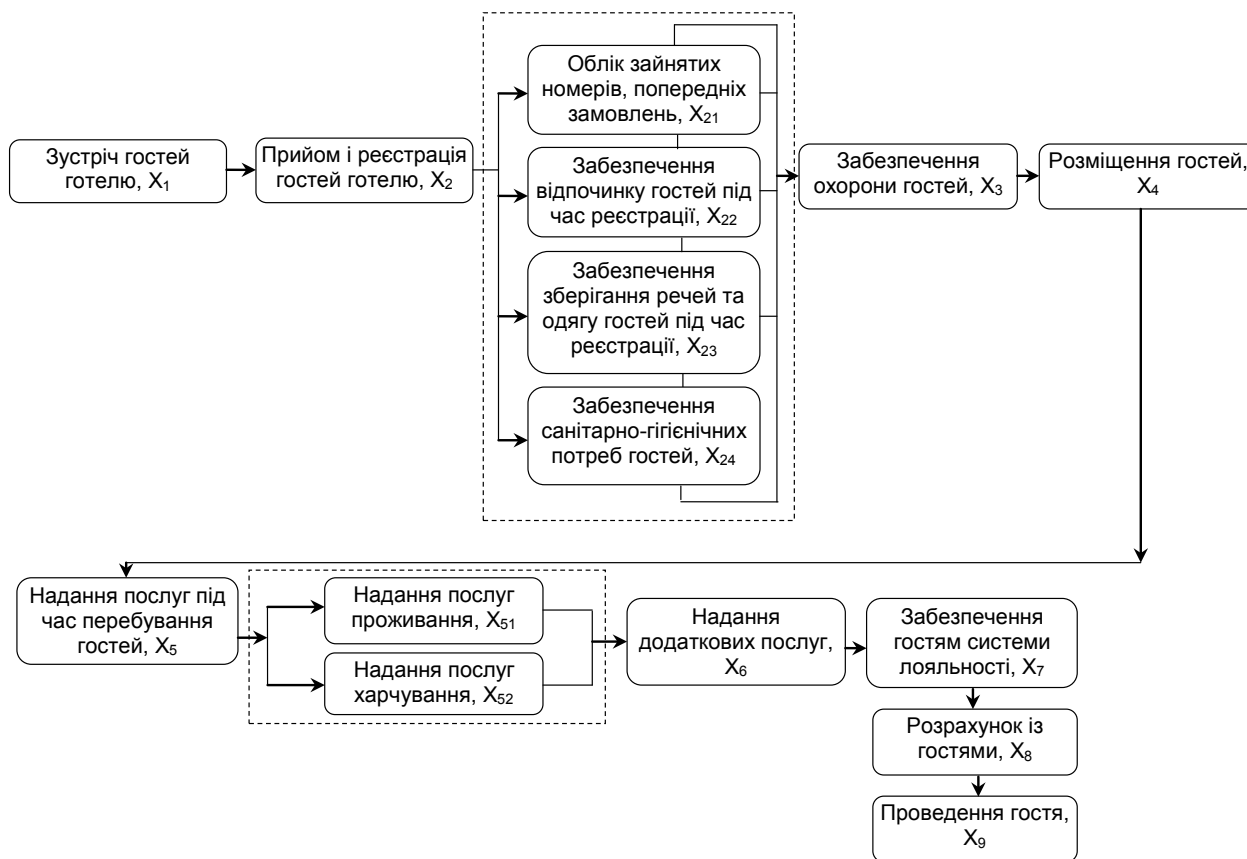

Рис. 1. Структура системи обслуговування в готелі [розроблено автором на основі [1]]

конанні однакових операцій під час обслуговування. Як і в методиці [1, с. 143], це обумовило проведення класифікації і диференціації процесів обслуговування споживачів у готелі за відмінними особливостями з урахуванням якісних і кількісних ознак виконання операцій.

Відомо [1, с. 144], що відмінними особливостями процесу обслуговування споживачів є взаємодія під час виконання певної операції персоналу із споживачем.

Вона може відбуватися безпосередньо на очах споживача (пряма дія) й опосередковано (споживач лише бачить результат його діяльності).

Разом із тим ще однією особливістю є доступність спостереження за виконанням певної операції: робоче місце для споживача буде відкрите повністю, частково, або взагалі недоступне для спостереження.

Авторами П. Столярчук, В. Юзевич і Н. Сусол запропоновано класифікувати за даними ознаками виконання процесів обслуговування

в повносервісних закладах ресторанного господарства на демонстраційний тип, затінений тип і прихований тип виконання процесу. Цю класифікацію безпосередньо у представленому авторами вигляді можливо застосувати лише для підрозділу харчування, для інших підрозділів вона змінює наповненість.

Так пряма взаємодія (демонстраційний тип) виконавця і споживача протягом процесу обслуговування (прийому і реєстрації гостей готелю, X_2) відбувається під постійним спостереженням гостя, а якість процесу він може відчувати від налагодженої, професійної роботи чергового адміністратора, який зможе його зареєструвати й розмістити в лічені хвилини.

Пряма та опосередкована взаємодія виконавця і споживача (затінений тип), коли надається можливість частково спостерігати виконання певних операцій, а іншу частину дій затінюють (X_{51}). Послуга проживання передбачає проведення в номері прибиральних робіт за відсутності гостя, але, як результат взаємодії із споживачем, є залишений комп-

лімент від покоївки (рушник у вигляді серця, живі квіти у вазі, фрукти та ін.). Обслуговування в номерах (служба «Room service»), послуга харчування (X_{52}), процес виробництва кулінарної продукції в цехах є затіненими, а оформлення страв для подачі споживачу – частково доступним.

Взаємодія виконавця із споживачем відбувається через результат процесу (прихований тип), коли всі операції виконуються в місцях, недоступних для спостереження (для готелю це X_6 – надання додаткових послуг із прання і прасування білизни).

Завдяки запропонованим типам виконання процесів обслуговування споживачів, можливо здійснити оптимізацію процесів обслуговування для підвищення їх якості й забезпечення високого рівня сервісу в готелі. На першому

етапі передбачаємо встановити показники якості системи обслуговування. Для цього якість обслуговування виразимо через сукупність узагальнених показників: комплексність послуги через ступінь задоволення споживача; якість роботи персоналу [1, с. 144]; якість матеріально-технічного стану номерного фонду та приміщень торговельної групи ресторану, бару або кафе, де відбувається безпосередньо процес обслуговування.

На наступному етапі визначаємо структурні взаємозв'язки й формуємо систему даних процесу обслуговування споживачів в готелі (рис. 2). Разом з узагальненням показників якості обслуговування готелю, проводимо диференціювання його рівня відповідно до типу тих процесів обслуговування, що виконуються в готелі (рис. 3).

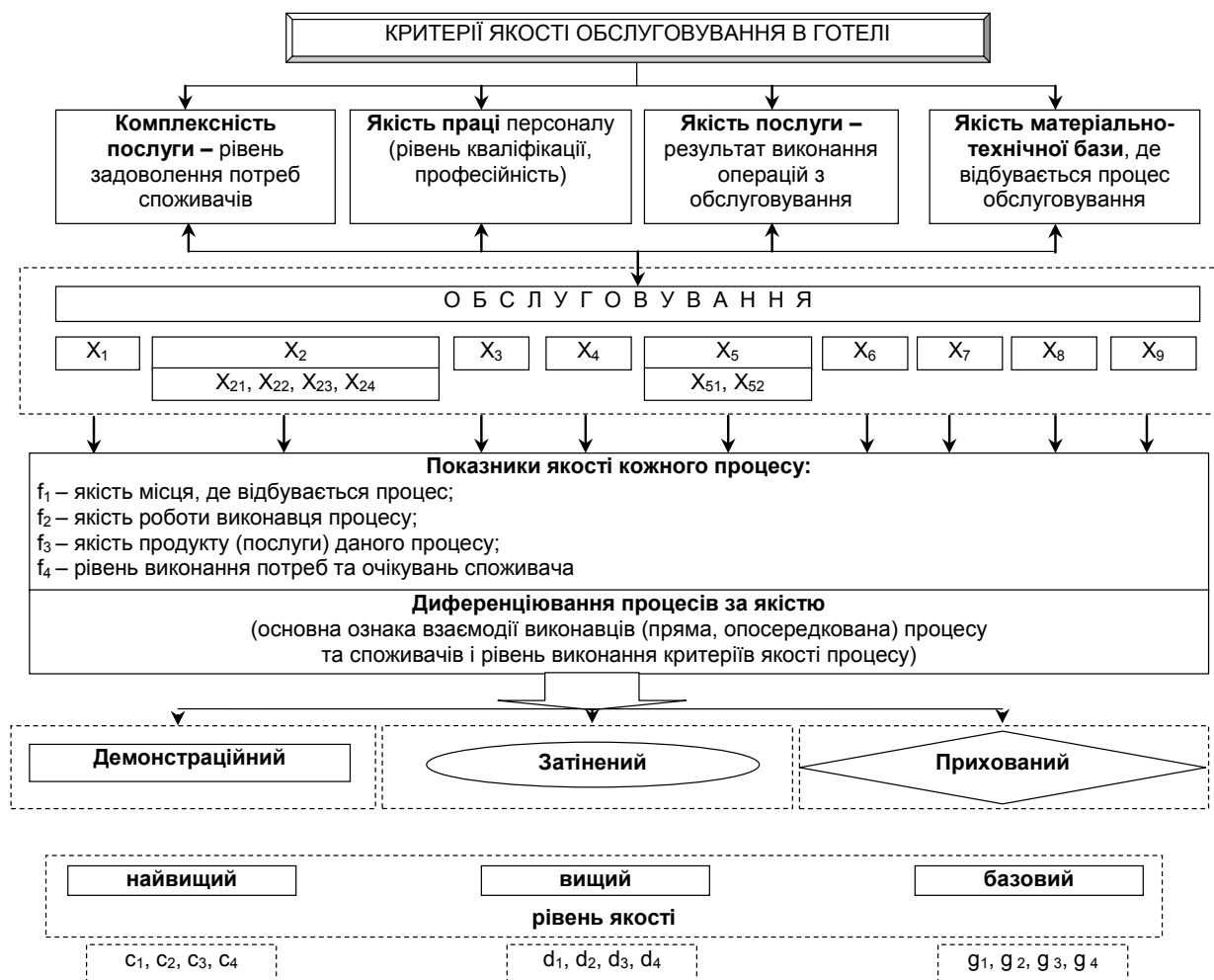

Рис. 2. Систематизація даних і структура взаємозв'язків процесу обслуговування в готелі [удосконалено й адаптовано автором за [1]]

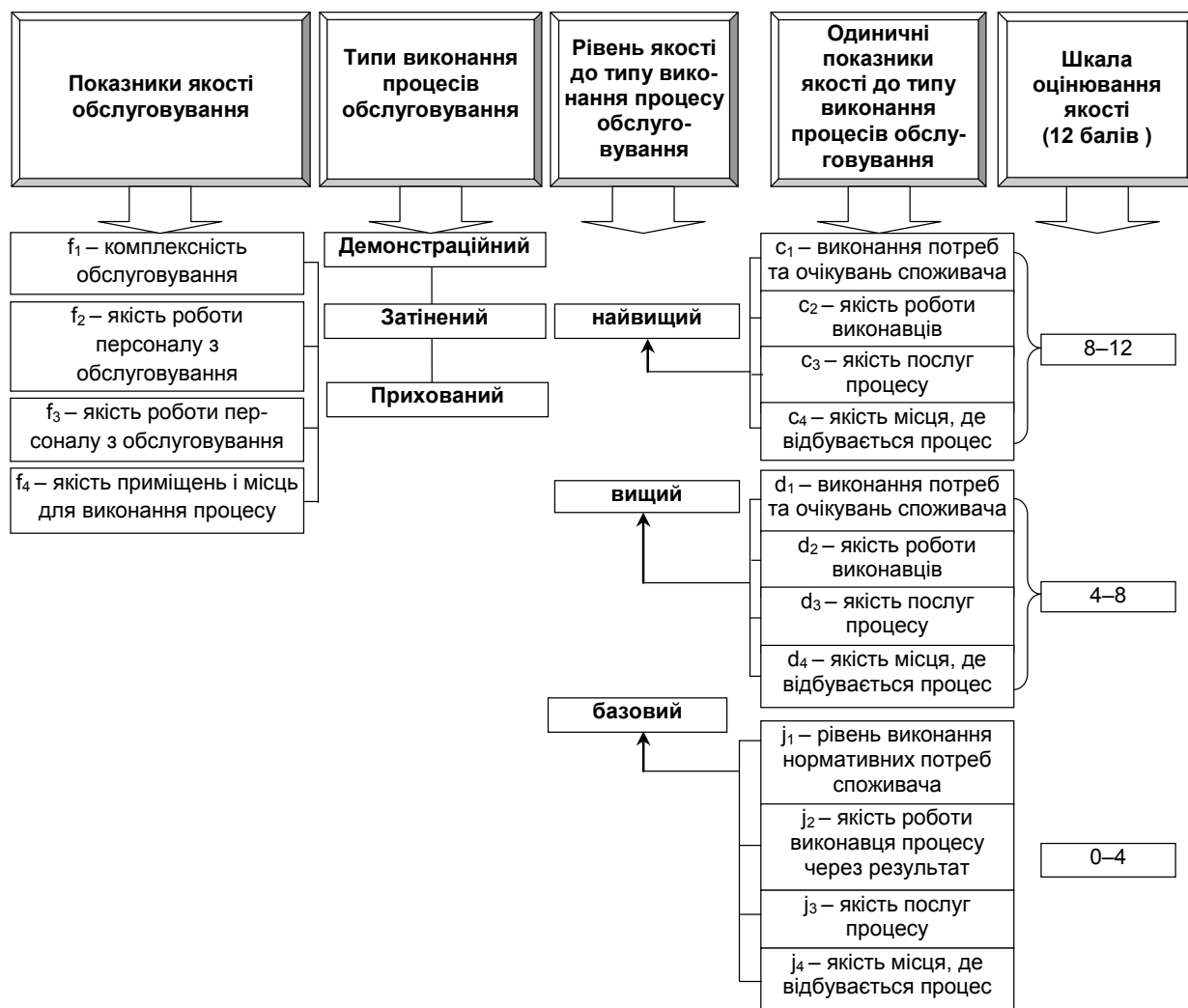

Рис. 3. Диференціювання рівня обслуговування за типом виконання процесів [удосконалено й адаптовано автором за [1]]

Формування показників для оцінки якості обслуговування в готелі є доволі складним процесом, адже вони, зважаючи на їх комплексність, не піддаються безпосередньому виміру [1, с. 170]. Тому вони підлягають диференціації на більш прості об'єкти.

На думку авторів [1, с. 146], найвищий рівень якості обслуговування в ресторані можливо досягти за рахунок демонстраційного типу виконання процесу, де споживач спостерігає за ходом виконання операцій із виробництва кулінарної продукції, але й вони не завжди можуть також бути доцільними для різних типів підприємств. З цього погляду для готелів найбільш застосованим є комплексний підхід до виконання різних типів процесів обслуговування і найбільшого ефекту можливо

досягти в разі поєднання демонстраційного, затіненого та прихованого процесів.

На першому етапі процесу оцінки якості обслуговування в готелі аналізуємо рівень якості виконання процесів на діючих підприємствах галузі (готель № 1 і готель № 2) (табл. 1).

Використовуємо 12-бальову шкалу із градацією за рівнями: базовий – 0–4 бали; вищий – 4–8 балів; найвищий – 8–12 балів.

У готельному господарстві є такі процеси обслуговування, які дозволяють підвищити рівень сервісу та стати конкурентною перевагою готелю. З огляду на це, пропонуємо такі процеси об'єднати під загальною назвою «Конкурентні».

Вони будуть своєчасною реакцією на зміни в готелі, сприятимуть розробці ринкових під-

Таблиця 1

Рівень якості системи обслуговування в готелях (№ 1, № 2)

Процеси	Готель № 1 («Алмаз») (П- X_{21} , К- X_6)	Готель № 2 («Турист») (П - X_{21} , К- X_7)	Базовий рівень у балах
1	2,0	3,0	4
X_1	4,4	4,0	4
X_2	3,9	3,8	4
X_{21} (П*)	4,0	3,6	4
X_{22}	4,2	3,6	4
X_{23}	3,8	4,0	4
X_{24}	3,8	4,0	4
X_3	5,2	4,0	4
X_4	5,2	3,8	4
X_5	4,2	3,4	4
X_{51}	4,2	3,4	4
X_{52}	4,2	3,4	4
X_6 (К*)	6,2	5,8	4
X_7 (К*)	4,4	6,6	4
X_8	5,8	5,4	4
X_9	4,0	4,0	4

* К – конкурентні процеси, П – професійні процеси.

ходів, які зможуть: забезпечити міцну перевагу перед конкурентами; вирішувати проблеми сервісу, актуальні в даний момент.

Інші процеси обслуговування, які будуть розраховані на перспективу й пов'язані зі здійсненням сервісу в рамках нормативних вимог тривалий час, але передбачають покращення процесу обслуговування, пропонуємо об'єднати під назвою «Професійні».

На основі даних табл. 1 пропонуємо графічну інтерпретацію рівня обслуговування в готелях, яка дозволяє оцінити рівень сервісу на кожному процесі обслуговування за умови його покращення (рис. 4).

На основі даних табл. 1 пропонуємо графічну інтерпретацію рівня обслуговування в готелях, яка дозволяє оцінити рівень сервісу на кожному процесі обслуговування за умови його покращення (рис. 4).

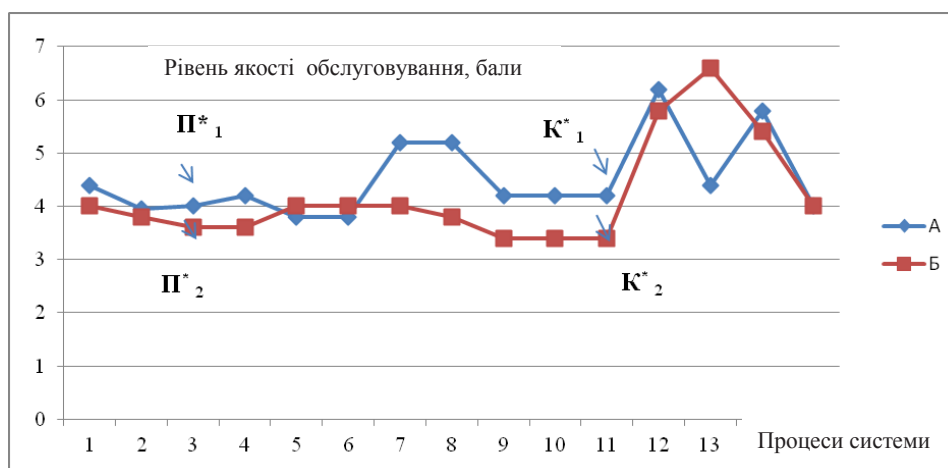

Рис. 4. Рівень якості обслуговування готелів

Примітка. А – готель № 1 («Алмаз»); Б – готель № 2 («Турист»).

Передбачаємо, що конкурентні та професійні процеси будуть відображені в системі обслуговування готелями. Їм відповідатимуть оптимальні точки підвищення рівня якості сервісу в готелях.

Підвищення рівня сервісу відбуватиметься за рахунок визначених раніше диференційних ознак відповідно до рівня якості конкурентних і професійних процесів обслуговування споживачів.

Згідно з [1, с. 147] будуть отримані прирости в точках K^* , $\Pi^* \Rightarrow \Delta K^*$, $\Delta \Pi^*$.

На наступному етапі, відповідно до [1, с. 147], проводимо оцінку результативності дій, яка передбачає порівняння даних:

- інтегральної оцінки якості до підвищення якості системи обслуговування J_1 ;
- інтегральної характеристики рівня якості сервісу після підвищення якості системи обслуговування в готелі J_2 ;
- відносної зміни інтегральної характеристики ΔJ , яку розраховуємо за [1, с. 147]:

$$\Delta J = \frac{2(J_2 - J_1)}{J_2 + J_1}; \quad (1)$$

- відносні зміни рівня якості конкурентних процесів ΔK :

$$\Delta K = \frac{2(K_1^* - K_1)}{K_1^* + K_1}; \quad (2)$$

- відносного рівня якості професійних процесів $\Delta \Pi$:

$$\Delta \Pi = \frac{2(\Pi_1^* - \Pi_1)}{\Pi_1^* + \Pi_1}. \quad (3)$$

Далі застосовуємо формули [1, с. 148] для усереднених значень рівня якості $U_{S1до}$, $U_{S2після}$ та відносну зміну середнього значення бала рівня якості δU послуг підприємств готельного господарства.

Виходячи з вищезазначеного, розраховуємо характеристику досліджень двох готелів (табл. 2).

Таблиця 2

Значення характеристик підвищення якості обслуговування в готелях

Готель	J_1	J_2	ΔJ	ΔK	$\Delta \Pi$	$U_{S1до}$	$U_{S2після}$	δU
№ 1	67,55	77,9	0,142	0,128	0,215	4,5	5,2	0,144
№ 2	62,80	72,1	0,138	0,139	0,100	4,2	4,8	0,133

Усереднений бал знаходимо шляхом поділу суми балів за технологічними процесами на кількість процесів до й після підвищення якості обслуговування:

$$U_{S1до} = 67,55/15 = 4,5 - \text{усереднений бал};$$

$$U_{S2після} = 77,9/15 = 5,2 - \text{усереднений бал}.$$

Тоді відповідно до [1, с. 148]:

$$\Delta U = 2(U_{S2} - U_{S1})(U_{S2} + U_{S1}) = 0,144. \quad (4)$$

Зміну значень інтегральних показників представлено на рис. 5.

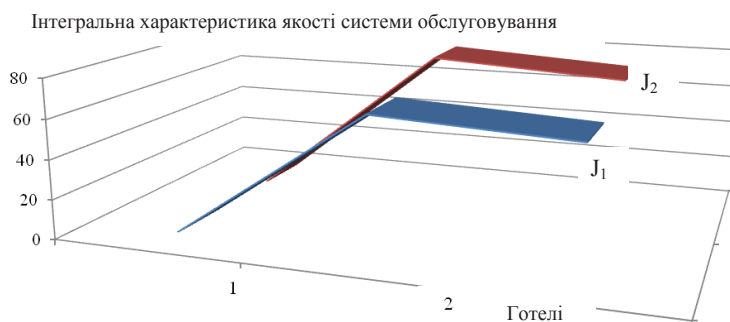

Рис. 5. Зміна значень інтегральних характеристик готелів:

J_1 – до підвищення якості обслуговування; J_2 – після підвищення якості обслуговування

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, аналіз системи підвищення якості обслуговування в готелях показав, що покращення рівня якості обслуговування у двох оптимальних точках призводить до підвищення загального рівня якості сервісу в засобах розміщення. Для досліджуваних готелів зміна інтегральної характеристики для певних ділянок має тенденцію до зростання. Що стосується впливу відмінних процесів на зміну інтегральних характеристик, то він різний і залежить від рівня якості всіх процесів, які відбуваються в системі (конкурентних і професійних).

А. С. Каплина (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Методический подход к оценке качества гостиничных услуг.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании методических подходов к оценке качества гостиничных услуг. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье рассмотрены вопросы технологического процесса обслуживания на предприятиях гостиничного хозяйства, усовершенствована методика моделирования системы обслуживания гостиниц, предложено выделить такие процессы: скрытый, затененный и демонстрационный. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье установлено, что наивысший уровень качества обслуживания можно достичь за счет комплексного подхода.

Ключевые слова: методический подход, предприятия гостиничного хозяйства, система, процесс обслуживания, качество обслуживания.

A. Kaplina (Poltava University of Economics and Trade). **The methodical approach to the hotel services quality evaluation.**

Summary. This article is devoted to methodical approaches research to the hotel services quality evaluation. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** There are considered the problems of technological process of the hotel servicing. There is improved the methodic of the hotel's service system modeling. There is proposed determination of such processes as hidden, shaded and demonstrative. **Practical value.** Here is set that the highest level of the hotel service quality can be achieved by complex approach.

Keywords: methodical approach, hotels, system, process of servicing, service quality.

ЛІТЕРАТУРА

1. Столярчук П. Моделювання системи обслуговування у повносервісних закладах ресторанного господарства / П. Столярчук, В. Юзевич, Н. Сусол // Вимірjувальна техніка та метрологія. – 2008. – № 69. – С. 143–151.

REFERENCES

1. Stoliarchuk P., Yuzevych V., Susol N. *Vimiriuvalna tekhnika ta metrolohiia*, 2008, no. 69, pp.143–151.

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

В. В. НЕСТЕФОРЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні резервів росту інноваційної активності працівників. Стаття присвячена дослідженню впливу інноваційної активності працівників на підвищення продуктивності праці. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Проаналізовано наукові підходи до визначення категорій «інновації», «інноваційна праця», «інноваційна активність персоналу» та запропоновано їх удосконалене визначення. Запропоновані заходи з активізації інноваційної активності працівників як чинника підвищення продуктивності праці. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів підвищення інноваційної активності працівників сприятиме підвищенню продуктивності праці. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці сучасних підприємств.

Ключові слова: активність персоналу, інновації, інноваційна праця, інноваційна активність працівників, продуктивність праці.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток економіки України, в умовах глобалізації, сприяє необхідності вибору інтенсивного шляху за рахунок упровадження інновацій. Виникає об'єктивна необхідність активізації інноваційної праці працівників, що в перспективі сприятиме підвищенню продуктивності праці та розвитку інноваційної діяльності підприємств у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань щодо активізації інноваційної активності працівників приділяли значну увагу такі науковці, як О. І. Амош, Д. П. Богиня, С. Ю. Бунтовський, О. А. Грішнова, П. Друкер, Л. Д. Збаржевецька, Р. Інглегарт, В. Л. Іноземцев, А. В. Карпенко, А. М. Колот, Л. А. Коваль, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, С. Д. Лучик, Н. Д. Лук'янченко, Д. Мак-Клеланд, А. Г. Максименко, І. Л. Петрова, М. В. Семикіна, О. Е. Сенічкіна, Г. Е. Слезингер, Б. М. Генкін, Р. Френклін, В. В. Хомік та ін. Саме їх розробки часто зорієнтовані на

врахування передового досвіду активізації інноваційної діяльності працівників. Не дивлячись на численні дослідження науковців, недостатньо висвітлені питання впливу інноваційної активності працівників на підвищення продуктивності праці, що призводить до загострення кризових явищ в економіці.

Формування цілей статті (постановка завдання). Інноваційна активність працівників сприяє здійсненню ініціативних перетворень на підприємствах, є основою їх активізації та чинником підвищення продуктивності праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інновація – це винятково важлива для сьогодення економічна категорія. Уперше цей термін використав відомий австрійський економіст Й. А. Шумпетер у своїй роботі «Кон'юнктурні цикли» (1939) [16].

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» під інновацією розуміються новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні

рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

В економічній літературі існує три підходи до дефініції поняття інновацій:

- інновації – це різні нововведення;
- інновації – процес отримання результату від нововведень;
- інновація – процес зміни станів об'єкта.

Так, на думку Д. М. Гвішіані та В. І. Громека, інновації – це процес доведення технічного винаходу до стадії практичного використання, коли він починає давати економічний ефект, з одного боку, а кінцевий результат цього процесу, тобто винахід, доведений до стадії комерційного використання продукту або товару, що

з'явився в результаті процесу нововведення в першому значенні цього поняття, з іншого боку [12].

Інновації – це процес отримання результату від нововведень, що використовується у практичній діяльності та дає змогу здобувати переваги над конкурентами.

В Україні є нагальна проблема впровадження інновацій в усіх галузях економіки, саме тому необхідно підвищувати інноваційну активність як підприємств у цілому так і працівників.

А. Г. Максименко систематизував уявлення про специфічні особливості інноваційної активності працівників, які доцільно враховувати в організації інноваційної діяльності підприємств та організацій (рис. 1).

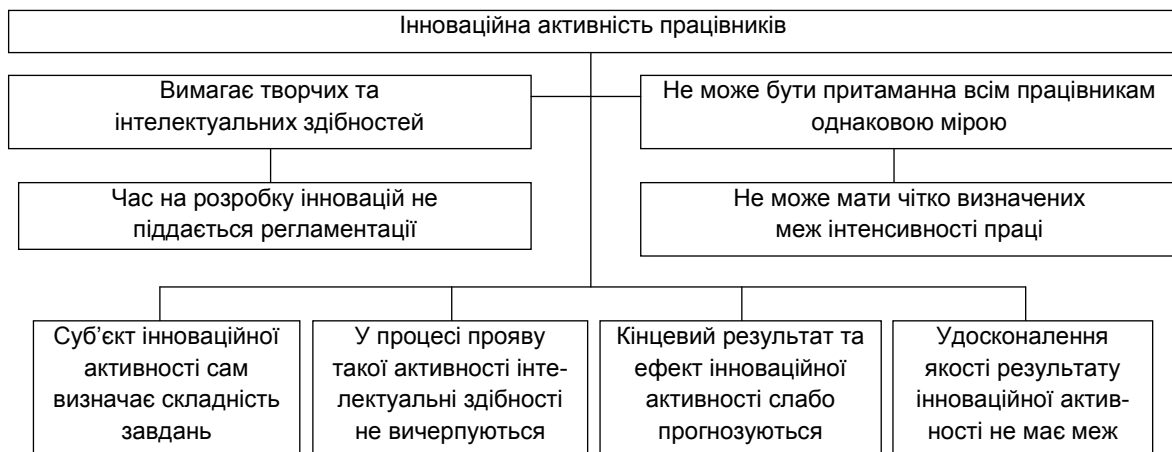

Рис. 1. Специфічні особливості інноваційної активності працівників [10]

У табл. 1 подані підходи до визначення поняття «інноваційна праця», запропоновані провідними науковцями.

Інноваційна праця – це інтелектуальні та професійні властивості діяльності людей, які забезпечують отримання позитивного результату від нововведень.

На думку О. О. Герасименко, риси інноваційної праці на стадії використання інновацій знаходять своє відображення в такому:

- застосування складних засобів праці у трудовій діяльності;
- мультиопераційність трудових процесів, їх багатоаспектність, різноплановість на від-

міну від монодіяльності за технократичною системою;

- обізнаність працівників у специфіці технологічних процесів загалом, а не лише їх окремих етапів та операцій;
- підвищення частки контрольних операцій, які вимагають особливого зосередження уваги, підвищеного психологічного навантаження;
- необхідність самостійного прийняття рішень, що забезпечують створення якісного кінцевого продукту праці [3].

Л. С. Барютін зазначає, що активізація інноваційної праці є процесом стимулювання працівників, за допомогою якого можливо

Таблиця 1

Підходи провідних науковців до дефініції поняття «інноваційна праця»

Автори	Трактування
Д. П. Богиня [2]	Сутність інтелектуальних і професійних властивостей специфічного товару – робочої сили, які характеризують відмінності від інших якісних характеристик робочої сили залежно від певної сфери знань і трудової діяльності, кінцевим результатом якої є новий продукт, що матеріалізує ідеї інноваторів
А. М. Колот [7]	Трудова діяльність, для якої є характерною висока частка знаннєвої, інтелектуальної, творчої компоненти, і яка здатна задовольняти суспільні потреби з високим корисним ефектом
С. Ю. Бунтовський, Н. Д. Лук'янченко [8]	Трудова діяльність, для якої характерна висока частка знаннєвої, інтелектуальної, творчої компоненти, та яка здатна задовольнити суспільні потреби з більш корисним ефектом. На їх думку, це поняття «уособлює глибокі зміни в елементах процесу праці, у змісті праці, її насиченість новими компонентами й концентрацію цих компонентів»
В. Л. Іноземцев [4]	Унікальний невідтворюваний продукт, інтелект працівника, основний фактор виробництва
І. Л. Петрова [11, с. 42]	Праця, яка за своїм змістом є творчою, інтелектуальною діяльністю людини, включеної до інноваційного процесу, спрямованою на одержання якісно нового продукту й позитивного соціально-економічного ефекту від його впровадження
С. Д. Лучик [9]	Праця, яка передбачає постійний пошук нових рішень підходів, нового ставлення до наявних проблем. Результати інноваційної діяльності реалізуються безпосередньо у вигляді нових технологій і продуктів, інші набувають правової форми (права, патенти тощо)
Г. Є. Слезингер [15]	Частина трудової діяльності, у її складі за критерієм застосування творчих зусиль є такі види, як творча праця, інноваційно-управлінська праця та інноваційна виконавська праця
М. В. Семикіна [14]	Система взаємодоповнюючих і взаємообумовлених стимулів та мотиваційних важелів, які повинні впливати на працівника, спрямовуючи його на активізацію творчих здібностей, із метою створення нових продуктів, послуг, інших новинок та їхнього впровадження, використання та комерціалізації задля отримання ефекту
Л. А. Коваль [6]	Трудова діяльність творчого змісту, яка спрямовується на виконання результатів наукових досліджень і проведення розробок нових ідей для поширення та оновлення номенклатури, поліпшення якості продукції (товарів, послуг), удосконалення технології її виготовлення з наступним запровадженням у виробництво й ефективною реалізацією на внутрішньому та зовнішньому ринках

підвищити розумову активність, спонукати до пошуку нових рішень, створення нового продукту, виявлення творчих здібностей працівника. На думку автора, за допомогою стимулювання, активність працівника можна спрямувати на досягнення конкретного економічного результату, оскільки для підприємства важливим є не сама інноваційна праця, а її комерційний результат у вигляді приросту прибутку, зниження витрат, підвищення якості продукту [13].

Інноваційна активність – це творча й інтелектуальна активність висококваліфікованих найманих працівників, здатних до розробки нововведень і генерації нових ідей як передумови забезпечення високопродуктивної праці.

У теорії нині інноваційна активність персоналу розглядається за трьома підходами (рис. 2) [5].

З метою активізації інноваційної активності працівників, важливо інвестувати в персонал, зокрема, у його навчання, забезпечення гідними умовами праці та матеріальне стимулювання за результативну роботу.

Основними причинами, що стримують інноваційну активність персоналу, є: недостатня фінансова підтримка з боку держави; брак коштів у підприємств для розвитку інноваційної діяльності; тривалий термін окупності інновацій; високий ризик упровадження інновацій; нестача кваліфікованих кадрів, здатних сприяти інновації; значні витрати на нововведення; неплатоспроможність замовника; низький платоспроможний попит на нову продукцію;

1.	Розуміння інноваційної активності як прояв творчості у трудовому процесі
	П. Друкер, Г. Слезингер, Б. Твісс, П. Самуельсон, Х. Хекхаузен
2.	Сприйняття інноваційної активності як діяльності суб'єктів підприємницької діяльності щодо створення нововведень у будь-якій сфері
	С. В. Мочерний
3.	Тлумачення інноваційної активності як однієї з важливих складових характеристик трудового потенціалу або людського потенціалу загалом, реалізація яких дає змогу створювати різноманітні нововведення у процесі трудової діяльності, здійснювати інноваційну працю
	О. А. Грішнова, Л. С. Лісогор, М. В. Семикіна, Л. В. Шаульська

Рис. 2. Підходи до визначення поняття «інноваційна активність» [сформовано на основі [5]]

недосконалість законодавчої бази інноваційного розвитку.

Для забезпечення високої продуктивності праці інноваційну активність персоналу варто оцінювати за такими критеріями:

- відповідність ідей цілям організації;
- високий рівень інновацій для підприємств;
- здатність забезпечувати конкурентні переваги;
- низький ризик упровадження інновацій;
- доступність джерел фінансування;
- швидкий термін окупності;
- швидкість (темп) розробки й реалізації інноваційної стратегії;
- методи, культура, орієнтири, що використовуються під час проведення інноваційних змін;
- високий рівень мобілізації інноваційного потенціалу.

Так, однією з основних особливостей інноваційно активного персоналу є наявність у нього здібностей до творчої праці та можливість їх реалізації. Цей персонал повинен володіти такими рисами: високі адаптаційні можливості; лідерські якості; висока професійна компетентність; активність; самостійність; ініціативність; заповзятливість; творчість; новаторство; здатність до виконання трудових функцій і рівні міжнародних стандартів; оригінальність; здатність довести інноваційну ідею до впровадження; наполегливість; високий рівень культури.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, управління інноваційною активністю персоналу та підвищення її рівня передбачає дотримання: компетентності керівництва та фахівців; стратегічної гнучкості; відкритості організації; мотивації фахівців і керівництва. Активізація інноваційної праці працівників у перспективі сприятиме підвищенню продуктивності праці та розвитку інноваційної діяльності підприємств у цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. – Назва з екрана.
2. Богиня Д. П. Інноваційна праця в умовах трансформації економіки / Д. П. Богиня // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії : зб. наук. праць. – 2008. – № 2 (12). – С. 40–43.
3. Інноваційна праця особливості змісту та соціально-економічної форми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vuzlib.com.ua/articles/book/9283-%D0%86nnova%D1%81%D1%96jjna_pra%D1%81ja_osobli/1.html. – Назва з екрана.
4. Иноземцев В. Л. К теории постэкономической общественной формации [Електронний ресурс] / В. Л. Иноземцев. – Москва : Таурис;

- Век, 1995. – Режим доступу:
<http://financepro.ru/economy/7882-v.-inozemcev.-k-teorii-postjekonomicheskoyj.html>.
 – Назва з екрана.
5. Карпенко А. В. Підходи до визначення інноваційної активності [Електронний ресурс] / А. В. Карпенко // Зб. наук. пр. Таврійського державного агротехнологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 2 (6). – С. 371–382. – Режим доступу:
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2013_2\(6\)_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2013_2(6)_45). – Назва з екрана.
 6. Коваль Л. А. Соціально-економічні важелі активізації інноваційної праці на промислових підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. А. Коваль. – Кіровоград: Кіровоградський держ. техн. ун-т., 2002. – 20 с.
 7. Колот А. М. Трансформація факторів соціально-економічного розвитку на етапі формування економіки знань / А. М. Колот // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Донбас. держ. машинобуд. акад.; редкол.: І. С. Алієв (голова) [та ін.]. – Краматорськ, 2008. – № 2. – С. 140–148.
 8. Лук'янченко Н. Д. Управління розвитком інноваційної праці: теорія та практика: монографія / Н. Д. Лук'янченко, С. Ю. Бунтовський. – Донецьк: ДонНУ 2011. – 169 с.
 9. Лучик С. Д. Інноваційна складова механізму збереження трудового потенціалу села [Електронний ресурс] / С. Д. Лучик // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 3. – Т. 1. Економічні науки. – Полтава: ПДАА – 2011. – С. 15–21. – Режим доступу:
https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/prpdaa/2011/3_1/015.pdf. – Назва з екрана.
 10. Максименко А. Г. Особливості інноваційної активності аграрних працівників / А. Г. Максименко // Бізнес-навігатор. – 2013. – № 3 (32). – С. 255–260.
 11. Петрова І. Л. Модернізація освіти як фактор інноваційної праці / І. Л. Петрова // Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. Сер.: Економіка і право, 2014. – № 24. – С. 42–54.
 12. Соколов Д. В. Предпосылки анализа и формирования инновационной политики / Д. В. Соколов, А. Б. Титов, Н. М. Шабанова. – Санкт-Петербург: ГУЭФ, 1997. – С. 32.
 13. Сенічкіна О. Е. Сутність та зміст активізації інноваційної праці працівників підприємства / О. Е. Сенічкіна // Вісник НТУ «ХПІ». Сер.: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 52 (1025). – С. 129–138.
 14. Семикіна М. В. Мотивація конкурентоспроможної праці: теорія і практика регулювання / Семикіна М. В. – Кіровоград: ПіК, 2003. – С. 190–191.
 15. Слезингер Г. Э. Труд в условиях рыночной экономики: учеб. пособие / Г. Э. Слезингер. – Москва: ИНФРА-М, 1996. – 336 с.
 16. Хомік В. В. Теоретичні дослідження інноваційної активності регіону [Електронний ресурс] / Хомік В. В. – Режим доступу:
http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/26.pdf. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. *Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy* [On innovation: the Law of Ukraine], Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
2. Bohynia D. P. *Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii: zb. nauk. prats.* [Bulletin of Donbass State Engineering Academy: Collected papers], 2008, no. 2 (12), pp. 40–43.
3. *Innovatsiina pratsia osoblyvosti zmistu ta sotsialno-ekonomichnoi formy* [Innovative features work content and social and economic forms], Available at: http://vuzlib.com.ua/articles/book/9283-%D0%86nnova%D1%81%D1%96jjna_pra%D1%81ja_osobli/1.html.
4. Inozemcev V. L. *K teorii postjekonomicheskoy obshhestvennoj formacii*, Available at: <http://financepro.ru/economy/7882-v.-inozemcev.-k-teorii-postjekonomicheskoyj.html>.
5. Karpenko A. V. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)* [Bulletin of

- Tavriya State University Agrotechnological: Collected papers. Series: Economic Science], 2013, no. 2(6), pp. 371–382, Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2\(6\)_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_2(6)_45).
6. Koval L. A. *Sotsialno-ekonomichni vazheli aktyvizatsii innovatsiinoi pratsi na promyslovykh pidpriemstvakh: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.09.01 «Demohrafiia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka»* [Socio-economic instruments for promotion of innovative work in industrial enterprises: Author. Dis. Econ. Sciences Cand. Deg. Specials. 08.09.01 «Demography, labor economics, social economics and politics»]. Kirovohrad: Kirovohradskiy derzh. tekhnichnyi un-t, 2002. 20 p.
 7. Kolot A. M. *Visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii: zb. nauk. pr.* [Bulletin of Donbass State Engineering Academy: Collected papers]. Kramatorsk, 2008, no. 2. pp. 140–148.
 8. Luk'ianchenko N. D., Buntovskiy S. Iu. *Upravlinnia rozvytkom innovatsiinoi pratsi: teoriia ta praktyka* [Managing the development of innovative work: Theory and Practice]. Donetsk, 2011. 169 p.
 9. Luchyk S. D. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Seriya: Ekonomichni nauky* [Proceedings of Poltava State Agrarian Academy: Collected papers. Series: Economic science]. Poltava: PDAA, 2011, no. 3, pp. 15–21, Available at: https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/3_1/015.pdf.
 10. Maksymenko A. H. *Biznes-navihator*, 2013, no. 3 (32), pp. 255–260.
 11. Petrova I. L. *Naukovyi chasopys NPU im. M. Drahomanova. Seriiia «Ekonomika i pravo»* [Science magazine of National Pedagogical Dragomanov University: Collected papers. Series: «Economics and Law»], 2014, no. 24, pp. 42–54.
 12. Sokolov D. V., Titov A. B., Shabanova N. M. *Predposylki analiza i formirovaniia innovatsionnoi politiki* [Background analysis and innovative policy]. SPb.: UNECON, 1997. P. 32.
 13. Senichkina O. E. *Visnyk NTU «KhPI». Seriiia: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovohospodarskoi diialnosti pidpriemstva* [Bulletin of NTU «KhPI»: Collected papers of National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute. Series: «Current affairs management and financial and economic activity of the enterprise»]. Kharkiv: NTU «KhPI», 2013, no. 52 (1025), pp. 129–138.
 14. Semykina M. V. *Motyvatsiia konkurentospro-mozhnoi pratsi: teoriia i praktyka rehuliuivannia* [Motivation competitive labor: Theory and Practice regulation]. Kirovohrad: PiK, 2003. pp. 190–191.
 15. Slezinger G. Je. *Trud v uslovijah rynochnoi jekonomiki* [Work in a market economy]. Moscow: YNFRA-M, 1996. 336 p.
 16. Khomik V. V. *Teoretychni doslidzhennia innovatsiinoi aktyvnosti rehionu* [Theoretical studies of innovative activity in the region], Available at: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/26.pdf.

В. В. Нестефоренко (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Инновационная активность работников как фактор повышения производительности труда.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении резервов роста инновационной активности работников. Статья посвящена исследованию влияния инновационной активности работников на повышение производительности труда. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Проанализированы научные подходы к определению категорий «инновации», «инновационная работа», «инновационная активность персонала» и предложено их усовершенствованное определение. Предложены меры по активизации инновационной активности работников как фактора повышения производительности труда. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий повышения инновационной активности работников бу-

дет способствовать повышению производительности труда. Основные научные положения статьи можно использовать в практике современных предприятий.

Ключевые слова: активность персонала, инновации, инновационная работа, инновационная активность работников, производительность труда.

V. Nesteforenko (Poltava University of Economics and Trade). Innovation of activity as a factor improve productivity.

Summary. The purpose of the article is to identify growth stocks of innovative activity of employees. The article investigates the impact of innovative activity of employees to increase productivity.

Methodology of research. Attainment of the objectives of the article carried by the following general and specific research methods as analysis, synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** Analyzed scientific approaches to determining the categories of «innovation», «innovative work», «innovation activity personnel» and offered them improved definition. The proposed measures to enhance innovation activity of employees as a factor increase productivity.

Practical value. The article substantiates that the proposed measures innovation increasing activity of workers will increase productivity. The main scientific position paper can be used in the practice of modern enterprises.

Keywords: activity personnel, innovation, innovative work, innovation activity staff productivity.

УЧАСТЬ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ – ВАГОМИЙ ФАКТОР ВІДРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД

О. В. ОРЛОВ

(Полтавська державна аграрна академія)

Анотація. Метою дослідження є вивчення сутності та проблем фінансування зеленого туризму в Україні за участю сільських кредитних спілок, підготовка конкретних рекомендацій щодо фінансової підтримки кредитними спілками організаторів зеленого туризму. У статті розглянуто проблеми участі кредитних спілок у розвитку зеленого туризму, що сприяє соціально-економічному відродженню сільських громад. Проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід організації зеленого туризму за допомогою кооперативного руху й окреслено шляхи та форми впровадження його у практичну діяльність. Акцентовано увагу на проблемах фінансування туристичної діяльності, які актуалізують співпрацю кредитних спілок і громадських організацій. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** На основі проведеного аналізу розкрито вагому роль у процесі становлення та розвитку зеленого туризму кредитних спілок, які мають стати альтернативним джерелом фінансування зеленого туризму. Сформульовані методичні рекомендації щодо фінансової підтримки суб'єктів туристичної діяльності в сільській місцевості, а також взаємодії між кредитними спілками та громадськими організаціями у сфері організації туризму, що має вагоме значення для соціально-економічного зміцнення і розвитку сільських громад. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано необхідність здійснення системи організаційних заходів на державному й регіональному рівнях щодо забезпечення взаємодії між кредитними спілками та громадськими організаціями у сфері організації туризму. Основні наукові положення дослідження можна використовувати у практиці щодо забезпечення спільної діяльності.

Ключові слова: кредитні спілки, кредитна кооперація, зелений туризм, сільський туризм, туризм, кооперація, громадська організація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах зростання значення зеленого (сільського) туризму для розвитку сільських територій, винятково важливим є вирішення проблеми його фінансування. Ця обставина актуалізує взаємодію кредитних спілок і громадських організацій, що мають безпосереднє відношення до сфери зеленого туризму. Вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду сільських кредитних спілок щодо сприяння розвитку зеленого туризму, упровадження його у практику, має вагоме значення для відродження і соціально-економічного зміцнення сільських

громад. У зв'язку з цим, доцільно виробити рекомендації щодо фінансової підтримки кредитними спілками суб'єктів туристичної діяльності на селі. Саме кредитні спілки, що діють на кооперативних засадах, мають стати альтернативним джерелом фінансування зеленого туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий внесок у дослідження названої науково-практичної проблеми зробили такі сучасні вчені, як М. В. Аліман, С. Г. Бабенко, В. Ф. Буйленко, С. Д. Гелей, В. В. Гончаренко, В. Ф. Данільчук, В. М. Іванова, А. О. Пантелеймоненко, П. Т. Саблук, І. А. Фареній та ін. Однак, досвід залучення сільських кредитних

спілок до розвитку зеленого туризму потребують подальшого вивчення, розробки науково обґрунтованих пропозицій і відповідних рекомендацій.

Формування цілей статті (постановка завдання). Вищевказане обумовлює завдання даного дослідження, що полягає у вивченні сутності зеленого туризму в Україні, проблем та джерел його фінансування, зокрема за участю сільських кредитних спілок. Метою дослідження є вивчення сутності та проблеми фінансування зеленого туризму в Україні за участю сільських кредитних спілок. Також маємо за мету підготовку конкретних рекомендацій щодо фінансової підтримки кредитними спілками організаторів зеленого туризму.

Методологічною основою цієї статті стали фундаментальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо зеленого туризму, статистичні й інші матеріали стосовно діяльності кредитних спілок, задіяних у сфері фінансування розвитку зеленого туризму. Для вирішення поставлених завдань використано такі методи наукового дослідження: системний підхід – до визначення об'єкта та предмета дослідження; статистичний і порівняльний методи оцінки; методи логічного й багатовимірного факторного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сільським туризмом, або зеленим туризмом, називають вид діяльності, організований у сільській місцевості, за якого формуються і надаються для гостей (туристів) комплексні послуги із проживання, харчування, екскурсійного обслуговування, відвідування культурних та історичних пам'яток, організації дозвілля, спортивних заходів, риболовлі, полювання тощо. Цей вид туризму орієнтований на використання сільськогосподарських, природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для задоволення потреб тих, хто відпочиває.

Світовий досвід свідчить, що в багатьох країнах світу зелений туризм в останні роки стає все більш популярним. Так, у Європі кожен четвертий турист проводить канікули в сільській місцевості. Серед факторів, що впливають на розповсюдження такої форми

відпочинку, – мобільність тих, хто відпочиває, зростання психоемоційного навантаження, динамічності міського життя, з іншого боку – різноманітність форм і кількості пропонуванних послуг, доступність до кредитних ресурсів для розвитку туристичних структур у сільській місцевості. Дохід Німеччини, Литви, Білорусі, Росії, Польщі, Фінляндії, Кіпру від туристичної діяльності складає вже більше 10 млрд дол. на рік. У Франції сектор туризму, половина якого становить агротуризм, складає близько 6 % ВВП, випереджаючи вже доходи від автомобілебудівної промисловості [16].

В Україні зосереджені величезні ресурси для розвитку зеленого туризму, але вони використовуються поки що вкрай неефективно. Нині, у зв'язку із зростанням цін на послуги туристичних зарубіжних операторів і падінням платоспроможності населення, 70% відпочивальників проводить відпустку у своєму рідному регіоні, що створює додаткові можливості для розвитку туристичних послуг у селі [15]. Зелений туризм починає відігравати істотну роль в економіці, сприяє вирішенню актуальних соціальних та економічних проблем сільських регіонів України, стає не тільки затребуваним нині, але й у деяких регіонах – єдино можливим джерелом доходів сільського населення.

Він є дійсно потужним фактором розвитку села. Так один гостьовий будинок створює від 4 до 12 робочих місць, що сприяє забезпеченню роботою членів місцевої громади: власників житла (сторона, що сприяє); перевізників; виробників продуктів харчування, сувенірів; організаторів рибалки й полювання; медичного сервісу та ін. У свою чергу, розвиток сільського туризму сприяє розвитку інфраструктури сільських населених пунктів, торгівлі, культурних, соціально-побутових послуг, засобів зв'язку, а також застосуванню сучасних форм екологічних енергозберігаючих технологій, удосконаленню медичної бази не тільки для відпочивальників, але й сільської громади загалом. Розвиток зеленого туризму в регіоні може стати вагомим засобом сприяння соціально-економічному розвитку сільських територій і дозволить перевести надлишок трудових ресурсів із сектора виробництва в

сільській місцевості в сектор послуг. Організацією зеленого туризму може бути максимально охоплено місцевих жителів і членів їх сімей.

Проте розвиток зеленого туризму неможливий без пошуку й визначення джерел фінансування. При цьому слід зазначити, що саме відсутність необхідних джерел фінансування і є основною проблемою сільської місцевості. На жаль, обсяги кредитного фінансування туризму, а тим більше сільського, досі залишаються в нашій країні найменшими серед усіх видів кредитування банків і кредитних спілок. З метою вирішення питань фінансового, економічного та соціального характеру на місцях, необхідно забезпечити співпрацю всіх зацікавлених у розвитку зеленого туризму учасників, об'єднати їх зусилля і фінансові можливості. Тому в багатьох країнах світу, за відсутності фінансової допомоги з боку держави й можливостей доступу до кредитних ресурсів фінансово-банківських установ, організатори сільського туризму об'єднуються і вдаються до такої форми співпраці, як сільські кредитні кооперативи.

Приклади успішних сільських кредитних кооперативів є в Болгарії, Польщі, Фінляндії, Індії, Бразилії, на Кіпрі. Зауважимо, що на Кіпрі кредитний кооператив діє фактично в кожній сільській громаді спільно з муніципальними організаціями – туристичними, історичними, культурними, музейними, релігійними, спортивними, ремісничими, які є основою для такого роду кооперативів. Крім того, місцева спеціалізована кооперація в названих країнах отримує істотну підтримку з боку держави для розвитку агротуризму й вирішення соціально-економічних проблем сільських громад. Сервісні кооперативи, що діють у сфері зеленого туризму, об'єднують: підприємство-туроператора та власників гостьового житла; підприємства торгівлі та виробництва продуктів харчування, сувенірів, ремісників, майстрів народного промислу; церковні громади та монастирі; місцеві музеї (у тому числі приватні); транспортні компанії тощо.

В Україні найбільш ефективною на найближчий період може стати модель, що має місце на Херсонщині. Тут відбувається успіш-

на співпраця організаторів зеленого туризму, об'єднаних кооперативом «Оберіг Херсонщини» та кредитної спілки «Громада» (м. Херсон). Названий кооператив був створений активістами кредитної спілки «Громада» у 2003 р. Спільні зусилля дозволили диверсифікувати діяльність місцевої громади й отримати селянам альтернативний вид діяльності у сфері туризму, знизити високий рівень безробіття в районі. Основними напрямками такої взаємовигідної співпраці є:

- фінансування проектів із розвитку супутніх до туризму видів бізнесу в сільській місцевості кредитною спілкою «Громада»;
- проведення інвентаризації майбутньої туристичної місцевості (виявлення унікальних історичних і природних об'єктів, можливих місць розміщення туристів тощо);
- створення туристичних продуктів, що поєднують у собі історичну, культурну, природну спадщину та неповторність даної місцевості;
- отримання кредиту членами громади для облаштування майбутніх місць розміщення туристів;
- організація дорадчої служби за всебічної підтримки кредитної спілки «Громада» для отримання необхідних знань зацікавленими членами громади.

Спільними зусиллями вдалося обрати стратегію для розвитку сільського туризму за допомогою сільських музичних фестивалів, що постійно діють, та одноденних сільських туристичних маршрутів, куди повинні входити послуги, які надаються селянами: харчування, перевезення, розміщення для відпочинку на власних об'єктах нерухомості, інші супутні до туризму послуги. Крім того, кредитна спілка «Громада» за власні кошти проводить рекламні, ознайомчі туристичні тури для своїх членів, які проживають у містах. Таке партнерство сприяло формуванню нових туристичних маршрутів, збільшенню доходів місцевої громади, покращенню роботи кредитної спілки тощо. Подібна модель співпраці між кооперативом і кредитною спілкою з розвитку сільського (зеленого) туризму впроваджена ще в п'яти селах Херсонщини [1].

У східному регіоні піонерами сприяння розвитку туризму була кредитна спілка «Росток», створена у 2009 р. в селі Красне (Донецька обл.), основним видом діяльності якої визначено надання кредитів мешканцям сільської громади. Саме за допомогою коштів цієї спілки було організовано дві агросадиби, які надають послуги сільського (зеленого) туризму. Сільськогосподарські кредитні спілки, крім завдань фінансової допомоги пайовикам, можуть стати й центрами освіти, профорієнтації та професійної підготовки фахівців у сфері агротуризму з числа місцевого населення [18].

Цікавим є досвід роботи кредитної спілки «Косівська» у сфері зеленого туризму. Кредитна спілка, що надає свої послуги мешканцям Косівського та Верховинського районів Івано-Франківської області, існує вже більше 16 років. Нею надано кредитів на 102,5 млн грн. Статистика свідчить, що 90 % із них спрямовуються на розвиток сільського зеленого туризму та різноманітних програм, які є його складовою.

Це сприяє створенню нових робочих місць (у тому числі в суміжних галузях), зайнятості серед місцевих родин, які надають послуги з

перевезення, харчування, розміщення туристів, пристосовуючи власні будинки під міжнародні стандарти, вирішенню гострих соціальних проблем району. Розуміючи важливість цього напрямку як пріоритетного в економіці регіону, кредитна спілка стала ініціатором і сприяла створенню громадських об'єднань, зокрема районної туристичної асоціації та навчально-консультативного центру «Гуцулля», що проводить просвітницьку діяльність серед місцевої громади та туристів [7]. У напрямі підтримки сільського (зеленого) туризму активно працюють кредитні спілки «Анісія» (Львівська обл.), «Вигода» (Львівська обл.), «Станіславська» (Івано-Франківська обл.) та ін. [5, 6].

Такий досвід підтримки за допомогою кредитної спілки розвитку зеленого туризму, вирішення гострих фінансово-економічних і соціальних проблем села й завдань збереження місцевих громад потребує всілякої підтримки й поширення. Необхідно звернути увагу, що за останні роки кількість сільських кредитних спілок найбільш зросла в західних регіонах (рис. 1).

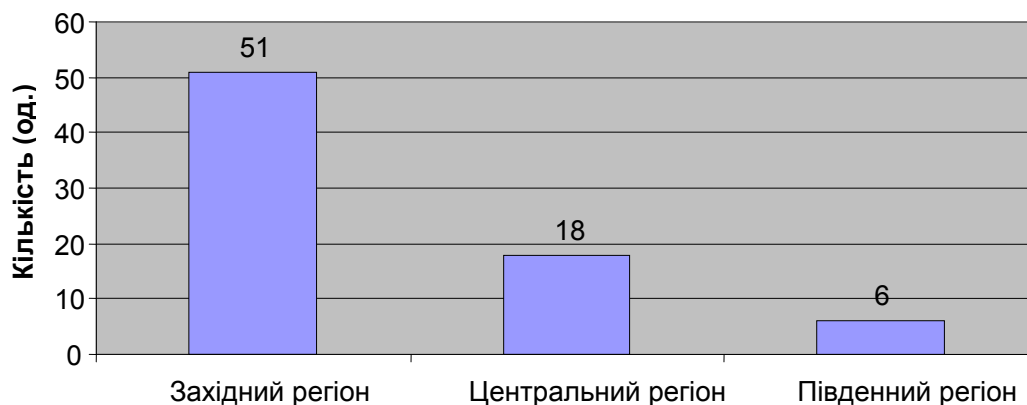

Рис. 1. Регіональний розподіл і кількість кредитних спілок в Україні [15]

Характерно, що саме в районах, де спостерігається розвиток ініціативи й підприємливості сільського населення у створенні кредитних спілок, відбувається збільшення числа суб'єктів зеленого туризму (рис. 2).

Отже, вирішення головної проблеми зеленого туризму – відсутності фінансування – полягає в необхідності самоорганізації і

концентрації можливостей усіх зацікавлених суб'єктів у даній місцевості для створення кредитної спілки.

Сільським кредитним спілкам важливо визначити алгоритм роботи та взаємодії із суб'єктами сільського туризму, розробити фінансові програми та продукти для роботи з ними, провести необхідне навчання персона-

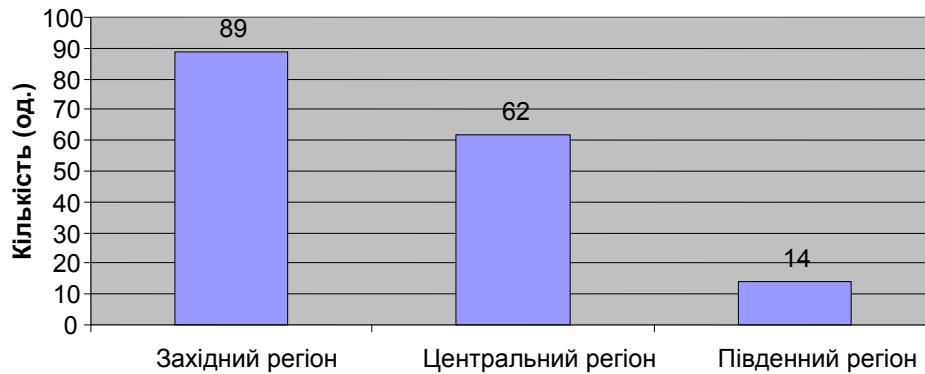

Рис. 2. Регіональний розподіл і кількість суб'єктів сільського (зеленого) туризму [15]

лу, підготувати методологічну базу для допомоги організаторам зеленого туризму.

Необхідність подальшого розвитку зеленого туризму вимагає реалізації конкретних заходів, у тому числі створення регіональних об'єднань у сфері сільського туризму, у які повинні входити: сільськогосподарський кредит-

ний кооператив, підприємство-туроператор, господарі гостьових будинків, підприємства з виробництва сувенірів, перевізники тощо (рис. 3).

Слід зазначити, що до сьогодні важливість розробки теоретичних і практичних аспектів участі сільськогосподарської кредитної коо-

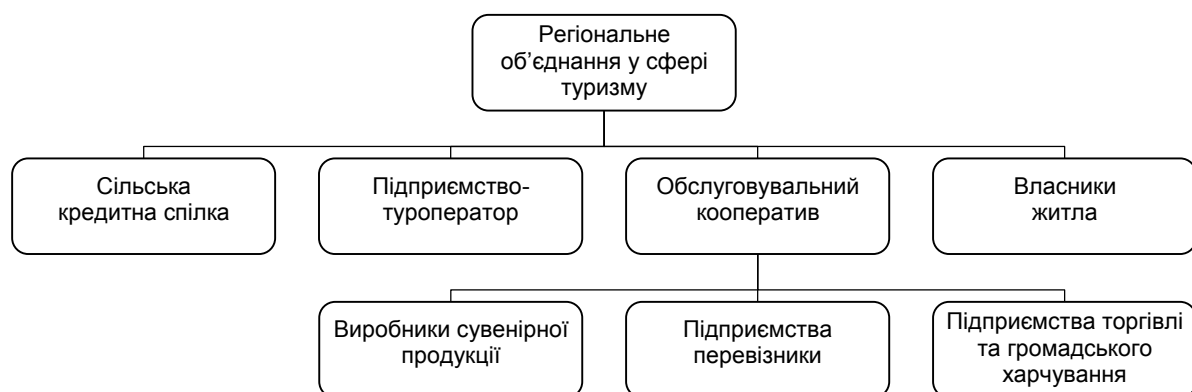

Рис. 3. Структура регіонального об'єднання у сфері сільського (зеленого) туризму

перації в розвитку зеленого туризму є мало вивченою.

Корисним є досвід розробки державних, національних і регіональних програм підтримки та розвитку зеленого туризму в Білорусі, де існує ціла програма навчання і фінансової підтримки власників садиб за державний рахунок. Розвиток сільського туризму регулює спеціальний указ президента (піонерами розвитку стали Вітебська й Мінська області). Цим же указом суб'єкти туристичної галузі на селі звільнені від податків, їм надається пільгове кредитування державних банків [10].

Назріла необхідність прийняття в Україні національної програми розвитку зеленого

туризму, окремих законодавчих актів, встановлення податкових преференцій, пільгового фінансування проектів у сфері зеленого туризму, в тому числі за допомогою кредитних спілок. Усе це сприятиме вирішенню соціально-економічних проблем сільської місцевості.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Розвиток зеленого туризму за участю сільських кредитних спілок дасть додаткові можливості для поліпшення громадського та приватного житлового фонду, фінансування розвитку місцевої інфраструктури доріг, утримання та будівництва мереж водопостачання і каналізації, відновлюваних дже-

рел енергії тощо. Участь сільської кредитної кооперації в розвитку сільського туризму дозволить на місцях ефективно вирішувати соціальні й економічні завдання, що є невідкладними для місцевих громад і країни загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башмакова О. Кооператив «Оберіг Херсонщини»: модель розвитку сільського туризму / О. Башмакова // Туризм сільський зелений. – 2008. – № 4 – С. 15.
2. Всеукраїнська асоціація кредитних спілок. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vaks.org.ua>. – Назва з екрана.
3. Данильчук В. Ф. Предпосылки формирования концепции и механизма развития туристической деятельности на промышленных территориях / В. Ф. Данильчук // Економіка промисловості. – 2009. – № 1. – С. 208–210.
4. Индустрия туризма и индустрия гостеприимства // Гостиничное дело. Теория и практика гостеприимства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dw6.ru/industriya_turizma_i_industriya_gostepriimstva.html. – Назва з екрана.
5. Кредитна спілка «Анісія». Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://anisia.lviv.ua>. – Назва з екрана.
6. Кредитна спілка «Громада». Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ksgromada.com.ua>. – Назва з екрана.
7. Кредитна спілка «Косівська». Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ksk.if.ua>. – Назва з екрана.
8. Національна асоціація кредитних спілок України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unascu.org.ua>. – Назва з екрана.
9. Омельченко О. Як реалізувати потенціал сільського туризму / О. Омельченко // День. – 2005. – № 103. – С. 7.
10. О мерах по развитию агротуризма в Республике Беларусь [Електронний ресурс]: Указ Президента Республики Беларусь, 2 июня 2006 г. № 372. – Режим доступу: <http://president.gov.by/12145525>. – Назва з екрана.
11. Про кредитні спілки: Закон України від 12.04.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 101.
12. Про туризм: Закон України // Відомості ВР України. – 1995. – № 31. – Ст. 341.
13. Розвиток сталого сільського туризму в Україні. Інформаційний бюлетень. – 2006. – Жовтень. – С. 1–2. Єврокомісія. EuropeAid – TACIS – IBPP.
14. Розвиток туристичного бізнесу регіону: навч. посіб. / за ред. І. М. Школи. – Чернівці, 2007. – 292 с.
15. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua>. – Назва з екрана.
16. Терес В. Основні напрями діяльності Міжнародної благодійної фундації Хайфер Проджект Інтернешенел у розвитку сталого туризму в Українських Карпатах / Терес В. // Туризм сільський зелений. – 2008. – № 4 – С. 21–22.
17. Філіпенко І. Зелене світло – «зеленим» садибам. (Сільський туризм допоможе боротися збідністю на селі) / І. Філіпенко // День. – 2008. – № 66 – С. 5.
18. Хрипункова Г. Донеччина: немає інформації – немає й туризму / Г. Хрипункова // День. – 2005. – № 103. – С. 6.
19. Тринько Р. Джерела фінансування туризму: проблеми і рішення / Тринько Р. / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – Вип. 11/2015 (176). – С. 35–39.
20. Нікула В. Сільський туризм і агротуризм – форми стійкого розвитку в провінції Сибиу / В. Нікула, С. Спану // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – Вип. 9/2015 (174). – С. 51–56.
21. Freyer W., Tourismus, Einfuehrung in die Fremdenverkehrsoekonomie. – Muenchen, 1988. 190 p.

REFERENCES

1. Bashmakova O. *Rural green tourism*, 2008, no. 4, p 15.
2. Veukrai'ns'ka asociacija kredytnyh spilok. Ofitsiyni vebsait [Allukrainian Association of Credit Unions], Available at: <http://www.vaks.org.ua>.
3. Danyl'chuk V. F. *Economy of industry*, 2009, no. 1, pp. 208–210.
4. *Yndustryja turyzma y yndustryja gostepryymstva. Gostynychnoe delo. Teoryja y praktyka gostepryymstva* [Tourism industry and hospitality industry], Available at: http://dw6.ru/industriya_turizma_i_industriya_gostepriimstva.html.
5. *Kredytna spilka «Anisiya»*. Ofitsiyni vebsait [Credit union «Anisiya». Official web site], Available at: <http://anisia.lviv.ua>.
6. *Kredytna spilka «Gromada»*. Ofitsiyni vebsait [Credit union «Gromada». Official web site], Available at: <http://ksgormada.com.ua>.
7. *Kredytna spilka «Kosivs'ka»*. Ofitsiyni vebsait [Credit union «Gromada». Official web site], Available at: <http://ksk.if.ua>.
8. *Nacional'na asociacija kredytnyh spilok Ukrainy*. Ofitsiyni vebsait [National Association of Credit Unions of Ukraine. Official web site], Available at: <http://unascu.org.ua>.
9. Omel'chenko O. *Den'*, 2005, no. 103, p. 7.
10. *O merah po razvytyju agroturyzma v Respublyky Belarus': Ukaz Prezydenta Respublyky Belarus' ot 2 yjunya 2006 g., № 372* [On measures of development of agro-tourism in Belarus' Presidential Decree, 2006, 2 June, no 372], Available at: <http://president.gov.by/12145525>.
11. *Pro kredytni spilky: Zakon Ukrainy vid 12.04.2002 r.* [About credit unions: A Law of Ukraine from April 12, 2002]. Information of Verkhovna Rada of Ukraine, 2002, no. 15. – art. 101.15.
12. *Pro turyzm: Zakon Ukrainy* [About tourism: Law of Ukraine]. Information of Verkhovna Rada of Ukraine, 1995, no. 31. – art. 341.
13. *Rozvytok stalogo sil's'kogo turyzmu Ukraini. Informacijnyj bjuleten'* [Development of Ukraine permanent rural tourism. News-letter]. EuropeAid. TACIS. IVRR. 2006, October, pp. 1–2.
14. Shkola I. M. *Rozvytok turystychnogo biznesu regionu* [Development of region tourist business]. Chernivci, 2007. 292 p.
15. *Spilka spryjannja rozvytku sil's'kogo zelenogo turyzmu v Ukraini*. Ofitsiyni vebsait [Union of assistance for development of rural green tourism in Ukraine. Official web site], Available at: <http://www.greentour.com.ua>.
16. Teres V. *Rural green tourism*, 2008, no. 4, pp. 21–22.
17. Filipenko I. *Den'*, 2008, no. 66, p. 5.
18. Hrypunkova G. *Den'*, 2005, no. 103, p. 6.
19. Trynko R., Grigoriev Y. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kiev: Collected papers. Series: Economics], 2015, no. 11, no. 176, pp. 35–39.
20. Nicula V., Spanu S. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Collected papers. Series: Economics], 2015, no. 9(174), pp. 51–56.
21. Freyer W., *Tourismus, Einfuehrung in die Fremdenverkehrsoekonomie*. Muenchen, 1988. 190 p.

А. В. Орлов (Полтавская государственная аграрная академия). Участие кредитных союзов в развитии зеленого туризма – важный фактор возрождения сельских общин.

Аннотация. Целью исследования является изучение сущности и проблем финансирования зеленого туризма в Украине с участием сельских кредитных союзов, подготовка конкретных рекомендаций по финансовой поддержке кредитными союзами организаторов зеленого туризма. В статье рассмотрены проблемы участия кредитных союзов в развитии зеленого туризма, что способствует социально-экономическому возрождению сель-

ских общин. Проанализированы отечественный и зарубежный опыт организации зеленого туризма с помощью кооперативного движения и намечены пути и формы внедрения его в практическую деятельность. Акцентировано внимание на проблемах финансирования туристической деятельности, которые актуализируют сотрудничество кредитных союзов и общественных организаций. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** На основе проведенного анализа раскрыто важную роль в процессе становления и развития зеленого туризма кредитных союзов, которые должны стать альтернативным источником финансирования зеленого туризма. Сформулированы методические рекомендации по финансовой поддержке субъектов туристической деятельности в сельской местности, а также взаимодействия между кредитными союзами и общественными организациями в сфере организации туризма, что имеет большое значение для социально-экономического укрепления и развития сельских общин. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обоснована необходимость осуществления системы организационных мероприятий на государственном и региональном уровнях по обеспечению взаимодействия между кредитными союзами и общественными организациями в сфере организации туризма. Основные научные положения исследования можно использовать в совместной практической деятельности.

Ключевые слова: кредитный союз, кредитная кооперация, зеленый туризм, сельский туризм, туризм, кооперация, общественная организация.

O. Orlov (Poltava State Agrarian Academy). Participating of credit unions in development of green tourism is ponderable factor of revival of rural communities.

Summary. Purpose. The aim is to study the nature and problems of financing of green tourism in Ukraine, with the participation of rural credit unions. We also aim to prepare specific recommendations on financial support for credit unions organizers of green tourism. The problems of participation of credit unions in development of green tourism are examined in the article. This is promote in the socio-economic revival of rural communities. We analysed domestic and foreign experience of organization of green tourism by co-operative motion and suggested ways and forms of introduction of it in practical activity. Attention is accented on problems of tourist activity financing which make collaboration of credit unions and public organizations more important. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** On the basis of analysis we exposed a ponderable role of credit unions in the process of becoming and development of green tourism. They are must become the alternative source of green tourism financing. We formulated the methodical recommendations concerning to sponsorship of tourist activity subjects in rural locality, and also co-operation between credit unions and public organizations in the field of organization of tourism that has a ponderable value for the socio-economic strengthening and development of rural communities. **Practical value.** The article substantiates the need for a system of organizational measures at national and regional levels to ensure cooperation between credit unions and community organizations in the field of tourism. The main provisions of the scientific research can be used in practice for joint activities.

Keywords: credit unions, credit co-operation, green tourism, rural tourism, tourism, co-operation, public organization.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В. О. СЕРГІЙЧУК

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні стану соціально-економічного розвитку туристичного бізнесу в Україні в умовах європейської інтеграції. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Результати дослідження свідчать, що в Україні існує низка проблем щодо рівня розвитку підприємств туристичного бізнесу, а також виявлено закономірність – державні туристичні заклади в більшості випадків є збитковими, а приватні отримують прибуток, проте незначний. Це, у свою чергу, пояснюється тим, що якість українського туристичного продукту є низькою, відсутня комплексна система управління використанням туристично-рекреаційних ресурсів країни, безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань; неспроможність туристичної пропозиції гнучко реагувати на зміни, які відбуваються у країні, і високий рівень витрат під час формування собівартості продукту (послуги), що знижує рівень цінової конкурентоспроможності туристичного продукту (послуги) країни. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано впровадження ентропійної методики оцінки стану соціально-економічного розвитку туристичного бізнесу. Така методика дозволить пояснити механізм прояву синергетичного ефекту в туристичній сфері на довгострокову перспективу.

Ключові слова: туристичний бізнес, туризм, туристична послуга, туристичний продукт, туристичне підприємство, дослідження, розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У контексті сучасних світових тенденцій функціонування і трансформаційних перетворень глобальної економіки відбувається інтенсивний розвиток усіх її складових. Одним із динамічно зростаючих напрямів, що входять до її структури, є глобальний туристичний ринок. Розвиток туризму пов'язаний із підвищенням впливу останнього на розвиток міжнародних та внутрішньогосподарських зв'язків, покращенням економічного стану господарства країни й, як результат, представляє собою пріоритетний інструмент надходження доходів до бюджету країн світу.

Трансформація економічного простору передбачає приєднання України до всесвітньої туристичної індустрії, яка перетворюється

у складову частину світових економічних зв'язків. Проте, починаючи з моменту проголошення незалежності України, туристична сфера вважалася другорядною галуззю. Практичне вирішення завдання щодо розвитку туризму як найбільш перспективної та високо-рентабельної галузі економіки починається зі становленням туристичного ринку України у вересні 1995 року та прийняттям Закону України «Про туризм» [5].

Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) є одним із головних напрямів підвищення активізації туристичних потоків в Україну. Тому ефективність функціонування туристичного ринку прямо залежить від збалансованості глобалізаційних процесів, проте, в Україні існують певні складнощі в розбудові туристичної інфраструктури.

Подальший розвиток туризму в Україні обґрунтовується Концепцією Державної цільової соціальної програми розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011–2022 рр. [7], метою якої є розвиток спортивної, туристичної і транспортної інфраструктури, створення умов для отримання права на проведення в Україні зимових Олімпійських та Параолімпійських ігор 2022 року. Також Концепція передбачає: здійснення комплексу заходів щодо забезпечення розвитку спортивної, туристичної та транспортної інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів; відновлення і зміцнення наявної спортивної, туристичної та транспортної інфраструктури; збільшення обсягу валютних надходжень за рахунок створення сприятливих умов для розвитку туристичної індустрії; розроблення відповідних організаційних і нормативно-правових форм управління туристичним бізнесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження аспектів функціонування та розвитку туристичного бізнесу висвітлюються у працях багатьох закордонних та українських учених, зокрема, Л. Агафонові, М.Біль, О. Черниш, В. Кифяк, Н. Сагалакової, М. Мальської, П. Пуцентейло, І. Школи, О. Березіна, М. Шарко, В. Федорченко, Е. Дж. Блейк, Г. Карпової та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження соціально-економічного розвитку туристичного

бізнесу, виявлення конкурентних переваг потенціалу туристичного бізнесу, попиту та пропозиції туристичних послуг і подальшого розвитку експорту туристичних послуг України в умовах європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під туристичним бізнесом розуміють єдину економіко-технологічну систему формування й реалізації туристичного продукту з метою задоволення попиту на туристичні послуги. Він охоплює чотири основні елементи:

- 1) виробництво туристичних послуг;
- 2) комплектування туристичного продукту;
- 3) реалізацію туристичного продукту або окремої послуги;
- 4) споживання туристичного продукту (послуги) [4, с. 76].

У чинній класифікації ООН (Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності) туризм не виокремлюється як самостійна галузь або вид діяльності. Аналогічний підхід практикується як у Євросоюзі, так і в Україні.

Проте, якщо до туристичної індустрії України віднести усі галузі, підприємства яких займаються виробництвом туристичних товарів та послуг, то, згідно із класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД) України, отримаємо таку структуру (табл. 1).

Таблиця 1

Суміжні галузі туристичного комплексу України [10]

КВЕД 2010-2014 Секція	Назва	Код ISIC
I	Тимчасове розміщення й організація харчування	55, 56
R	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	93
H	Транспорт, складське господарство, поштова й кур'єрська діяльність	50–51
N	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	79
K	Фінансова та страхова діяльність	64
J	Інформація і телекомунікації	58–63
A	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	01–03
C	Переробна промисловість	10–11

Відповідно до табл. 1, важливою особливістю сучасного етапу розвитку туризму в Україні та зміни його організаційних форм є

проникнення у формування туристичного бізнесу транспортних, торговельних, промислових, банківських та інших організацій.

За даними платіжного балансу України, у 2014 р. оборот операцій, що пов'язані з послугами з подорожування, зменшився порівняно з відповідним періодом 2012 р. на 7,6 %, становивши 455,10 млн дол. США. Частка послуг за статтею «Подорожі» у загальному обороті міжнародних послуг України у 2014 р. зменшилася до 3,1 % (у 2012 р. вона становила 4,81 %). Основною проблемою реалізації експорту туристичних послуг на світовому ринку є невідповідність системи туристичного бізнесу в Україні умовам, які склалися на світовому ринку товарів та послуг.

Нижче представлена узагальнена класифікація соціально-економічних чинників розвитку туристичного бізнесу щодо визначення конкурентних переваг потенціалу туристичного бізнесу, попиту та пропозиції туристичних послуг (табл. 2).

Відповідно до табл. 2, формується низка чинників, причому певна частка чинників представляє собою дані, що отримані за допомогою обробки й аналізу статистичної інформації, а інші – за допомогою методу потенціалів, аналізу ієрархії тощо.

З метою оцінки розвитку бізнесу України за розміром інвестиційних вкладень проведемо дослідження (табл. 3).

Таблиця 2

Соціально-економічні чинники розвитку туристичного бізнесу в умовах європейської інтеграції

Чинники	Прояв	Завдання дослідження	Показники
Економічні	Розвиток техніко-технологічної бази туризму	Аналіз структури витрат на споживання туристичного продукту	Показники інвестицій та зайнятості населення, прибутковість тощо
Соціально-демографічні	Соціальне співвідношення населення, вікова структура, чисельність населення	Виявлення потенційних споживачів туристичного продукту	Аналіз динаміки туристичних потоків
Інфраструктурні	Кількість об'єктів санітарно-курортних та оздоровчих закладів, готелів, ресторанів тощо	Оцінка можливостей розміщення	Кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів, готелів, ресторанів тощо
Туристичне освоєння території	Динаміка й обслуговування іноземного, внутрішнього туристичного потоку	Аналіз динаміки та визначення тенденції туристичних потоків	Рівень використання місткості готелів, перспектива розвитку рекреаційних територій тощо

Таблиця 3

Показники капітальних інвестицій підприємств готельного та ресторанного господарства в Україні за 2011–2015 рр. [2]

Показники	Роки					Середнє значення
	2011	2012	2013	2014	2015	
Загальний обсяг капітальних інвестицій, млн грн	241 286,0	273 256,0	249 873,4	219 419,9	273 116,4	251 390,3
у % до попереднього року	–	113,2	91,4	87,8	124,5	×
Капітальні інвестиції щодо підприємств тимчасового розміщення, млн грн	1 010,8	1 534,7	872,2	867,1	890,2	1 035,0
у % до попереднього року	–	151,8	56,8	99,4	102,7	×
у % до загального обсягу	0,4	0,6	0,3	0,4	0,3	×
Капітальні інвестиції щодо підприємств діяльності із забезпечення стравами та напоями, млн грн	561,9	730,2	604,6	614,9	502,9	602,9
у % до попереднього року	–	130,0	82,8	101,7	81,8	×
у % до загального обсягу	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	×

Як видно з даних табл. 3, у 2015 р. в основний капітал готельного господарства за рахунок різних джерел фінансування було спрямовано 890,2 млн грн, що на 2,7 % більше, ніж за попередній рік. Протягом 2011–2015 рр. переломним щодо зростання капіталовкладень у цю галузь економіки був 2013 р. Так, частка отриманих як готельною, так і ресторанною сферами коштів протягом 2011–2015 рр. у загальному обсязі інвестицій в економіку України є спадаючою, що свідчить про втрату довіри інвесторів до українських проектів у зв'язку з політико-правовими обставинами у країні; як результат – висока ризиковість і недостатня прибутковість українських інвестиційних проектів. Загалом за підсумками про-

веденого дослідження можна стверджувати, що туристичний бізнес України розвивається, не дивлячись на кризовий стан країни, але поки що цей розвиток не є стабільним, так як нові підприємства в галузі з'являються, однак, вони невеликі й не володіють значним потенціалом.

Наступним економічним чинником, який необхідно врахувати, досліджуючи розвиток туристичного бізнесу в Україні в умовах глобалізації, є зайнятість населення в туризмі. Розглядаючи зайнятість у туризмі, слід ураховувати і середньомісячну заробітну плату одного працівника, і попит на робочу силу в туристичному секторі (табл. 4).

Таблиця 4

Показники зайнятості в туризмі в Україні за 2011–2015 рр. [2]

Показники	Роки					Середнє значення
	2011	2012	2013	2014	2015	
Середньооблікова чисельність зайнятих працівників в Україні, тис. осіб	20 324,20	19261,40	19 314,20	18 073,30	17 654,50	18 925,50
Середньооблікова чисельність працівників туристичного бізнесу, тис. осіб	334,50	326,70	328,90	309,10	297,10	319,30
у % до попереднього року	–	97,70	100,70	94,00	96,10	×
у % до загальної зайнятості населення	1,65	1,70	1,70	1,71	1,68	×
Середньомісячна заробітна плата працівників туристичного бізнесу, грн	1777,00	2057,00	2 249,00	2 261,00	2 786,00	2 226,00
у % до середнього рівня	67,50	68,00	68,90	65,00	66,40	×
Потреба роботодавців у працівниках тимчасового розміщення й організація харчування, тис. осіб	1,20	0,80	1,30	0,70	0,60	0,90

За даними табл. 4, протягом 2011–2015 рр. відбулося поступове зменшення кількості зайнятих у туристичному бізнесі. Так, у 2015 р. чисельність зайнятих у туристичному бізнесі становила 297,1 тис. осіб, або 1,68 % від загальної кількості працівників.

Протягом 2011–2015 рр. розмір середньорічної заробітної плати на підприємствах туристичного бізнесу був істотно меншим за середньорічну заробітну плату по країні, і ця різниця постійно збільшувалася. Співвідношення середнього рівня оплати праці в туристичному бізнесі протягом 2011–2015 рр. не перевищувало 68,0 %.

Слід відзначити негативну тенденцію у 2015 р. відносно 2011 р. щодо потреби підпри-

ємств туризму у працівниках. Вклад туризму в загальнонаціональний ринок зайнятості незначний, у той же час туризм є чинником, що акумулює створення нових робочих місць у суміжних галузях. Важливим негативним показником зайнятості в туристичній сфері є сезонність. Сезонність у туристичній сфері призводить до періодичного характеру зайнятості її працівників, що, у свою чергу, провокує втрати кваліфікованого персоналу.

Протягом 2011–2015 рр. дослідження спостерігалася стійка тенденція до зростання туристичних потоків в Україну (табл. 5).

За даними табл. 5 динаміка туристичних потоків в Україні за 2011–2015 рр. свідчить про скорочення потенційної можливості при-

Таблиця 5

Динаміка туристичних потоків в Україні за 2011–2015 рр. [2]

Показники	Роки					Середнє значення
	2011	2012	2013	2014	2015	
Загальний обсяг туристичних потоків, осіб	2 199 977	3 000 696	3 454 316	2 425 089	2 019 576	2 619 931
у % до попереднього року	–	136,4	115,1	70,2	83,3	×
Кількість туристів, які в'їхали в Україну, осіб	234 271	270 064	232 311	17 070	15 159	153 775
у % до попереднього року	–	115,3	86,0	7,3	88,8	×
у % до загального обсягу туристичних потоків	10,6	9,0	6,7	0,7	0,8	×
Кількість туристів, які виїхали з України, осіб	1 250 068	1 956 662	2 519 390	2 085 273	1 647 390	1 891 757
у % до попереднього року	–	156,5	128,8	82,8	79,0	×
у % до загального обсягу туристичних потоків	56,8	65,2	72,9	86,0	81,6	×
Кількість внутрішніх туристів, осіб	715 638	773 970	702 615	322 746	357 027	574 399,2
у % до попереднього року	–	108,2	90,8	45,9	110,6	×
у % до загального обсягу туристичних потоків	32,5	25,8	20,3	13,3	17,7	×

йому внутрішніх та іноземних туристів у країні загалом. У 2015 р. кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, становила 2 019,6 тис. осіб, що на 180,4 тис. осіб менше, ніж у 2011 р., та на 405,5 тис. осіб, або на 16,7 % менше, ніж у 2014 р. Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, скоротилася із 234,3 тис. осіб у 2011 р. до 15,2 тис. осіб у 2015 р.

Аналіз статистичних показників свідчить, що динаміка виїзного туризму у 2015 р. відносно 2011 р. збільшилася в 1,3 раза. Показники кількості внутрішніх туристів в Україні також демонструють тенденцію до зниження: у 2015 р. у порівнянні із 2011 р. – на 50,1 %, або на 358,6 тис. осіб. У структурі туристичного ринку України протягом 2011–2015 рр. пріоритетним залишається виїзний туризм. Так, у

2015 р. питома вага виїзного туризму становила 81,6 %, в'їзного – 7,3 %, внутрішнього – 17,7 %. Загалом, головними чинниками, що спричинили зниження попиту на відпочинок, є політична криза й коливання національної валюти.

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що найбільш слабкою стороною туристичної галузі в Україні є діяльність туристичних підприємств у сфері залучення іноземних і внутрішніх туристів, тобто відбувається неефективне використання туристично-рекреаційних ресурсів для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму.

Аналіз динаміки фінансового результату підприємств туристичного бізнесу України показує, що більшість підприємств галузі за 2011–2015 рр. є збитковими (табл. 6).

Таблиця 6

Показники прибутковості підприємств туристичного бізнесу в Україні за 2011–2015 рр. [2]

Показники	Роки					Середнє значення
	2011	2012	2013	2014	2015	
Виручка від реалізації продукції (послуг), млн грн	12 940,70	16 519,30	16 726,90	14 346,30	17 674,10	15 641,50
у % до попереднього року	–	127,70	101,30	85,80	123,20	×
у % до виручки від реалізації продукції (послуг) підприємств за видами економічної діяльності	0,32	0,39	0,41	0,34	0,36	×

Продовж. табл. 6

Показники	Роки					Середнє значення
	2011	2012	2013	2014	2015	
Собівартість реалізованої продукції (послуг), млн грн	7 654,70	9 970,90	8 117,60	9 366,40	12 523,00	9 526,50
у % до попереднього року	–					×
Чистий прибуток (збиток), млн грн	–12,90	–108,20	–431,70	–6 887,60	–6 401,90	–2 768,50
Рівень рентабельності (збитковості), %	–0,10	–0,70	–2,60	–48,00	–36,20	×

Відповідно до даних табл. 6 виручка від реалізації туристичної продукції (послуг) у 2015 р. становила 17 674,1 млн грн, що на 4 733,4 млн грн, або на 36,6 % більше, ніж у 2011 р. Протягом 2011–2015 рр. чистий збиток підприємств туристичної діяльності мав тенденцію до зростання та у 2015 р. становив 6 401,9 млн грн. Рівень збитковості у 2015 р. перевищував 36,0 %.

Виходячи з такої динаміки, можна зробити висновок про наявні серйозні проблеми щодо рівня розвитку підприємств туристичного бізнесу в Україні та виникнення чіткої закономірності – державні туристичні заклади у більшості випадків є збитковими, а приватні отримують прибуток, проте незначний. Причинами цього є: низька якість українського туристичного продукту; відсутність комплексної системи управління за використанням туристично-рекреаційних ресурсів країни, безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань; неспроможність туристичної пропозиції гнучко реагувати на зміни, які відбуваються у країні; високий рівень витрат під час формування собівартості продукту (послуги), що, у свою чергу, знижує рівень цінової конкурентоспроможності туристичних послуг країни тощо.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. У результаті теоретичного узагальнення встановлено, що системний вплив туристичного бізнесу на економіку країни відбувається через системні ефекти (соціальний, соціально-демографічний, інфраструктурний тощо) та системні зв'язки із суб'єктами туристичної індустрії та інших видів економічної діяльності (сільськогосподарськими підприємствами, виробниками продуктів харчування, страховими компаніями, будівельними ком-

паніями, майстрами народних промислів, перевізниками, мисливськими, рибними та кінними господарствами тощо). У результаті цих впливів утворюється глобальна синергія туристичного бізнесу, що забезпечує багатofункціональний (диверсифікований) соціально-економічний розвиток економіки.

Тому виникає необхідність у розробці методики комплексної оцінки взаємозв'язку діяльності державних органів управління, керівництва підприємств туристичного бізнесу та суміжних галузей, персоналу, партнерів і споживачів, який спрямований на досягнення стратегічної мети й отримання соціально-економічного ефекту. Виникає потреба в упровадженні ентропійної методики оцінки стану соціально-економічного розвитку туристичного бізнесу. Така методика дозволить пояснити механізм прояву синергетичного ефекту в туристичній сфері на довгострокову перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанный бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посіб. / Л. Г. Агафонова, О. Є. Агафонова. – Київ: Знання України, 2006. – 351 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
3. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]: офіц. веб-сервер. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>. – Назва з екрана.
4. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу / Л. П. Дядечко. – Київ: Центр учб. л-ри, 2007. – 224 с.

5. Про туризм [Електронний ресурс]: Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr>. – Назва з екрана.
6. Карпова Г. А. Экономика и управление туристской деятельностью: учеб. пособие / Г. А. Карпова, Л. В. Хорева. – Санкт-Петербург: СПбГУЭФ, 2011. – 268 с.
7. Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011–2022 рр. № 2068-р від 27.10.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2068-2010-%D1%80>. – Назва з екрана.
8. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – Київ: Центр учб. л-ри, 2004. – 272 с.
9. Мидлтон В. Менеджмент туризму / В. Мидлтон. – Москва: Юнити, 2009. – 536 с.
10. Національний класифікатор України: класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 № 530 від 26.11.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_dk009_2016.htm. – Назва з екрана.
3. *Derzhavne ahentstvo Ukrainy z turyzmu ta kurortiv. Ofitsiyni veb-server* [The State Agency of Ukraine for Tourism and Resorts. Official web server], Available at: <http://www.tourism.gov.ua>.
4. Diadechko L. P. *Ekonomika turystychnoho biznesu* [Economics of tourism]. Kiev: Tsentr uchbovoi literatury, 2007. 224 p.
5. *Pro turyzm: Zakon Ukrainy № 324/95-VR vid* [On Tourism: Law of Ukraine number 324/95-VR dated 15.09.1995 r.], Available at:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr>.
6. Karpova G. A., Horeva L. V. *Jekonomika i upravlenie turistskoj dejatel'nost'ju* [Economy and management of tourism activities]. Sankt-Peterburg: SPbGUJeF, 2011. 268 p.
7. *Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy rozvytku v Ukraini sportyvnoi ta turystychnoi infrastruktury u 2011–2022 rokakh № 2068-r vid 27.10.2010 r.* [The concept of the National Programme for Development of Ukraine sports and tourist infrastructure in the years 2011–2022 number 2068-r dated 27.10.2010 p.], Available at:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2068-2010-%D1%80>.
8. Malska M. P., Khudo V. V., Tsybukh V. I. *Osnovy turystychnoho biznesu* [Basics of tourism]. Kiev: Tsentr uchbovoi literatury, 2004. 272 p.
9. Mydlton V. *Menedzhment turyzma* [Tourism Management]. Moscow: Yunyty, 2009. 536 p.
10. *Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy: Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti DK 009:2010 № 530 vid 26.11.2010 r.* [National qualifier Ukraine: Classification of economic activities DK 009: 2010 number 530 dated 26.11.2010], Available at:
http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/nac_kls/op_dk009_2016.htm.

REFERENCES

1. Ahafonova L. H., Ahafonova O. Ie. *Turyzm, hotelnyi ta restorannyi biznes: tsinoutvorennia, konkurentsiiia, derzhavne rehuliuivannia* [Tourism, hotel and restaurant business, pricing, competition, government regulation]. Kiev: Znannia Ukrainy, 2006. 351 p.
2. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine], Available at:
<http://www.ukrstat.gov.ua>.

В. О. Сергийчук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Социально-экономическое развитие туристического бизнеса Украины в условиях европейской интеграции.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании состояния социально-экономического развития туристического бизнеса в Украине в условиях европейской интеграции.

Методика исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диа-

лектического подхода. **Результаты.** Результаты исследования свидетельствуют, что в Украине существует ряд проблем по уровню развития предприятий туристического бизнеса и выявлена закономерность – государственные туристические заведения в большинстве случаев убыточные, а частные получают прибыль, однако незначительную. Это, в свою очередь, объясняется тем, что качество украинского туристического продукта низкое, отсутствует комплексная система управления использованием рекреационных ресурсов страны, безопасных условий на объектах туристических посещений; отсутствует возможность туристического предложения гибко реагировать на изменения, которые происходят в стране, и высокий уровень затрат при формировании себестоимости продукта (услуги), что снижает уровень ценовой конкурентоспособности туристического продукта (услуги) страны. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновано внедрение энтропийной методики оценки состояния социально-экономического развития туристического бизнеса. Такая методика позволит объяснить механизм проявления синергетического эффекта в туристической сфере на долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: туристический бизнес, туризм, туристический продукт, туристическое предприятие, исследования, развитие.

V. Sergiychuk (Poltava University of Economics and Trade). **Socio-economic development business tourism Ukraine in conditions of European Integration.**

Summary. The purpose of the article is to study of the socio-economic development of tourism in Ukraine of European Integration. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Results** of the study indicate that in Ukraine there are a number of problems concerning the level of tourism business enterprises and revealed laws – state tourist institutions are in most cases unprofitable, and private profit, however small. This in turn is because the quality of Ukrainian tourist product is low, the lack of a comprehensive management system for the use of tourist and recreational resources of the country, safe conditions at the sites of tourist visits; failure to travel offers flexibly respond to changes occurring in the country and the high level of spending in the formation of the tourism product, which in turn lowers the price competitiveness of the tourism product of the country. **Practical value.** Therefore, there is a need to introduce entropic methods of assessment of socio-economic development of tourism. This technique will explain the mechanism of display synergistic effect in the tourism sector in the long term.

Keywords: business tourism, tourism, tourist product, tourism enterprises, research and development.

II. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.13:657.6:06.044.5:336.14

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У ПРОЦЕСІ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

В. В. ГЛАДКА

(Полтавська державна аграрна академія)

Анотація. *Мета статті* полягає в узагальненні напрямів взаємодії та визначенні нормативно-правових прогалин, які перешкоджають злагодженій роботі органів державного фінансового контролю у процесі казначейського обслуговування бюджетних коштів. *Стаття* присвячена дослідженню процедур взаємодії Державної казначейської служби України з іншими державними інституціями з метою вдосконалення аналітичної складової державного фінансового контролю. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації, класифікації та узагальнення, аналізу документів. **Результати.** *Систематизовано напрями взаємодії органів державного фінансового контролю, які включають в себе, у першу чергу, інформаційно-документаційний обмін. В умовах реорганізації системи органів державного фінансового контролю необхідно вдосконалити нормативно-правові акти щодо регулювання взаємовідносин між ними шляхом внесення відповідних змін, поправок, доповнень. Широке використання результатів аудитів ефективності дозволить покращити казначейське обслуговування бюджетних коштів. Практична значущість результатів дослідження.* У статті обґрунтовано, що усунення виявлених недоліків у процесі взаємодії органів державного фінансового контролю сприятиме більш якісному обслуговуванню бюджетних коштів та виконанню їх функцій загалом. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці Державної казначейської служби України, Державної фіскальної служби України, Державної фінансової інспекції України, органах Міністерства внутрішніх справ та в інших державних інституціях.

Ключові слова: *взаємодія, державний фінансовий контроль, орган влади, бюджетні кошти, казначейство, адміністративний штраф, нормативно-правовий акт.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Реалізація завдань, покладених на Державну

казначейську службу України (далі – Казначейство), неможлива без взаємодії з цілим рядом державних інститутів.

Втілення в життя положень адміністративної реформи в Україні, складовою якої, зокрема, є і реорганізація системи органів Державного фінансового контролю (далі – ДФК), актуалізує питання внутрішньої взаємодії суб'єктів фінансового контролю, які виступають предметом даної наукової публікації. Наразі потребують перегляду порядок і правова основа взаємодії Казначейства з Державною фіскальною службою України (далі – ДФС) і Державною фінансовою інспекцією України (далі – Держфінінспекція), органами внутрішніх справ (далі – ОВС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми взаємодії органів державного фінансового контролю висвітлюються у працях Є. О. Галушки, Ф. М. Іскрижицької, В. Ф. Максимова, О. В. Охримовського, Д. В. Приймаченка, Й. С. Хижняка, А. В. Хмелькова та інших вітчизняних авторів. Водночас, питання взаємодії державних інститутів регламентуються в положеннях про органи державного фінансового контролю, інших нормативно-правових актах. Проте, на сьогодні проблеми суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі казначейського обслуговування бюджетних коштів залишаються недостатньо дослідженими, а їх значення зростає у зв'язку з реформуванням державного управління, метою якого є підвищення ефективності державної влади.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення напрямів взаємодії та визначення нормативно-правових прогалів, які перешкоджають злагодженій роботі органів державного фінансового контролю у процесі казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективне здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства передбачає тісну взаємодію між такими органами державного фінансового контролю, як Казначейство, Держфінінспекція та ДФС. Казначейство взаємодіє з іншими органами ДФК в декількох напрямках:

- по-перше, у напрямі безпосереднього здійснення казначейського обслуговування, оперування бюджетними коштами та реалізації основних завдань, визначених у Положенні про Державну казначейську службу України [7]:

- 1) реалізація державної політики у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку виконання бюджетів;

- 2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах;

- по-друге, у напрямі сприяння реалізації своїх основних завдань іншими органами ДФК;

- по-третє, у напрямі реалізації окремими державними органами контрольних функцій за діяльністю Казначейства (табл. 1).

Таблиця 1

Основні напрями взаємодії органів ДФК
[узагальнено автором на основі 1, с. 144–145; 3, с. 276–294]

Тандем органів ДФК	Напрями взаємодії
Казначейство, органи системи Міністерства фінансів України	Перерахування міжбюджетних трансфертів. перерахування додаткових дотацій із державного до місцевих бюджетів. Перерахування субвенцій місцевим бюджетам на оплату тепlopостачання природного та скрапленого газу й житлово-комунальних послуг. Перерахування субвенцій місцевим бюджетам на здійснення державних програм соціального захисту населення. Призупинення операцій із бюджетними коштами за бюджетні правопорушення
Казначейство, ДФС України	Повернення платникам податків помилково та (або) надміру сплачених податків, зборів (обов'язкових платежів).

Продовж. табл. 1

Тандем органів ДФС	Напрями взаємодії
Казначейство, ДФС України	Зарахування (повернення) й облік податків, зборів (обов'язкових платежів), що належать місцевим бюджетам певного регіону, перерахування міжбюджетних трансфертів та обміну інформацією у процесі казначейського виконання бюджетів за доходами. Щомісячна (не пізніше 4-го числа місяця, наступного за звітним) звірка доходів за всіма кодами бюджетної класифікації, за результатами якої складаються акти та подаються до органів вищого рівня. обмін інформацією про відкриті чи перевірені рахунки: від управлінь та відділень Казначейства до органів державної фіскальної служби, які повідомляють реквізити рахунків платникам податків (зборів, обов'язкових платежів)
Казначейство, Держфінінспекція України	Щоквартально надають інформацію про обсяги коштів державного та місцевих бюджетів, що виділялись головним розпорядникам бюджетних коштів (центральний рівень) та установам, організаціям, підприємствам (регіональний рівень). Щоквартально (через 35 днів після закінчення звітного кварталу) формують інформаційний файл звіту про отримане фінансування та надходження бюджетних коштів, надсилання його засобами електронної пошти. Передають довідники бюджетів, територіальних органів Казначейства, адміністративно-територіальних одиниць України, кодів фонду бюджету

Казначейство має право отримувати від ДФС [7]:

- в електронному вигляді списки платників податків, які перебувають на податковому обліку, проводити звірки надходжень платежів, контроль за справлянням яких покладено на ДФС, отримувати інформацію про вжиті заходи щодо стягнення простроченої заборгованості, документи, необхідні для повернення платникам податків помилково та/або надміру сплачених сум грошових зобов'язань;
- інформацію про податки та збори (обов'язкові платежі), інші доходи бюджету, документи, необхідні для повернення коштів, помилково та/або надміру зарахованих до бюджету, із проведенням звірки надходжень до бюджету;
- реєстри платників податків для відкриття, закриття рахунків та їх обслуговування в системі електронного адміністрування податків.

Взаємодія забезпечується і під час вирішення інших питань. Так, взаємовідносини органів доходів і зборів і територіальних органів Казначейства України у процесі повернення помилково та/або надмірно зарахованих до бюджету митних та інших платежів, контроль за справлянням яких покладається на органи доходів і зборів, визначаються Порядком взаємодії територіальних органів Міністерства доходів і зборів України, місцевих фінансових

органів та територіальних органів Державної казначейської служби України у процесі повернення платникам податків помилково та/або надміру сплачених сум грошових зобов'язань, затвердженим спільним наказом Міністерства доходів і зборів України та Держказначейства України [5] (див. табл.1).

27 грудня 2006 року Казначейством і Держфінінспекцією України було прийнято Наказ № 352/420 «Про внесення змін до спільного наказу Державного казначейства України і Головкинспекції України від 14.12.2004 № 215/338» [6], до якого внесені зміни, спрямовані на подальше поглиблення взаємодії, удосконалення координації дій даних органів ДФС України під час контролювання порядку ведення бухгалтерського обліку, складання звітності про виконання бюджетів і кошторисів, проведення операцій із бюджетними коштами.

Протягом 2013–2015 рр. органи внутрішніх справ взаємодіяли з органами Казначейства в частині контролю за надходженнями адміністративних штрафів відповідно до Порядку взаємодії між органами Державного казначейства України й органами Міністерства внутрішніх справ України у процесі казначейського обслуговування бюджетних коштів, затвердженого Наказом МВС і Державного казначейства України від 30.11.2010 № 536/44829 (далі – Порядок № 536/448).

Порядок № 536/448 потребує відповідного нормативного коригування згідно з Наказом Казначейства від 02.12.2002 № 22130 (в частині відкриття рахунків) та Порядком повернення коштів, помилково або надмірно зарахованих до державного й місцевого бюджетів, затверджений наказом Казначейства від 10.12.2002 № 22631, які втратили чинність, а також посилаючись на Головні управління, управління Міністерства внутрішніх справ (МВС) України в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управління і відділи МВС на транспорті, районні, районні в містах, міські управління і відділи, що ліквідовані.

Відповідно до вимог Порядку № 536/448 в органах Казначейства щороку відкривалися бюджетні рахунки для зарахування надходжень, контроль за справлянням яких покладено на МВС. Реквізити цих рахунків територіальні органи Казначейства повідомляли органам внутрішніх справ за місцем обслуговування. Протягом 2013 року кількість бюджетних рахунків скоротилась у 29 разів, що сприяло спрощенню процедури сплати штрафів.

Механізм щоденної взаємодії між органами МВС та Казначейством узагальнено в межах таких кроків: отримання у відповідних органах Казначейства виписки з рахунків, на які надійшли кошти від сплати адміністративних штрафів за попередній день; завантаження виписок до автоматизованої системи «Управління фінансами МВС України» та автоматичного їх генерування в архівні транспортні файли за сплаченими на звітну дату штрафами в розрізі регіонів та зведений транспортний файл по Україні; «відвантаження» таких файлів, розархівування та завантаження засобами програмного забезпечення до Національної автоматизованої інформаційної системи Департаменту Державної автомобільної інспекції МВС України (НАІС ДДАІ) для автоматичного заліку сплачених штрафів; формування звіту про результати автоматичного заліку.

Звітні показники Казначейства мають розбіжності із сумою сплачених адміністративних штрафів за даними звіту про адміністративну діяльність органів внутрішніх справ (форма 1-АП) (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз вчинених адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та сум накладених і сплачених штрафів, 2013–2015 рр. [2, с. 24]

Показники	Роки			Відхилення у 2015 р. до 2013 р.	
	2013	2014	2015	абсолютне	відносне
Виявлено адміністративних правопорушень	2 033 910	1 317 214	798 515	-1 235 395	-60,7
Складено протоколів	2 033 574	1 317 214	798 515	-1 235 059	-60,7
Прийнято рішень усього	1 788 847	1 152 356	693 599	-1 095 248	-61,2
Оштрафовано осіб	1 457 974	983 620	589 462	-868 512	-59,6
Сума накладеного штрафу, тис. грн	487 324	458 861	286 921	-200 403	-41,1
Сплачено штрафу, тис. грн	293 265	355 002	198 399	-94 866	-32,3
Втрати бюджету, тис. грн	194 059	103 859	88 522	-105 537	-54,4
Надійшло до державного бюджету за кодом класифікації доходів бюджету (ККДБ) 21081300, тис. грн	424 466,5	384 686,2	298 366,6	-126 099,9	-29,7
Розбіжності у звітних даних МВС і Казначейства, тис. грн	131 201,5	29 684,2	99 967,6	-31 233,9	-23,8

За даними табл. 2 видно, що протягом 2013–2015 рр. наявна тенденція до скорочення вчинення адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху на 60,7 %, у тому числі у співставних умовах кількість

адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху скоротилась на 53,3 %. Відповідно зменшилась і кількість складених протоколів, які у 2014–2015 рр. були оформлені у всіх випадках виявлених правопорушень.

У 2015 р. порівняно із 2013 роком на 61,2 % зменшилася кількість прийнятих рішень у справах про адміністративні правопорушення, проте їх частка в сумі виявлених адміністративних правопорушень збільшилась на 2,9 відсоткових пункти й у 2015 р. становила майже 87 %. При цьому частка прийнятих таких рішень органами внутрішніх справ зменшилася з 96,3 % у 2013 р. до 79,4 % у 2015 р., а рішень, прийнятих судами, – навпаки підвищилася на 6,9 %.

Разом із тим зниження сум накладених адміністративних штрафів відбулося значно меншими темпами порівняно з кількістю виявлених адміністративних правопорушень та прийнятих щодо них рішень. Так, темпи спаду за досліджуваний період становили 41,1 %, 60,7 % і 61,2 % відповідно. Сума накладених адміністративних штрафів зменшилася на 200,4 млн грн у 2015 р. порівняно із 2013 р.

У співставних умовах у 2014 р. спостерігаємо не зменшення, а збільшення суми накладених адміністративних штрафів судами у зв'язку зі збільшенням із 14 грудня 2013 р. розмірів адміністративного штрафу за керування транспортними засобами особам, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів. Коридор штрафних санкцій розширено із 2 550 грн – 3 400 грн до 3 400 грн – 5 950 грн, тобто на 33,3 % та на 75,0 % відповідно.

На зменшення нарахувань адміністративних штрафів у 2015 р. частково вплинула неврегульованість повноважень районних і міських відділів Головних управлінь Нацполіції в частині здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень і забезпечення їх виконання у сфері забезпечення дорожнього руху. Так, з набранням чинності Закону про Нацполіцію [8] з 07.11.2015 р. до 28.12.2015 р. (внесено зміни до ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [4]) працівниками районних і міських відділів Головних управлінь Нацполіції не винесено жодної постанови у справах зі сфери безпеки дорожнього руху [2, с. 25].

Сума сплачених адміністративних штрафів у 2013 р. становила 293,3 млн грн, а у 2015 р. – 198,4 млн грн, що на 32,3 % менше порівняно із 2013 роком. Разом із тим рівень добровільної проплати цих штрафів коливався від 60,2 % у 2013 р. до 77,4 % у 2014 р. У середньому за 2013–2015 рр. сплачено 68,9 % накладених штрафів, а за рішенням судів – лише 56,8–57,5 %.

Втрати державного бюджету за 2013–2015 рр. становили, як мінімум, 386,4 млн грн за умови дотримання терміну сплати адміністративних штрафів.

За даними Казначейства, до державного бюджету за ККДБ 21081300 надійшло більше сплачених штрафів на 30,9 %, 7,7 % і 33,5 % відповідно у 2013, 2014 і 2015 роках порівняно з даними звіту за формою 1-АП МВС. У середньому за досліджуваний період сума розбіжності становила 8 695,1 млн грн, що відповідає 24,0 % невідповідності між даними Казначейства й органів МВС. Розмір даної розбіжності є критичним, тому органам внутрішніх справ потрібно врегулювати питання платіжної фінансової дисципліни, оскільки всі джерела надходжень до державного бюджету повинні бути максимально прозорими.

Механізм взаємодії територіальних органів Національної поліції, зокрема Департаменту патрульної поліції, з органами Казначейства налагоджено за усною домовленістю лише з 01.01.2016 року, коли поліція почала отримувати виписки про рух коштів на рахунках, відкритих у територіальних органах Казначейства.

Отже, з моменту утворення Національної поліції і до 01.01.2016 року в тій частині, що контролювалися органами поліції, частково не було забезпечено контролю за повнотою надходжень адміністративних штрафів до бюджету.

За державною виконавчою службою (ДВС), до 16.12.2015 року не був закріплений контроль за правильним і своєчасним виконанням усіх постанов у справах про адміністративні порушення у сфері дорожнього руху, які надходили від органів внутрішніх справ для їх примусового виконання і щодо яких було відкрито виконавче провадження. Тому органам

ДВС (Мін'юсту) протягом досліджуваного періоду вдалося забезпечити сплату лише 21,0 % сум нарахованих адміністративних штрафів, надісланих органами внутрішніх справ для примусового виконання.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Казначейство, виконуючи свої функції в частині обслуговування доходів і витрат державного бюджету, взаємодіє з низкою органів ДФК та іншими державними інституціями. Узагальнивши матеріали статті, виділимо такі напрями взаємодії між органами ДФК: проведення операцій із бюджетними коштами; виконання операцій, пов'язаних із рухом податків, зборів (обов'язкових платежів); обмін довідковою і звітною інформацією, документами та іншими матеріалами, необхідними для виконання функцій контролю; проведення звірки даних із метою усунення виявлених недоліків і порушень.

Найтісніша співпраця Казначейства прописана в кодексах, законах, положеннях і, відповідно до проведеного нами дослідження, у фактичних умовах діяльності органів ДФК під час виконання покладених на них функцій відбувається з органами системи Міністерства фінансів України, ДФС, Держфінінспекцією України та органами внутрішніх справ МВС. Останні взаємодіють із Казначейством у частині контролю за надходженням адміністративних штрафів.

У період створення Національної поліції на законодавчому рівні не було врегульовано порядок взаємодії її органів та органів Казначейства. Це спричинило втрату державного контролю за повнотою надходжень до державного бюджету адміністративних штрафів у частині, що контролювалася органами Національної поліції.

У перспективі подальші наукові розробки доцільно спрямувати на дослідження питань проведення аудиту ефективності як інструменту фінансового контролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галушка Є. О. Казначейська справа : навч. посіб. / Є. О. Галушка, О. В. Охрімівський, Й. С. Хижняк. – Чернівці : Книги-XXI, 2004. – 248 с.
2. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень державними органами влади в частині надходжень до державного бюджету адміністративних штрафів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. – Київ : Рахункова палата, 2016. – 45 с.
3. Іскрижицька Ф. М. Казначейська справа : навч.-метод. посіб. / Ф. М. Іскрижицька. – Київ : Інтас, 2004. – 312 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : за станом на 04.04.16. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. – Назва з екрана.
5. Порядок взаємодії територіальних органів Міністерства доходів і зборів України, місцевих фінансових органів та територіальних органів Державної казначейської служби України у процесі повернення платникам податків помилково та/або надміру сплачених сум грошових зобов'язань : затверджено Наказом Міністерства доходів і зборів України та Міністерства фінансів України від 30.12.2013 р. № 882/1188 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 15. – Ст. 457.
6. Про внесення змін до спільного Наказу Державного казначейства України і Головки КРУ України від 14.12.2004 № 215/338 [Електронний ресурс] : Наказ Державного казначейства і Головки КРУ України за станом на 27.12.06. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0045-07>. – Назва з екрана.
7. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України від 15.04.2015 № 215 [Електронний ресурс] : за станом на 15.04.15. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF>. – Назва з екрана.
8. Про Національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII за станом на 01.01.16. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Halushka Ie. O., Okhrimovskiy O. V., Khyzhniak I. S. *Kaznacheiska sprava* [Treasury], Chernivtsi: Knyhy- XXI, 2004. 248 p
2. *Zvit pro rezultaty audytu efektyvnosti vykonannya povnovazhen derzhavnymy orhanamy vlady v chastyni nadkhodzen do derzhavnoho biudzhetu administratyvnykh shtrafiv u sferi zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu* [Audit report on the effectiveness of the powers of public authorities in terms of government revenue administrative fines in road safety]. Kyev: Rakhunkova palata, 2016. 45 p.
3. Iskryzhytska F. M. *Kaznacheiska sprava* [Treasury]. Kiev: Intas, 2004. 312 p.
4. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [The code of Ukraine on administrative offences], Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
5. *Poriadok vzaiemodii terytorialnykh orhaniv Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrainy, mistsevykh finansovykh orhaniv ta terytorialnykh orhaniv Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy u protsesi povernennia platnykam podatkov pomylkovo ta/abo nadmiru splachenykh sum hroshovykh zobov'iazan : zatverdzheno nakazom Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrainy ta Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.12.2013 r. № 882/1188* [The order of interaction of territorial bodies of the Ministry of revenue and duties of Ukraine, local financial bodies and territorial bodies of State Treasury service of Ukraine in the process of return to taxpayers erroneously and/or excessively paid amounts of monetary commitments : approved by order of Ministry of revenue and duties of Ukraine and the Ministry of Finance of Ukraine from 30.12.2013 № 882/1188, Ofitsiyni visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine], 2014, no. 15, p. 457.
6. *Pro vnesennia zmin do spilnoho nakazu Derzhavnoho kaznacheistva Ukrainy i HolovKRU Ukrainy vid 14.12.2004 № 215/338* [On amendments to the joint order of the State Treasury of Ukraine and Glavkru of Ukraine from 14.12.2004 № 215/338], Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0045-07>.
7. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu kaznacheisku sluzhbu Ukrainy*, [On approval of the Regulations on State Treasury service of Ukraine] Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF>.
8. *Pro Natsionalnu politsiyu* [About the National police] Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

В. В. Гладкая (Полтавская государственная аграрная академия). **Взаимодействие органов государственного финансового контроля в процессе казначейского обслуживания бюджетных средств.**

Аннотация. Цель статьи состоит в обобщении направлений взаимодействия и определении нормативно-правовых пробелов, которые препятствуют слаженной работе органов государственного финансового контроля в процессе казначейского обслуживания бюджетных средств. Статья посвящена исследованию процедур взаимодействия Государственной казначейской службы Украины с другими государственными институтами с целью усовершенствования аналитической составляющей государственного финансового контроля. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации, классификации и обобщения, анализа документов. **Результаты.** Систематизированы направления взаимодействия органов государственного финансового контроля, которые включают в себя, в первую очередь, информационно-документационный обмен. В условиях реорганизации системы органов государственного финансового контроля необходимо усовершенствовать нормативно-правовые акты по регулированию взаимоотношений между ними путём внесения соответствующих изменений, поправок, дополнений. Широкое использование результатов аудитов эффективности позволит улучшить казначейское обслуживание бюджетных средств. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что устранение выявленных недостатков в процессе взаимодействия

органов государственного финансового контроля будет способствовать более качественному обслуживанию бюджетных средств и выполнению их функций в целом. Основные научные положения статьи можно использовать в практике Государственной казначейской службы Украины, Государственной фискальной службы Украины, Государственной финансовой инспекции Украины, органах Министерства внутренних дел и других государственных учреждениях.

Ключевые слова: взаимодействие, государственный финансовый контроль, орган власти, бюджетные средства, казначейство, административный штраф, нормативно-правовой акт.

V. Gladka (Poltava State Agrarian Academy). Interaction of state financial control institutions in the process of treasury service of budget.

Summary. The purpose of the paper is to summarize the cooperation areas and identify regulatory gaps that prevent the coordinated work of the bodies of state financial control in the process of treasury service of budget. The article investigates the interaction procedures of the State Treasury Service of Ukraine and other state institutions in order to improve the analytical part of the state financial control. **Methodology of research.** The solution of the problems, highlighted in the paper is carried out by the following scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization, classification and generalization, analysis of documents. **Findings.** The directions of state financial control interaction (which include, first and foremost, information and documentation exchange) are systematized. In our opinion, in the context of state financial control bodies system reorganization, it is necessary to improve laws and regulations with regulate the relationship between them by making the appropriate changes, corrections, additions. The widespread usage of effectiveness audits will improve the treasury service of budget. **Practical value.** The paper substantiates that elimination of the identified deficiencies in the process of state financial control bodies interaction will contribute to better service of budget and carrying out its functions as a whole. Main scientific points of the paper can be used in the practice of the State Treasury Service of Ukraine, the State Fiscal Service of Ukraine, the State Financial Inspection of Ukraine, bodies of the Ministry of Internal Affairs and other government agencies.

Keywords: interaction, state financial control, authority, budget, treasury, administrative fines, legal act.

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФАНДРАЙЗИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

А. М. СОКОЛОВА, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в розробці механізму управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспільства в Україні, що є ефективним інструментом створення надійного джерела доходів організації в умовах загострення кризових економічних тенденцій. **Методика дослідження.** *Матеріалами досліджень* слугували статистичні дані щодо діяльності громадських об'єднань в Україні. Під час дослідження використано спектр загальнонаукових і спеціальних методів економічних досліджень, а саме: методи узагальнення, порівняльного, статистичного та структурно-функціонального аналізу, а також графічного зображення даних. **Результати.** *Розроблено механізм управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспільства в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки. Охарактеризовано структурні складові та надано визначення механізму управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспільства в сучасних умовах.* **Висновки.** *Розробка механізму управління фандрайзинговою діяльністю і впровадження його у практику роботи громадських об'єднань сприятиме вирішенню проблемних питань щодо залучення й перерозподілу коштів та інших ресурсів тим, хто їх потребує в соціальному секторі економіки у вигляді дофінансування, поряд із надходженнями з державного бюджету.*

Ключові слова: фандрайзинг, донор, механізм управління, модель, організації громадянського суспільства, громадське об'єднання, фандрайзингова діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Складна економічно-політична ситуація в Україні, що є наслідком трансформаційних перетворень останніх років, які спровокували скорочення видатків держави на фінансування науково-дослідних робіт, науки, освіти, культури, медицини тощо, та наближення нашої держави до соціально орієнтованої ринкової економіки в рамках інтеграційних процесів до європейського простору актуалізує пошук альтернативних шляхів забезпечення даних соціальних і наукових галузей у вигляді меценатства, спонсорства та підтримки через надання грантів, пожертв та інших ресурсів поряд із державним фінансуванням з бюджету, у чому й полягає сутність фандрайзингу. Деякі громадські об'єднання існують за рахунок коштів, отриманих від платних послуг, але

з часом все ж виникає ситуація нестачі ресурсів для подальшого ефективного розвитку, пошуком яких необхідно займатися. При цьому, сектор неприбуткових організацій (НПО) фактично виконує функцію соціальних посередників-реалізаторів соціальних ідей і програм, спонукає до становлення і розвитку галузі соціального бізнесу, тобто вони діють між державою, комерційними фірмами та громадянами. Тому розробка та впровадження механізму управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспільства (ОГС) в Україні є ефективним інструментом створення надійного джерела їх доходів, особливо в умовах загострення кризових економічних тенденцій у країні та скорочення державного фінансування проектів як ОГС, так і окремих індивідуальних проектів соціального й наукового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку фандрайзингу та дослідженням фандрайзингової діяльності присвячені роботи провідних вітчизняних і закордонних фандрайзерів: Т. В. Артем'євої [1], А. Л. Балашової [2], О. В. Башун [3], Дж. Александера Дугласа [4], О. В. Комаровського [5], Дж. Карлсон Кристини [4], С. Куц [6], Г. Л. Тульчинського [1] та ін. Однак усі вони звертали увагу на проведення фандрайзингової діяльності в окремих сферах (бібліотеки, освіта, культура тощо) або висвітлювали тільки окремі аспекти того чи того питання. Проте, відмічаючи значимість існуючих наукових досліджень і практичний досвід, питання формування та функціонування механізму управління фандрайзинговою діяльністю громадських об'єднань з урахуванням вимог сьогодення є актуальними, особливо в умовах економічної нестабільності України, що вимагає додаткових досліджень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розробка механізму управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспільства в Укра-

їні, що є ефективним інструментом створення надійного джерела доходів організації в умовах загострення кризових економічних тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Матеріалами досліджень слугували статистичні дані діяльності громадських об'єднань в Україні. Під час дослідження використано спектр загальнонаукових і спеціальних методів економічних досліджень, а саме: методи узагальнення, порівняльного, статистичного та структурно-функціонального аналізу, а також графічного зображення даних.

Для підтвердження актуальності дослідження визначимо джерела фінансування та напрями витрат коштів громадськими організаціями (оскільки їх частка в організаціях громадянського суспільства в Україні у 2014 р. становила 98,8 %) та проаналізуємо їх.

Для своєї діяльності громадськими організаціями у 2014 р. з різних джерел було отримано 4,1 млрд грн (на 20,5 % більше, ніж у 2013 р., та на 11,8 %, ніж у 2011 р.) (рис. 1).

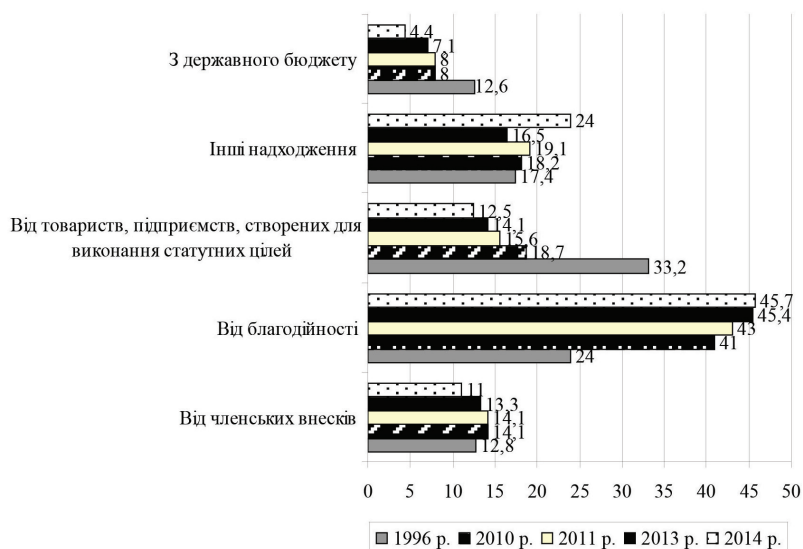

Рис. 1. Структура джерел фінансування діяльності громадських організацій у 1996 р., 2010 р., 2011 р., 2013 р. та у 2014 р. [побудовано на основі [7–10]

При цьому надходження від благодійності займають найбільшу частку загальної суми надходжень за 2010–2014 рр. (41,0–45,7 %), на відміну від 1996 р. Це свідчить про під-

вищення ролі благодійності в суспільстві в Україні.

Надходження від благодійності у 1996 р. становили 24 % від загальної суми ко-

штів для фінансування діяльності громадських організацій, а у 2014 р. – 1,9 млрд грн, або 45,7 %, що майже вдвічі більше, ніж у 1996 р. З рис. 1 видно, що надходження від державного бюджету займають найменшу частку від загальної суми надходжень за 2010–2014 рр., крім того, вони суттєво скоротилися з 1996 р. до 2014 р., а саме – на 8,2 в. п.

або майже втричі: відповідно із 12,6 % до 4,4 %.

Найбільшу частку у структурі видатків громадських організацій займають за 1996–2014 рр.: матеріальні витрати та оплата послуг (30,6 % у 2014 р.), витрати на благодійну діяльність (26,7 % у 2014 р.) та оплата праці (23,2 % у 2014 р.) (рис. 2).

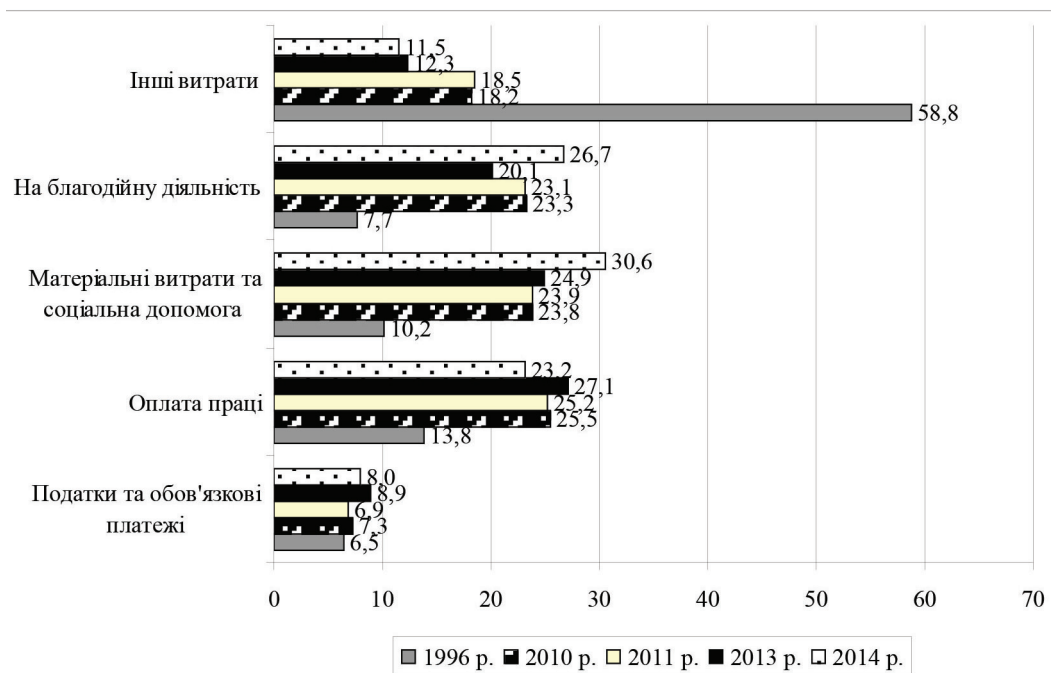

Рис. 2. Структура напрямів використання грошових коштів громадськими організаціями в 1996 р., 2010 р., 2011 р., 2013 р. та 2014 р. [побудовано за [7–10]]

Наявні кошти від усіх надходжень використані громадськими організаціями у 2011 р. на 89,3 %, залишок становив 359 млн грн; у 2013 р. – на 84,2 %, залишок – 504 млн грн, а у 2014 р. – на 84,4 %, залишок – 640 млн грн, тобто майже всі залучені ресурси йдуть на видатки та самоутримання, не залишаючи можливості для розвитку, що вказує на потребу у збільшенні фінансування організацій.

Стихийний процес надання коштів від різних категорій донорів, які переважно викликані емоційними мотивами, може перетворитися в інформаційно, науково, організаційно та технологічно забезпечену контрольовану систему управління з ефективним механізмом залучення і перерозподілу коштів та інших ресурсів тим, хто їх потребує. Тому розробка механізму управління фандрайзингом і впровадження

його у практику роботи ОГС сприятиме вирішенню проблемних питань соціального сектора економіки у вигляді дофінансування.

Фандрайзинг – це професійна діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів із різноманітних джерел для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проєктів, яка вимагає спеціальних знань та навичок фандрайзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора [11, с. 12]. Щоб перетворити потенційних донорів на донорів, фандрайзеру необхідно провести ретельно сплановану, організаційно впорядковану, з використанням поетапного аналізу та контролю роботу, результатом якої є обґрунтування цінності реалізації саме його пропозиції взамін на задоволення мотиваційних потреб донора, що й означає застосування

конкретного механізму управління даною діяльністю.

Дослідження властивостей та елементів механізму управління фандрайзингом на мікрорівні дають можливість запропонувати авторський підхід до його структури (рис. 3) та до трактування його сутності в такому вигляді: «Механізм управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспіль-

ства – це сукупність організаційних, нормативно-правових, інформаційних, мотиваційних та інших засобів, що цілеспрямовано впливають на об'єкт фандрайзингової діяльності та його рішення стосовно участі в мобілізації фінансових та інших ресурсів для досягнення визначеної мети організації щодо втілення певного проекту як державного, так і місцевого соціального або наукового значення».

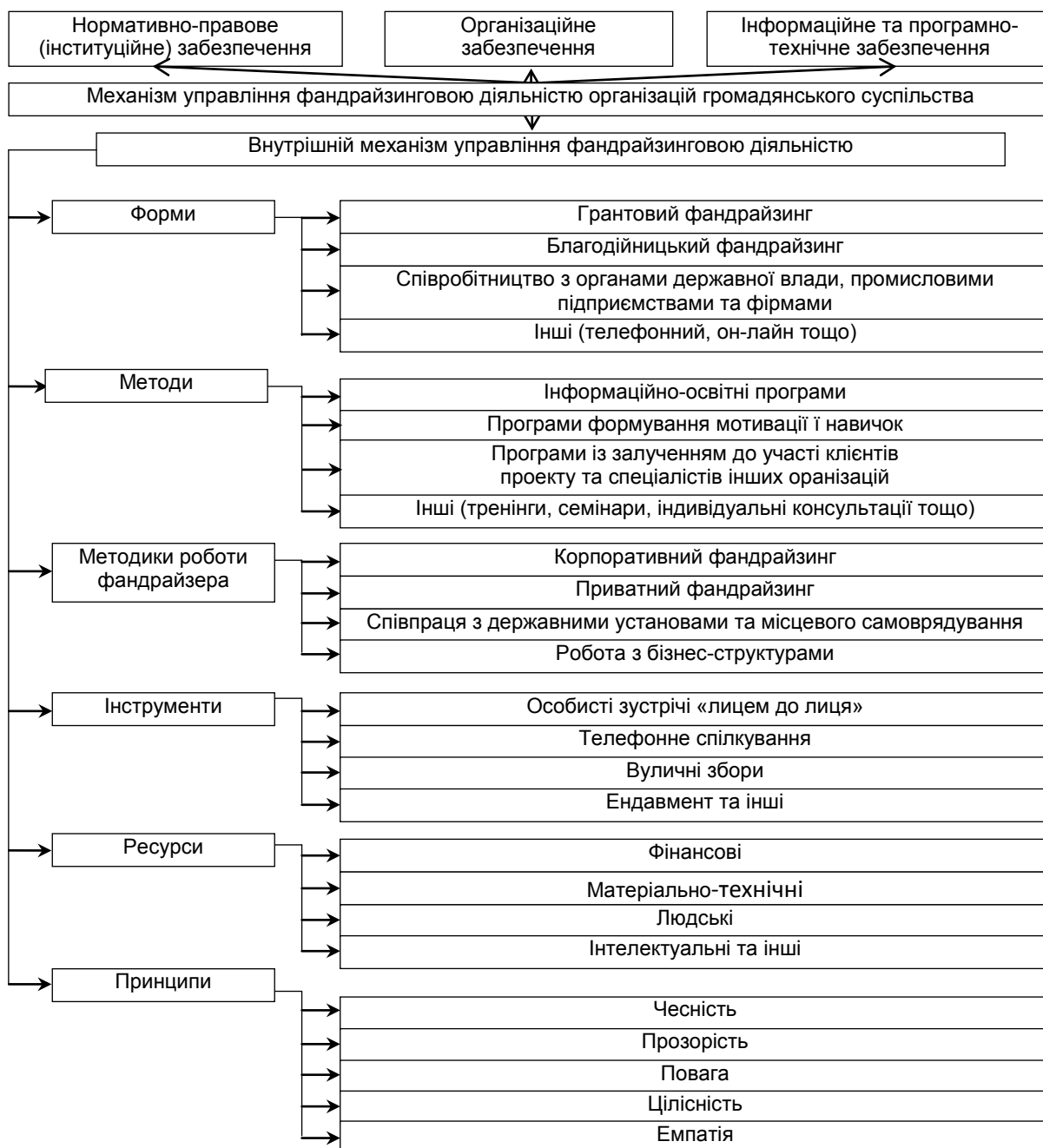

Рис. 3. Структура механізму управління фандрайзинговою діяльністю організацій громадянського суспільства

Розглянемо кожен складову структури механізму управління фандрайзинговою діяльністю більш детально, але спершу визначимо суб'єкт та об'єкт управління, взаємодію між якими забезпечує даний механізм.

Об'єктами управління фандрайзинговою діяльністю виступають різні категорії донорів, основними з яких є благодійні фонди, приватні особи, органи державного управління та місцевого самоврядування, корпорації та бізнес-структури, що надають громадянам і неприбутковим організаціям на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси різного виду на цілі, які спрямовані загалом на благо всього суспільства [11, с. 20]. Кожен донор потребує індивідуального підходу.

Суб'єктом управління фандрайзинговою діяльністю є відповідальна особа, або група осіб, або фандрайзинговий відділ організації, які мають право приймати управлінські рішення і несуть відповідальність за ефективність здійснюваного процесу управління проектом та визначаються її організаційною структурою.

Першим елементом, що потребує вивчення у структурі механізму управління, є нормативно-правове (інституційне) забезпечення. Фандрайзингову діяльність, окрім Декларації етичних принципів і Кодексів етики, регламентують і контролюють законодавчі акти країни, на території якої вона здійснюється. Основними законодавчими актами у сфері фандрайзингу в Україні можна вважати акти, які регламентують діяльність неприбуткових організацій, що в цілому відповідають європейським та міжнародним нормам.

Важлива роль у проведенні фандрайзингової діяльності належить інформаційному забезпеченню, основою якого є інноваційні технології та мережа Інтернет. Через Інтернет можна здійснювати мейлінг, брати участь у краудсорсингу та краудфандингу соціальних проектів, вести віртуальні переговори з донором тощо. Інтернет – одне з найважливіших джерел пошуку донорів.

Для здійснення ефективної фандрайзингової діяльності необхідне її програмно-технічне забезпечення. Для фандрайзингової діяльності програмісти розробили спеціальне

програмне забезпечення, яке дозволяє відстежувати й аналізувати потенційні пожертви, донорів, результати діяльності. У комп'ютерних програмах даного забезпечення вже вирішено ряд завдань і складені звіти, що будуть корисні для здійснення фандрайзингу. У програмах можна: обчислити результати фандрайзингових заходів; скласти листи-подяки для донорів; відслідкувати історію відносин організації; розробити список потенційних пожертв, волонтерів, донорів тощо [4, с. 15].

До організаційного забезпечення фандрайзингової діяльності належить PR (public relations). Необхідність застосування даної категорії в діяльності фандрайзера полягає у здобутті престижності – чим привабливіша організація буде для донора, тим імовірніше отримання підтримки.

Найважливішою складовою механізму управління фандрайзинговою діяльністю ОГС є внутрішній механізм управління фандрайзингом. Розглянемо його структуру.

Головними формами механізму управління фандрайзинговою діяльністю є: грантовий фандрайзинг (система заходів із пошуку фінансових засобів, необхідних для реалізації некомерційних проектів через одержання цільового фінансування в рамках установлених конкурсних програм); благодійницький фандрайзинг (діяльність із забезпечення як фінансових, так і інших матеріальних засобів, необхідних для реалізації некомерційних проектів через одержання одноразової підтримки від спеціальних благодійних фондів, бізнесових структур, окремих фізичних осіб); співробітництво з органами державної влади, промисловими підприємствами та фірмами (у даному випадку мається на увазі не благодійність чи спонсорство, а взаємовигідна спільна робота ОГС (НПО) та донора – чи то державної, чи то недержавної структури).

Можливими методами механізму управління фандрайзинговою діяльністю є: інформаційно-освітні програми (заходи, пов'язані з підвищенням рівня інформованості учасників проекту); програми формування мотивації і навичок (мотиваційна діяльність, пов'язана з консультуванням та інформованістю); програми із залученням до участі клієнтів проекту і

спеціалістів зацікавлених організацій (організація груп взаємодопомоги, підготовка й залучення волонтерів і спеціалістів, підготовка та проведення тренінгів) тощо.

Ефективне функціонування механізму управління фандрайзингом забезпечується досконалим опануванням методик його здійснення та усвідомленням відмінностей між даними методиками для різних категорій донорів. Для бізнес-структур ефективною формою участі є соціальне інвестування, для приватних осіб – їх визнання, для органів влади – співпраця та вигідність від реалізації проектів у здійсненні соціальної політики.

Інструментами фандрайзингу, яким належить важлива роль у проведенні фандрайзингової діяльності, є: благодійні сервітути (благодійники мають право встановлювати сервітути земельних ділянок або іншого нерухомого майна на користь бенефіціарів за умови їх використання для цілей благодійності); ендавмент (сума коштів або вартість іншого майна, призначених для інвестування на визначений термін у благодійній діяльності в порядку, визначеному благодійниками); краудсорсинг (вирішення суспільно значущих проблем за допомогою участі великої кількості добровольців, частіше засобами ІТ); краудфандинг (колективна співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші або інші ресурси, зазвичай, через Інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій); заявка на грант; вуличні збори; листи до благодійників; особисті зустрічі «лицем до лиця»; публічні збори; телефонне спілкування; членські внески; соціальні мережі тощо. Набуває популярності цифрова філантропія, Grid-технології та діяльність бізнес-ангелів.

Для реалізації своєї місії та досягнення поставлених завдань ОГС необхідні різні види ресурсів: фінансові; матеріально-технічні; людські; інтелектуальні; комунікаційні; інформаційні тощо.

Фандрайзингова діяльність повинна здійснюватися відповідно до Декларації етичних принципів фандрайзингу [12], згідно з якою основними принципами роботи фандрайзера є: чесність (із метою збереження суспільної довіри); повага (дотримання поваги та збере-

ження честі своєї професії й організації поряд із повагою честі донорів і клієнтів); цілісність (відкритість дій і розуміння своєї відповідальності за суспільну довіру, уникнення конфліктів і проявів негідної поведінки); емпатія (робота направлена на досягнення своїх цілей і надихання інших до наслідування таких же професійних стандартів та участі); прозорість (відкритість у звітності про виконану роботу).

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Розробка механізму управління фандрайзинговою діяльністю та впровадження його у практику роботи організацій громадянського суспільства сприятиме вирішенню проблемних питань щодо залучення й перерозподілу коштів та інших ресурсів тим, хто їх потребує в соціальному секторі економіки у вигляді дофінансування, поряд із надходженнями з державного бюджету, а також забезпеченню розвитку даних організацій. Деталізація моделі фандрайзингової діяльності в Україні у вигляді механізму управління фандрайзингом на мікрорівні дозволить сфокусуватися на застосуванні конкретних заходів у процесі фандрайзингової діяльності та шляхах їх забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемьева Т. В. Фандрейзинг. Привлечение средств на проекты и программы в сфере культуры и образования / Т. В. Артемьева, Г. Л. Тульчинский. – Санкт-Петербург : Лань, 2010. – 286 с.
2. Балашова А. Л. Фандрайзинг для молодежной организации : конспект лекций / А. Л. Балашова. – Москва : МГГУ им. М. А. Шолохова, 2008. – 103 с.
3. Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек / наук. ред. В. С. Білецький, докт. техн. наук. – Донецьк : УКЦентр, 1999. – 204 с.
4. Дуглас Александер Дж. Основные принципы фандрейзинга / Александер Дж. Дуглас и Кристина Дж. Карлсон. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 240 с.

5. Комаровський О. В. Фандрейзинг у питаннях, відповідях та цитатах : навч. посіб. / О. В. Комаровський. – Луганськ : [б. в.], 2007. – 54 с.
6. Куц С. Фандрайзинг ABC : посібник для початківців / С. Куц. – Київ : Центр філантропії, 2008. – 92 с.
7. Громадські організації в Україні у 2010 році : статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 152 с.
8. Громадські організації в Україні у 2011 році : статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 157 с.
9. Діяльність громадських об'єднань в Україні у 2013 році : статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2014. – 151 с.
10. Діяльність громадських об'єднань в Україні у 2014 році : статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 145 с.
11. Чернявська О. В. Фандрайзинг : навч. посіб. / О. В. Чернявська, А. М. Соколова. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Алерта, 2015. – 272 с.
12. Декларация этических принципов в фандрайзинге [Електронний ресурс] : офіц. сайт Інститута професійного фандрейзинга. – Режим доступу: http://www.fundraiser.org.ua/?c_id=20&l_id=1. – Назва з екрана.
3. Bashun O. V., Biletskyi V. S. [Ed.] *Vplyv marketynhu i fandreizynhu na transformatsiiu bibliotek* [Impact of marketing and fundraising on libraries' transformation]. Donetsk: UkCENTRE, 1999. 204 p.
4. Douglas Alexander Jr., Christina Jr. Carlson. *Basic principles of fundraising*. – Dnepropetrovsk: Balance Business Books, 2007. 240 p.
5. Komarovskiy O. V. *Fandreizynh u pytanniakh, vidpovidiakh ta tsytatakh* [Fundraising in questions, answers and quotes]. Lugansk, 2007. 54 p.
6. Kutz S. *Fandraizynh ABC: posibnyk dlia pochatkivtsiv* [Fundraising ABC : textbook for beginners]. Kiev: Centre of Philanthropy, 2008. 92 p.
7. *Hromadski orhanizatsii v Ukraini u 2010 rotsi: Statystychnyi biuleten*. [Civil organizations in Ukraine (2010): Statistics]. Kiev: Federal Statistics, 2011. 152 p.
8. *Hromadski orhanizatsii v Ukraini u 2011 rotsi: Statystychnyi biuleten*. [Civil organizations in Ukraine (2011): Statistics]. Kyev: Federal Statistics, 2012. 157 p.
9. *Hromadski orhanizatsii v Ukraini u 2013 rotsi: Statystychnyi biuleten*. [Civil organizations' activity in Ukraine in 2013: Statistics]. Kyev: Federal Statistics, 2014. 151 p.
10. *Hromadski orhanizatsii v Ukraini u 2014 rotsi: Statystychnyi biuleten*. [Civil organizations' activity in Ukraine in 2014: Statistics]. Kyev: Federal Statistics, 2015. 145 p.
11. Chernyavska O. V., Sokolova A. M. *Fandraizynh* [Fundraising]. Kyev: «Alerta», 2015. 272 p.
12. *Deklaracija jeticheskikh principov v fandrajzinge. Oficial'nyj sayt Instituta professional'nogo fandreizyng* [The declaration of the ethnic principles on fundraising. Official website of the Professional fundraising Institute], Available at: http://www.fundraiser.org.ua/?c_id=20&l_id=1.

REFERENCES

1. Artemyeva T. V., Tul'chinskij G. L. *Fandrejzing. Privlechenie sredstv na proekty i programy v sfere kul'tury i obrazovaniya* [Fundraising. Getting grants for projects and programs in educational sphere]. Sankt-Peterburg: Lan', 2010. 286 p.
2. Balashova A. L. *Fandrajzing dlja molodezhnoj organizacii: konspekt lekcij* [Fundraising for youth: lectures]. Moscow: MGGU named after M. A. Sholohov, 2008. 103 p.

А. Н. Соколова, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Механизм управления фандрайзинговой деятельностью организаций гражданского общества: сущность и структура.**

Аннотация. Цель статьи состоит в разработке механизма управления фандрайзинговой деятельностью организаций гражданского общества в Украине, что является эффективным инструментом создания надежного источника доходов организации в условиях обострения кризисных экономических тенденций. **Методика исследования.** Материалами исследований послужили статистические данные о деятельности общественных объединений в Украине. Во время исследования использован спектр общенаучных и специальных методов экономических исследований, а именно: методы обобщения, сравнительного, статистического и структурно-функционального анализа, а также графического изображения данных. **Результаты.** Разработан механизм управления фандрайзинговой деятельностью организаций гражданского общества в условиях социально ориентированной рыночной экономики. Охарактеризованы структурные составляющие и дано определение механизма управления фандрайзинговой деятельностью организаций гражданского общества в современных условиях. **Выводы.** Разработка механизма управления фандрайзинговой деятельностью и внедрение его в практику работы общественных объединений будут способствовать решению проблемных вопросов привлечения и перераспределения средств и других ресурсов тем, кто в них нуждается в социальном секторе экономики в виде дофинансирования, наряду с поступлениями из государственного бюджета.

Ключевые слова: фандрайзинг, донор, механизм управления, модель, организации гражданского общества, общественное объединение, фандрайзинговая деятельность.

A. Sokolova, Cand. Econ. Sci (Poltava University of Economics and Trade). Fundraising management mechanism of civil society organizations: essence and structure.

Summary. The aim of the article is the development of the management mechanism of the fundraising activities in civil society organizations in Ukraine, which is an effective tool for the creation of a trustful source of income of an organization in terms of exacerbating crisis of economic trends. **Material and methods.** The research materials are presented in statistical data served as in relation to activity of non-governmental organizations in Ukraine. During research the spectrum of scientific and special methods of economic research is used, methods of generalization, comparison, statistical and structural-functional analysis, and also graphic. **Results.** The developed management mechanism of the fundraising activities of civil society organizations in terms of socially oriented market economy. The structural constituents are described and determination of mechanism of management of fundraising activity. **Conclusion.** Development of the management mechanism of fundraising and introduction of it into practice of work of non-governmental organization within the framework of model of fundraising in Ukraine, will assist the solution of the problematic questions in relation of bringing in and redistribution of money and other resources: those who seek money from social sector of economy as an extra-funding, next to funds from the state budget.

Keywords: fundraising, donor, management mechanism, model, civil society organizations, non-governmental organization, fundraising activities.

ІІІ. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.242.2

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА ОСНОВІ ОЦІНЮВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ

М. В. ЗОСЬ-КІОР, доктор економічних наук, доцент
(Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка)

Анотація. *Мета статті полягає в дослідженні технології прийняття рішень на основі оцінювання інтегральних показників ефективності управління. У якості прикладу обрано прийняття рішень у системі управління земельними ресурсами. Методика дослідження.* Під час проведення дослідження використано монографічний, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, соціологічний та економіко-математичний методи. **Результати.** Проведено оцінювання інтегральних показників ефективності управління на методичній основі різновагових складових рівновагових видів ефективності (економічної, соціальної та екологічної). Результати оцінювання є основою для прийняття управлінських рішень, зокрема щодо оптимального використання ресурсів. **Практична значущість результатів дослідження.** Результати дослідження можуть бути використані під час рейтингування регіонів, їх груп та країн за інтегральною ефективністю, обґрунтування планів, стратегій та програм їх розвитку.

Ключові слова: управлінські рішення, національна економіка, ефективність управління, інтегральні показники, оцінювання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Оцінювання інтегральної ефективності управління, засноване на методичних засадах визначення економічної, соціальної та екологічної ефективності, можливе за допомогою використання прийомів економіко-математичного методу економічних досліджень. Для цього необхідно конкретизувати взаємозв'язок складових моделі, формалізувати модель, сформува-

матрицю нормативних оцінок для переводу значень показників в умовні величини, градувати адміністративно-територіальні одиниці за типологічними ознаками, провести відповідні розрахунки та сформувати видові й інтегральні рейтинги. Виконання перелічених завдань і визначає актуальність представлено наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для паритетної участі України в міжнародному поділі праці ключовим аспектом є прозо-

рість виробничого процесу для регіональних і глобальних агентів. Земельні ресурси також вступають у глобальні земельні відносини під впливом глобальних деформацій [1–7]. Зважаючи на відсутність єдиної системи оцінки ефективності управління земельними ресурсами (далі УЗР) в Україні, пропонується авторська розробка, заснована на тому, що раціональне використання земельних ресурсів, як уже зазначалося, базується на рівнозначному впливі економічної, соціальної та екологічної складових. При цьому за результатами дослідження, різним є вплив кожного із критеріїв на зазначені складові ефективності УЗР та значень окремих показників на агреговані складові-критерії ефективності УЗР. Саме це й визначає складність застосування неформалізованих прийомів прийняття управлінських рішень.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні технології прийняття рішень на основі оцінювання інтегральних показників ефективності управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Через відсутність єдиної національної методики оцінки ефективності УЗР її показники та критерії сформовані за авторською методикою, запропоновано такі умовні позначення:

1. Економічна ефективність: 1.1. Землевіддача (З): додана вартість на 1 га сільгоспугідь (З1); маса прибутку на 1 га сільгоспугідь (З2); різниця між темпом приросту вартості землі та темпом приросту цін на іншу нежитлову нерухомість (З3); різниця між темпом приросту валової продукції і темпом приросту посівних площ (З4); ставка орендної плати (З5). 1.2. Продуктивна вмотивованість (ПВ): різниця між рівнем рентабельності сільськогосподарської діяльності та середньою ставкою за депозитними вкладками (ПВ1); рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності (ПВ2); темп приросту прибутку від реалізації сільгосппродукції та послуг (ПВ3); питома вага агродоларів у загальному обсязі чистої продукції аграрного сектора (ПВ4); обсяг чистого прибутку, що припадає на одного

засновника підприємства на рік (ПВ5). 1.3. Диверсифікованість (Д): питома вага продукції тваринництва у структурі валової продукції (Д1); питома вага багаторічних насаджень у структурі сільгоспугідь (Д2); частка ріллі домогосподарств, що не була засіяна (Д3); забезпеченість енергетичними потужностями сільськогосподарських підприємств (Д4); економічна активність на селі (Д5).

2. Соціальна ефективність: 2.1. Продуктивність (П): кількість населення, яке фактично годує 1 га сільськогосподарських угідь (П1); різниця між темпом приросту продуктивності праці та темпом приросту землемісткості робочого місця (П2); додана вартість на одного працівника (П3); різниця між темпом приросту продуктивності праці та темпом приросту заробітної плати (П4); продуктивність праці (П5). 2.2. Мотивація (М): співвідношення заробітної плати працівника сільського господарства із середньою в економіці (М1); питома вага заробітної плати в доданій вартості (М2); соціальна активність на селі (М3); питома вага тих, хто бажає займатися товарним виробництвом на власній землі (М4); питома вага витрат на соціальні заходи у загальних витратах (М5). 2.3. Сталість (С): темп приросту чисельності сільських жителів (С1); темп приросту кількості працівників сільського господарства (С2); кількість фермерів на 10 000 сільських жителів (С3); кількість працівників на 1 000 га сільгоспугідь (С4); темп приросту площі сільгоспугідь громадян (включаючи фермерські господарства) (С5).

3. Екологічна ефективність: 3.1. Антропогенне навантаження (АН): внесення хімічних добрив на 1 га посівної площі (АН1); застосування засобів захисту рослин на 1 га посівної площі (АН2); використання земельних ресурсів на одиницю валової продукції (АН3); частка соняшнику та ріпаку у структурі посівних площ (АН4); щільність худоби (АН5). 3.2. Відтворення (В): еколого-агрохімічна оцінка ґрунтів (В1); баланс гумусу (В2); питома вага посівної площі, удобреної органічними добривами (В3); питома вага посівної площі, удобреної мінеральними добривами (В4); коефіцієнт антропогенної навантаженості (В5). 3.3. Гармонізація (Г): питома вага

площі еродованих земель у структурі сільгоспугідь (Г1); припадає органічних господарств на 10 000 сільгоспідприємств (включаючи фермерів) (Г2); частка сіножатей і пасовищ у загальній площі сільгоспугідь (Г3); питома вага багаторічних трав у структурі посівних площ (Г4); екологічна активність на селі (Г5).

Зважаючи на представлений перелік, зв'язки між досліджуваними вузлами можна представити через прямий і зворотний вплив цього вузла на інші й навпаки. Приклад вузла з економічної складової моделі представлений у табл. 1 (фрагментарно). З даної таблиці видно, що на додану вартість на 1 га сільгоспугідь (З1) прямо впливають маса прибутку на 1 га

сільгоспугідь (З2), питома вага агродоларів у загальному обсязі чистої продукції аграрного сектора (ПВ4), внесення хімічних добрив на 1 га посівної площі (АН1), застосування засобів захисту рослин на 1 га посівної площі (АН2), еколого-агрохімічна оцінка ґрунтів (В1), баланс гумусу (В2), питома вага посівної площі, удобреної органічними добривами (В3), зворотно – коефіцієнт антропогенної навантаженості (В5) та питома вага площі еродованих земель у структурі сільгоспугідь (Г1). При цьому даний показник формує прямий вплив на показники З5, ПВ2, ПВ3, П1, П2, М4, С2, а зворотний – М2 та С5.

Таблиця 1

Взаємозв'язок вузла «Додана вартість на 1 га сільгоспугідь (З1)»

На даний вузол		Даний вузол на	
прямий зв'язок	зворотний зв'язок	прямий зв'язок	зворотний зв'язок
З2	В1	З5	М2
ПВ4	В2	ПВ2	С5
АН1	В3	ПВ3	
АН2		П1	

Моделю для визначення впливу показників на оцінку інтегральної ефективності УЗР заснована на аналізі цих показників, що поділяються на множини (критерії), які включаються до класів – економічних, екологічних і соціальних (видів ефективності).

Позначимо через G_i класи показників: G_1 – економічні, G_2 – екологічні, G_3 – соціальні. Через V_{ij} позначимо множини показників, що включаються до цих класів. Індекс i позначає номер класу, до якого включається дана множина, а індекс j – номер множини в цьому класі. Показники, виражені в балах, позначимо через a_{ijk} , де індекси i та j визначають множину V_{ij} , до якої включається цей показник, а індекс k позначає номер цього показника в цій множині. Через α_{ijk} позначимо вагу показника a_{ijk} у множині V_{ij} , а через β_{ij} – вагу агрегованого показника для множини V_{ij} у класі G_i . Інтегральна оцінка визначається рівністю:

$$\Delta = \sum_{i=1}^3 \sum_{j=1}^3 \beta_{ij} \sum_{k=1}^5 \alpha_{ijk} a_{ijk}. \quad (1)$$

У критеріальній оцінці ефективності УЗР прийнято проміжні показники, що відповідають принципу гармонізації українських стандартів землекористування з європейськими. Фрагмент результатів критеріальної оцінки ефективності УЗР за 2014 р. представлено в табл. 2.

За даними табл. 2, наприклад, додана вартість на 1 га сільгоспугідь України в 2014 р. становила 4 027,5 грн. Оскільки цей показник є стимулятором (здійснює позитивний вплив на ефективність УЗР), то шкала оцінювання від 0 до 10 балів відповідає найменшому й найбільшому значенню, що представлено у вигляді нормативної оцінки < 1 250 грн/га і > 12 500 грн/га відповідно. Крок оцінювання при цьому дорівнює 1 250 грн/га. За шкалою оцінювання фактичне значення 4 027,5 грн/га відповідає 3 балам. За подібним принципом оцінено й інші показники. Середнє фактичне значення в умовних балах за критерієм «землевідача», дорівнює 2,4, тобто 24 % від максимально можливого рівня. Подібні розрахунки проведені за всіма 45 показниками, агреговані

Таблиця 2

Результати критеріальної діагностики ефективності УЗР в Україні за 2014 р. (фрагмент)

Показники	Умовне позначення	Фактичне значення	Значення за нормативною оцінкою			Фактичне значення в балах	Максимальне значення в балах
			що відповідає 0 балів	крок оцінювання	що відповідає 10 балам*		
Землевіддача	3	–	–	–	–	2,4	10
Додана вартість на 1 га сільгоспугідь, грн	31	4 027,5	< 1 250	1 250	> 12 500	3	10
Маса прибутку на 1 га сільгоспугідь, грн	32	1 943,0	< 625	6 25	> 6 250	3	10
Різниця між темпом приросту вартості землі та темпом приросту цін на іншу нежитлову нерухомість, %	33	–23,8	< 0	1	> 10	0	10
Різниця між темпом приросту валової продукції і темпом приросту посівних площ, %	34	3,4	< 0	2	> 20	2	10
Ставка орендної плати, % від нормативної оцінки землі	35	3,03	< 1	1	≥ 12	3	10

* 0 балів для дестимуляторів.

за дев'ятьма критеріями та трьома видами й узагальнені за інтегральною ефективністю за кожним регіоном України та державою загалом за 2010–2014 рр.

Результати авторської рейтингової оцінки областей України характеризуються значною варіацією. Зазначимо, що за кожним із видів були різні максимальні значення, що зумовлено наявністю різної кількості показників стимуляторів і дестимуляторів. До того ж, у представлених показниках ураховані їх вагомість і максимальне значення кожного конкретного показника. Так, для оцінки агрегованої економічної ефективності УЗР (АЕЕ) максимальне значення обраховується за формулою:

$$\begin{aligned}
 АЕЕ_{\max} = & (0,431_{\max} + 0,1532_{\max} + 0,1533_{\max} + \\
 & + 0,1534_{\max} + 0,1535_{\max})0,4 + (0,4ПВ1_{\max} + \\
 & + 0,15ПВ2_{\max} + 0,15ПВ3_{\max} + 0,15ПВ4_{\max} + \\
 & + 0,15ПВ5_{\max})0,3 + (0,4Д1_{\max} + 0,15Д2_{\max} - \\
 & + 0,15Д3_{\max} + 0,15Д4_{\max} + 0,15Д5_{\max})0,3 = \\
 = & (4,0 + 1,5 + 1,5 + 1,5 + 1,5)0,4 + (4,0 + 1,5 + \\
 & + 1,5 + 1,5 + 1,5)0,3 + (4,0 + 1,5 - 0 + 1,5 + \\
 & + 1,5)0,3 = 4,00 + 3,00 + 2,55 = 9,55. \quad (2)
 \end{aligned}$$

Для оцінки агрегованої соціальної ефективності УЗР (АСЕ) максимальне значення обраховується за формулою:

$$\begin{aligned}
 АСЕ_{\max} = & (0,4П1_{\max} + 0,15П2_{\max} + 0,15П3_{\max} - \\
 & - 0,15П4_{\max} + 0,15П5_{\max})0,4 + (0,4М1_{\max} + \\
 & + 0,15М2_{\max} + 0,15М3_{\max} + 0,15М4_{\max} + \\
 & + 0,15М5_{\max})0,3 + (0,4С1_{\max} + 0,15С2_{\max} + \\
 & + 0,15С3_{\max} + 0,15С4_{\max} + 0,15С5_{\max})0,3 = \\
 = & (4,0 + 1,5 + 1,5 - 0 + 1,5)0,4 + (4,0 + 1,5 + \\
 & + 1,5 + 1,5 + 1,5)0,3 + (4,0 + 1,5 + 0,15 + 1,5 + \\
 & + 1,5)0,3 = 3,40 + 3,00 + 3,00 = 9,40. \quad (3)
 \end{aligned}$$

Для оцінки агрегованої екологічної ефективності УЗР (АЕКЕ) максимальне значення обраховується за формулою:

$$\begin{aligned}
 АЕКЕ_{\max} = & (-0,4АН1_{\max} - 0,15АН2_{\max} - \\
 & - 0,15АН3_{\max} - 0,15АН4_{\max} + 0,15АН5_{\max})0,4 + \\
 & + (+0,4В1_{\max} + 0,15В2_{\max} + 0,15В3_{\max} + 0,15В4_{\max} - \\
 & - 0,15В5_{\max})0,3 + (-0,4Г1_{\max} + 0,15Г2_{\max} + \\
 & + 0,15Г3_{\max} + 0,15Г4_{\max} + 0,15Г5_{\max})0,3 =
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 &= (-0 - 0 - 0 - 0 + 1,5)0,4 + (4,0 + 1,5 + 1,5 + \\
 &+ 1,5 - 0)0,3 + (-0 + 1,5 + 1,5 + 1,5 + 1,5)0,3 = \\
 &= 0,60 + 2,55 + 1,80 = 4,95. \quad (4)
 \end{aligned}$$

Максимальне значення оцінки інтегральної ефективності УЗР розраховується за формулою:

$$\begin{aligned}
 IE_{\max} &= AEE_{\max} + ACE_{\max} + AEKE_{\max} = 9,55 + \\
 &+ 9,40 + 4,95 = 23,90. \quad (5)
 \end{aligned}$$

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Обґрунтовано методичні підходи до планування вхідних параметрів на рівні заданого вихідного стану землекористування в динаміці, що враховують вплив економічних, соціальних і екологічних показників і дають можливість розрахувати значення інтегральної ефективності УЗР. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що за цим методичним підходом можуть бути складені динамічні рейтинги регіонів України та їх груп, які дають змогу чітко окреслити закономірності оцінки агрегованих видів ефективності й реалізації їх потенціалу на основі прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальцова О. Л. Державне регулювання АПК на основі оцінки рівня ресурсного потенціалу: монографія / О. Л. Гальцова. – Запоріжжя: КПУ, 2010. – 306 с.
2. Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні: кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НААН О. В. Ульянченка; Харк. нац. аграр. ун-т. – Харків: Смуґаста типографія, 2015. – 320 с.
3. Залізко В. Д. Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки / В. Д. Залізко // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 19–26.
4. Котикова О. І. Концепція стійкого розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні / О. І. Котикова // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6 (32). – С. 22–28.
5. Русан В. М. Економіка раціонального сільськогосподарського землекористування: монографія / Русан В. М. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. – 200 с.
6. Сірко А. В. Формування ринку землі в Україні: інституційні бар'єри та їх усунення / А. В. Сірко, Н. М. Найдиш // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2013. – № 1 (20). – С. 65–70.
7. Ходаківська О. В. Розвиток земельних відносин в аграрному секторі України / О. В. Ходаківська. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2015. – 26 с.

REFERENCES

1. Hal'tsova O. L. *Derzhavne rehulyuvannya APK na osnovi otsinky rivnya resursnoho potentsialu* [State regulation of agroindustrial complex on the basis of an assessment of level of resource potential]. Zaporizhzhya: KPU, 2010. 306 p.
2. Ul'yanchenko O. V. other. *Ekonomichni, ekolohichni ta sotsial'ni aspekty vykorystannya zemel'nykh resursiv v Ukrayini* [Economic, environmental and social aspects of land use in Ukraine]. Kharkiv: Smuhasta typohrafiya, 2015. 320 p.
3. Zalizko V. D. *Ekonomika APK*, 2014, no. 10, pp. 19–26.
4. Kotykova O. I. *Innovatsiyna ekonomika*, 2012, no. 6 (32), pp. 22–28.
5. Rusan V. M. *Ekonomika ratsional'noho sil's'kohospodars'koho zemlekorystuvannya* [The economy of rational agricultural land use]. Kiev: NNTs IAE, 2009. 200 p.
6. Sirko A. V., Naydysh N. M. *Visnyk Kyuyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohiy*, 2013, no. 1 (20), pp. 65–70.
7. Khodakivs'ka O. V. *Rozvytok zemel'nykh vidnosyn v ahrarnomu sektori Ukrayiny* [Development of land relations in the agrarian sector of Ukraine]. Kiev: NNTs IAE, 2015. 26 p.

Н. В. Зось-Кіор, доктор экономических наук, доцент (Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка). **Принятие решений на основе оценки интегральных показателей эффективности управления.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании технологии принятия решений на основе оценки интегральных показателей эффективности управления. В качестве примера выбрано принятие решений в системе управления земельными ресурсами. **Методика исследования.** При проведении исследования использованы монографический, абстрактно-логический, экономико-статистический, социологический и экономико-математический методы. **Результаты.** Проведена оценка интегральных показателей эффективности управления на методической основе разноранговых составляющих равностепенных видов эффективности (экономической, социальной и экологической). Результаты оценки служат основой для принятия управленческих решений, в частности относительно оптимального использования ресурсов. **Практическая значимость результатов исследования.** Результаты исследования могут быть использованы при составлении рейтинга регионов, их групп и стран по интегральной эффективности, обосновании планов, стратегий и программ их развития.

Ключевые слова: управленческие решения, национальная экономика, эффективность управления, интегральные показатели, оценка.

N. Zos-Kior, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University). **Decision-making based on the evaluation of integrated management indicators.**

Summary. Purpose. The goal of the article lies in the study of technology adoption decisions based on the evaluation of integrated management indicators. As an example, the selected decision-making in the land administration system. **Methodology of research.** The study used monographic, abstract-logic, economic-statistical, sociological and economic-mathematical methods. **Findings.** Evaluation of integrated management indicators. As an example, elected land administration. The methodological framework are the various weight of component types of the effectiveness. While equal weight to economic, social and environmental performance. The results of the assessment serve as a basis for making management decisions. In particular, decisions regarding the optimal use of resources. **Practical value.** The results of the study can be used to determine the ranking of the regions, groups and countries on integral efficiency. Also possible is the rationale for the plans, policies and programs of their development.

Keywords: management solution, national economy, management efficiency, integrated indicators, evaluation.

СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В. Ф. ІВАНЮТА, доктор економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні стратегічних напрямів розвитку національної економіки. *Стаття* присвячена дослідженню стратегічного розвитку національної економіки України, можливості використання своїх конкурентних переваг і залучення іноземних інвестицій в Україну. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Нині Україна не використовує всі свої конкурентні переваги* (дешеву робочу силу, достатню ресурсозабезпеченість різними видами сировини, вигідне гео економічне розташування), тому за рівнем конкурентоздатності посідає одне з останніх місць у світі. Для національних виробників немає достатньої внутрішньої мотивації застосування інновацій, що дає можливість іноземним конкурентам використовувати суперечності внутрішнього законодавства для знищення контрагентів на внутрішньому ринку. *Покращити становище України на світовому ринку* можливо завдяки застосуванню ефективної інноваційної політики. **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано причини скорочення прямих іноземних інвестицій в Україну та запропоновано стратегічні напрями підвищення конкурентоздатності національної економіки. Основні наукові положення статті можна використовувати в діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади.*

Ключові слова: інтеграція, стратегія розвитку, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, інвестиції, інноваційна політика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення економічного зростання потребує перебудови стратегії управління економічними процесами в межах усієї національної економіки. Стратегічна мета національної економіки України в умовах ринкової трансформації спрямована на об'єднання механізмів ринкового саморегулювання й державного регулювання, на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки. Для досягнення поставленої мети за дорученням Кабінету Міністрів України, за участю центральних органів виконавчої влади, науковцями розроблено Стратегію розвитку України в період до 2020 року. Головною проблемою, для вирішення якої розроблено стратегію є неготовність економіки України до адекватної відповіді на зо-

внішні та внутрішні шоки в умовах постійного загострення глобальних викликів. Україна хронічно відстає від більшості країн майже за всіма макроекономічними критеріями та оцінками, залишається на периферії світових інноваційних систем, що гальмує подальший розвиток. Стратегія розвитку має об'єднати зусилля державних інституцій на довгострокову перспективу правового, економічного та соціального характеру, підприємців, які спрямовують фінансові ресурси на технічне оновлення і модернізацію виробництва, інтелектуальний потенціал, від якого залежить розвиток національної економіки й соціальне забезпечення населення.

Проблема інтеграції України до світового господарського простору на паритетних підставах ставить перед вітчизняною економічною наукою низку надзвичайно актуальних

завдань, зокрема опрацювання діалектичних та історико-логічних за змістом засад дослідження умов і наслідків поєднання національних та інтернаціональних інтересів.

Не дивлячись на велике розмаїття досліджених наукових проблем, присвячених стратегічному розвитку країни, багато моментів із питань розвитку національної економіки й на цей час залишаються маловивченими та невирішеними навіть у теоретичному аспекті. Перш за все, відчувається відсутність комплексних економічних розробок питань стратегії розвитку країни в умовах інтеграції України до ЄС. Потребують глибшої теоретичної розробки питання стратегії розвитку національної економіки, чинників економічного зростання, шляхів активізації процесу розвитку економіки в її інтеграційному аспекті. Усі ці обставини визначили вибір теми статті, її логіку та структуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку національної економіки знаходять своє відображення в багатьох наукових публікаціях. Це пов'язано з технологічним оновленням, стратегією держави, яка орієнтована на інноваційний розвиток.

Фундаментальні дослідження, присвячені вивченню цих питань, знайшли відображення в роботах В. Гейця, С. Єрохіна, Я. Жаліло, Л. Масловської, І. Сторонянської, Л. Федулової та інших учених.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є наукове обґрунтування та розробка теоретико-методологічних питань управління стратегією розвитку національної економіки в її інтеграційному аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування і втілення в життя геоекономічної політики України відбувається в умовах поглиблення взаємозалежності країн, регіонів і субрегіональних економічних структур через інтенсифікацію товарної, фінансової, інвестиційної, валютної взаємодії. Хоча й у негативному плані, але дуже наочно це підтвердила остання світова фінансова криза. Напрями економічних глобальних зрушень визначають країни-лідери

за обсягами ВВП: США – 21 %, країни ЄС – приблизно 12 %, Японія – 8 %, Китай – 7 % (за прогнозами експертів у 2015 р. на США припадатиме 18 %, країни ЄС – 16 %, Японію – 7 %, Китай – 10 %) [1, с. 214].

За рейтингами міжнародних економічних організацій, Україна за рівнем конкурентоздатності посідає одне з останніх місць. Курс уряду на лібералізацію зовнішніх відносин не виправдав покладених на нього надій і не реалізував конкурентні переваги України. Доцільність лібералізації зовнішньоекономічних відносин мала б бути досліджена на перших етапах відкриття кордонів, оскільки далеко не однакові умови та розбіжності обумовлювали суттєву різницю між економічними системами України від високорозвинених країн. Показники розвитку української економіки, у порівнянні з найбільшими торговельними партнерами, свідчать про недоречність беззастережного відкриття кордонів. Так, за даними Світового банку, ВВП на душу населення в Україні є одним із найнижчих у світі (вона посідає 135 місце). Виробничо-промисловий комплекс України нездатний адаптуватися до попиту на світовому ринку, про що говорить досить низький ВВП на душу населення [2, с. 87].

На думку відомого фахівця із глобалізації Джорджа Сороса, «...ми живемо у світі загальних ринків, де політичні установки, однак, як і раніше, виходять із суверенітету окремої держави. До глобалізації фінансових ринків забезпечення більшої частини суспільних благ було турботою уряду кожної окремої держави. Зараз же, в умовах вільного переміщення капіталу, окремим країнам дуже складно встановлювати свої правила та вводити свої податки, оскільки капітал країни можуть просто втратити. Більше того, в багатьох країнах просто немає хорошого уряду. Репресивні й корумповані режими, а також слабкі держави є, можливо, найголовнішими причинами злиденності та страждань на сьогодні. Таким чином, вироблення ефективних способів забезпечення суспільних благ у глобальному масштабі виявляється недостатнім» [3].

Через неконкурентоспроможність занепадають цілі галузі, які можуть переробляти си-

ривину, а деякі галузі, що функціонують, не повністю використовують свої виробничі потужності. Для національних виробників немає достатньої внутрішньої мотивації застосування інновацій, що дає можливість іноземним конкурентам використовувати суперечності внутрішнього законодавства для знищення контрагентів на внутрішньому ринку. У такій ситуації інтеграція позначається на руйнації цілих галузей.

Нині Україна не використовує всі свої конкурентні переваги (дешева робоча сила, достатня ресурсозабезпеченість різними видами сировини, використання вигідного гео-економічного розташування тощо), оскільки офіційний сектор економіки неефективний. Натомість конкуренти України широко застосовують високі й запатентовані технології, стимулюють виробництво унікальних товарів, усебічно залучають наукову еліту, зокрема із країн колишнього СРСР, кредитують інновації. Отримані результати дозволяють країнам-

конкурентам знижувати собівартість виробництва й оволодівати новими ринками збуту.

За такого низького рівня економічного розвитку навряд чи можна розраховувати на швидку й ефективну інтеграцію до економічних об'єднань. Науковці стверджують, що наша країна не готова до глобальної інтеграції і конкуренції [4, с. 226; 5, с. 21]. Доказом цього є низький рівень залучення в Україну іноземного інвестування. Міністр фінансів України Олександр Данилюк вважає, що Україна не притягає інвесторів, оскільки прибуток важко виводити із країни. На думку міністра, офшори спрощують виведення грошей із країн, у які вони інвестувалися, але в Україну ніхто не хоче інвестувати, тому що «гроші повернути з України неможливо».

Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (акціонерний капітал нерезидентів) на 31 грудня 2015 року становив 43,371 млрд дол., що на 2,373 млрд дол., або на 5,19 % нижче показника на початок року – 45,745 млрд дол. (табл. 1).

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в Україну та їхній відтік (млрд дол.)

Рік	Прямі іноземні інвестиції	Відтік інвестицій
2012	6,013	1,256
2013	5,677	2,845
2014	2,45	1,170
2015 (I півріччя)	1,040	2,910

Як повідомляється на сайті Державної служби статистики України, зниження обсягу інвестицій за рік обумовлено курсовою різницею, за рахунок чого акціонерний капітал знизився на 5,024 млрд дол., у той час як відплив акціонерного капіталу виявився незначним і становив 891,3 млн дол., і при цьому надійшло 3,764 млрд дол. нових інвестицій.

У повідомленні наголошується, що основними інвесторами України, на які припадає 83 % загального обсягу інвестицій, залишалися Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Російська Федерація, Австрія, Великобританія, Британські Віргінські Острови, Франція, Швейцарія та Італія.

Водночас, через сильне падіння гривні на початку року та в цілому за півріччя прямі іноземні інвестиції в Україну скоротилися на 6,4 % або на 2,91 млрд дол., зокрема, негативна курсова різниця становила 3,54 млрд дол.

Залучення іноземних інвестицій для України є особливо актуальним, адже її внутрішні капітальні ресурси значно обмежені з таких причин:

- довготривала економічна криза значно скоротила інвестиційні можливості підприємств;
- на початку 90-х років ХХ ст. населення майже повністю втратило свої заощадження, що могли б стати джерелом інвестицій;

- низький рівень доходів населення сьогодні не дозволяє створити досить значних заощаджень;

- недостатня розвиненість фінансово-кредитних інститутів та недовіра населення до їх діяльності значною мірою ускладнюють процес перетворення заощаджень економічних суб'єктів на інвестиції.

Цілком очевидно, що будь-яка держава, у першу чергу, має бути зацікавлена в нарощуванні внутрішніх інвестицій, тому на сучасному етапі важливо створювати умови для подолання вищевказаних негативних явищ.

Але, навіть за умови успішного нарощування національних інвестицій в Україні, їх обсягу буде, вочевидь, недостатньо для реалізації всіх завдань структурної політики. Отже, залучення іноземних інвестицій є необхідною умовою створення ефективної структури національної економіки України. На користь цього твердження свідчить досвід багатьох країн світу, які за рахунок іноземних інвестицій за короткий проміжок часу вийшли на передові позиції у світі за рівнем економічного розвитку.

Залучення іноземних інвестицій як пріоритетне завдання національної економічної політики було визначено ще на початку ринкових реформ. Зазначалося, що Україна має значні переваги, які можуть привернути іноземного інвестора. Зокрема, це багаті природні ресурси, кваліфікована й дешева робоча сила, розвинена виробнича інфраструктура (транспорт, зв'язок, складські приміщення тощо), недооцінена національна валюта, недостатній обсяг капітальних ресурсів і низька конкуренція на внутрішньому ринку. Але, незважаючи на всі ці переваги, обсяг іноземних інвестицій в економіку України залишається незначним. Практика доводить, що обсяг іноземних інвестицій в економіку країни, у першу чергу, визначається рівнем її конкурентоспроможності.

Міжнародний інститут розвитку менеджменту (Швейцарія, м. Лозанна) сформулював сутність конкурентоспроможності на рівні національної економіки у вигляді так званих «золотих правил»:

- стабільне й передбачуване законодавство;

- гнучка структура економіки;
- інвестиції у традиційні й технологічні інфраструктури;
- стимулювання приватних заощаджень і внутрішніх інвестицій;
- агресивність експорту та привабливість внутрішнього ринку;
- якість, гнучкість і прозорість управління та адміністрування;
- взаємозалежність заробітної плати, продуктивності праці й податків;
- скорочення розриву між мінімальними та максимальними доходами, зміцнення середнього класу;
- інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації.

За підсумками своєї роботи за рік, Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD) видає аналітичний звіт «The World Competitiveness Yearbook IMD», де оприлюднює дані щодо рівня конкурентоспроможності національних економік країн світу. Слід зазначити, що Україна до складу досліджуваних за цією методикою країн не входить.

З метою підвищення рівня конкурентоспроможності економіки, Україні, у першу чергу, слід досягти економічної та політичної стабільності, знизити рівень корупції, створити дієву судову владу, підвищити рівень довіри населення до держаних та фінансових інститутів, а також сприяти підтримці й розвитку людського потенціалу. При цьому важливо також використовувати національні конкурентні переваги, до яких належать значні досягнення в таких сферах: морська індустрія, у тому числі суднобудування; інформатизація, у тому числі створення програмного забезпечення; транспорт усіх видів; авіаційна індустрія; авіакосмічна сфера; освіта тощо.

Покращити становище України на світовому ринку можливо завдяки застосуванню ефективної інноваційної політики. Для підвищення конкурентоспроможності українські підприємства повинні впроваджувати інновації. Але нині 80–90 % пропонованих інноваційних ідей відхиляються (тоді як у США приймається 52 % запропонованих ідей) [6, с. 314]. Для того, щоб покращити якість і збільшити кількість інноваційних ідей, по-

трібно розробити ефективну систему стимулювання. Необхідно реформувати систему оплати праці, аби працівники були зацікавлені у генерації нових ідей. У цьому напрямку потребує докорінного вирішення проблема низької частки заробітної плати в національному доході.

Особливостями технологічного розвитку в найближчі десятиліття стануть, по-перше, розвиток технологій, що формуються на стику різних предметних галузей, а по-друге, посилення дифузії сучасних високих технологій у середньо- та низькотехнологічні сектори виробничої сфери. Можливе формування нових виробничих технологій, що забезпечують у рамках традиційних галузей суттєву зміну характеру виробничих процесів і властивостей готової продукції. Зростання продуктивності у світі все більше спиратиметься на нагромадження не фізичного, а людського капіталу та підвищення його вкладу в економічне зростання.

У плані аналізу можливих довгострокових альтернатив розвитку в період після розширення ЄС необхідно, насамперед, зазначити, що економічна інтеграція сама по собі не може бути панацеєю від економічних проблем, що існують. Вона, залежно від взаємодії з іншими системними факторами розвитку, може приносити не тільки позитивні, але й негативні результати.

З одного боку, для розвитку України як правової економічно розвиненої держави, вступ до ЄС є необхідним і відіграє ключову роль у подальшій долі країни, з іншого – не повинні ігноруватися інтереси українського народу, повинні бути передбачені всі наслідки, що з'являться після вступу. І все ж перспективи розвитку України залежать від подальшої її економічної орієнтації. На сьогодні перспективою на майбутнє обрано шлях, що веде до вступу в ЄС. Це тривалий процес, який вимагає мобілізації всього суспільства, кардинальної зміни його свідомості. Для України інтеграція до Євросоюзу – це рух держави до стандартів демократії та цивілізованого, соціально орієнтованого ринкового господарства.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у подано-

му напрямку. Нині Україна не використовує всі свої конкурентні переваги. Доказом цього є низький рівень залучення в Україну іноземного інвестування, що є особливо актуальним, адже її внутрішні капітальні ресурси значно обмежені. Залучення іноземних інвестицій є необхідною умовою створення ефективної структури національної економіки України.

З метою підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України, у першу чергу, слід досягти економічної та політичної стабільності, знизити рівень корупції, створити дієву судову владу, підвищити рівень довіри населення до держаних і фінансових інститутів, а також сприяти підтримці й розвитку людського потенціалу. Покращити становище України на світовому ринку можливо завдяки застосуванню ефективної інноваційної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моделі ендогенного зростання економіки України : монографія / за ред. М. І. Скрипниченко. – Київ : Ін-т економіки та прогнозування, 2007 – 576 с.
2. Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського союзу : монографія / О. І. Шнирков. – Київ : Вид.-полігр. центр «Київ ун-т», 2003. – 217 с.
3. Сорос Дж. Тезиси о глобализации [Електронний ресурс] / Дж. Сорос // Вестник Европы. – 2001 – № 2. – Режим доступу: magazines.russ.ru/vestnik/2001/2/sor.html. – Назва з екрана.
4. Школа І. М. Регіональні принципи та економічні аспекти інтеграції України в Європейський Союз / І. М. Школа, О. М. Верстяк // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 222–228.
5. Юхименко В. Україна в глобальних інтеграційних процесах / В. Юхименко // Вісник КНТЕУ. – 2007. – № 3. – С. 16–25.
6. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін. – Київ : Світ знань, 2002. – 528 с.

REFERENCES

1. Skrypnychenko M. I. [Ed.] *Modeli endohennoho zrostannia ekonomikn ekonomikn Ukrainy* [Models of endogenous growth Ukraine]. Kiev: In-t ekonomikn ta prohnozuvannia, 2007. 576 p.
2. Shnyrkov O. I. *Konkurentna polityka Yevropeiskoho soiuzu* [Competition policy of the European Union]. Kiev: Vid.-poligr. tsentr "Kyiv un-t", 2003. 217 p.
3. Soros Dzh. *The Herald of Europe*. 2001, no. 2, Available at: magazines.russ.ru/vestnik/2001/2/sor.html.
4. Shkola I. M., Verstiak O. M. *Rehionalna ekonomika*, 2007, no. 2, pp. 222–228.
5. Yukhymenko V. *Bulletin of KNTEU: Zb. nauk. pr. Kyiv National University of Trade and Economics* [Bulletin of KNTEU: Collected papers of Kyiv National University of Trade and Economics]. Kiev: KNTEU, 2007, no. 3, pp. 16–25.
6. Yerokhin S. A. *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt)* [The structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)]. Kiev: Vyd-vo Svit znan, 2002. 528 p.

В. Ф. Іванюта, доктор економічних наук, доцент (Вищеє навчальне заведення Укоопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Стратегія економічного розвитку національної економіки.**

Анотація. *Цель* статті заключається в определении стратегических направлений развития національної економіки. Стаття посвящена дослідженню стратегического развития національної економіки України, возможности использования своих конкурентных преимуществ и привлечения иностранных инвестиций в Украину. **Методика дослідження.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Сегодня Украина не использует все свои конкурентные преимущества (дешевую рабочую силу, достаточную ресурсообеспеченность разными видами сырья, выгодное геоэкономическое расположение), потому по уровню конкурентоспособности занимает одно из последних мест в мире. Для национальных производителей нет достаточной внутренней мотивации применения инноваций, что дает возможность иностранным конкурентам использовать противоречия внутреннего законодательства для уничтожения контрагентов на внутреннем рынке. Улучшить положение Украины на мировом рынке возможно благодаря применению эффективной инновационной политики. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обоснованы причины сокращения прямых иностранных инвестиций в Украину и предложены стратегические направления повышения конкурентоспособности національної економіки. Основные научные положения статьи можно использовать в деятельности центральных и местных органов исполнительной власти.

Ключевые слова: интеграция, стратегия развития, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, инвестиции, инновационная политика.

V. Ivanyuta, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Strategy of economical development of national economy.**

Summary. Purpose. Direct of the article is finding strategically directions of development national economy. The article is concentrate to research of strategic development national economy of Ukraine possibility in use own competitive edges and possibility of bringing foreign investments in Ukraine. **Methodology of research.** Decision of the tasks is carried out by next scientific and special methods of research: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** Now Ukraine is not using all competitive edges: cheap lab our force, sufficient provision of resources advantageous world economy location, that's why after level of competitiveness occupies one of the last places in the world. National producers toe not sufficient internal motivation of use in-

novations that gives an opportunity to the foreign competitors to use contradictions of domestic laws for elimination of contractors in the internal market. Improve meant ax position Ukraine in the world market maybe result to application of effective innovative politics. **Practical value.** Inside the article well – founded cause of diminution strange foreign investments in Ukraine and offered strategically directions to improvement of competitiveness national economy. Basic scientific provisions of the article can be used in activity of central and local executive bodies.

Keywords: integration, strategy of development, competitiveness, competitive edges, investments, innovative politics.

FOOD SAFETY: AIM AND EVALUATION

G. KUNDIEIEVA, PhD (Economics), Assistant Professor
(National University of Food Technologies)

Summary. *The purpose of the article is to provide the essential analysis of the term “food security” and to form a system of food security indicators, measuring all its components. Methodology of research.* Food security must be seen as a multilevel system with clearly structured objectives with hierarchy of levels. Target method made it possible to determine main objective of food security – long, healthy and active life of an individual. Domestic method for determining the main indicators of food security contains indicators of availability, stability and presence of food. **Findings.** Due to the increasing economic importance of human capital and health capital we consider that it is necessary to acknowledge the strategic objective of food security of Ukraine. Its State must ensure unimpeded economic accesses to food for a healthy and life-long activity. The analysis of food security indicators on the level of international organizations identified four integrated unit to measure it: the availability of food; economic and physical access to food; unimpeded access to food for a long period of time; use of food. The system of food security indicators should clearly reflects the state of all its blocks: presence, access, stability and use of food. **Practical value.** Based on this, we consider that it is necessary to expand the existing methodology for assessing food security by including food use indicators: balanced nutrition, average life span, infant mortality and mortality from chronic non-communicable diseases (NCD).

Keywords: food security, evaluation criteria, a system of indicators of food security.

Introduction. The interdependence of social, economic and environmental impacts of a human activity determines modern civilizational development of the society and changes in patterns of sustainable consumption and production. Existing synergetic relations of sustainable economic growth and food providing require a comprehensive examination of food security issues. Considering the problematic of formation the Ukrainian food security, the question of assessment of its condition remains open. For a comprehensive solution of a food security problems it is needed to create a system of indicators of its assessment, which must consider all aspects of Ukrainian food security and have to be comparable to the assessment system applied at international level.

Brief Literature Review. Analysis of recent researches and publications showed that issues of the food security assessment are constantly in the spotlight of our domestic scientists. Research works of O. G. Bilorus, V. I. Boyko, V. I. Vlasov, N. V. Volchenko, O. I. Goychuk, G. M. Kaletnik, S. M. Kvasha, V. D. Malygina, N. S. Morozyuk, B. I. Paskhaver, P. T. Sabluk, A. A. Shubin are

focused on theoretical and practical aspects of Ukrainian food security indicators measurement. However, without prejudice to the results of scientists’ researches mentioned above, it should be noted that the unified approach to the formation of a system of food security indicators does not exist by now. In our opinion, this is due to the existence of definitions in determining the essence of food security.

Purpose. The main objectives of the present study are to provide the essential analysis of the term “food security” and to form a system of food security indicators, measuring all its components.

Result. The term “food security” was officially brought into the international practice after the grain crisis in 1972–1973. In December 1974 the UN General Assembly adopted the Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition. This document defines that people welfare is generally depends on the establishing a world system of food security, which ensures the availability of food and a reasonable price for it at any time, regardless of periodic fluctuations and weather changes, as well as political and econom-

ic pressure [1]. This definition primarily refers to a stable availability of food and the inability to use it as an instrument of political and economic threat.

Analysis of the recent scientific publications and legislative documents of Ukraine indicates a lack of understanding of the importance of a global health issue in the context of food security. Thus, the Law of Ukraine «On State Support of Agriculture of Ukraine» (2004) states: «Food security – is a security of vital interests of the individual, which expresses in ensuring the unimpeded economic access to the food by a State in order to maintain normal life activity» [2].

This document is not about providing a healthy and active life; it is only about ensuring the normal vital activity. But what is a normal life activity? The normal life activity can be regarded as a normal functioning of the human body at rest or human activity on servicing oneself. But from an economic point of view, only the labor activity provides an economic growth and wealth of the country, and for this reason, food security should ensure not only an ordinary life activity, but also a healthy and active (working) activity. This approach does not contradict the theory of human capital, where health is regarded as one of its main components.

The analysis of the essence of food security at the institutional level (FAO) and at the legislative level in Ukraine shows their main difference - the ultimate goal. For Ukraine - it is an available stable food supply for the population, guaranteeing the elimination of hunger and malnutrition. Declaration of the World Summit on Food Security defines the its goal as a guaranty of such level of health of all individuals, which would provide them an active and long life activity. And with this objective FAO generates a system of indicators of food safety and outlines four enlarged units to measure it [3, 4]: food availability; economical and physical access to food; the stability of access to food for a long period of time; use of food.

In Ukraine, the assessment of food security is made in accordance with the Methodology for the determination of the main indicators of food security, adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine from 05.12.2007 № 1379 «Some problems of food security» [5] and methodological recommendations for the calculation of the level

of economic security of Ukraine, approved by the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine from 29.10.2013 № 1277 [5]. These indicators assess food security in three areas: accessibility, stability and food availability, in accordance with the law approved definition of the term “food security”.

It should be noted that there is a Global Food Security, developed by the analytic agency Economist Intelligence Unit in cooperation with DuPont company [6]. The index is a dynamic quantitative and qualitative model, which measures the factors of food security in developed and developing countries. The index is calculated on the basis of three categories of indicators: accessibility, availability, quality and safety [6, p. 58–62].

It should be noted that at the recommendations for the calculation of the index, food security is defined as a condition in which people always have a physical, social and economic access to food (in sufficient quantity and nutritional value) that meets the needs of their diet for a healthy and active life. At the same time, this indicator does not have indexes, which take into account the result of the use of food – condition of public health.

Health as a result of the use of food has a social value as well as an economic. Economic theories, developed during the XX–XXI centuries, namely, human capital theory, the theory of labor potential, the economic growth theory, the theory of post-industrial society, the theory of sustainable development, the human development theory and the theory of economic security, research health resource.

Within the framework of the theory of economic security (in the Ukrainian legislative field food security is considered as a component of the economic security of the State) health security is seen as the basis of the economic security of the individual and the State. For the State public health is one of the most valuable economic resources, since the welfare of society depends on the health of people, their ability to work with the greatest output, getting the best result.

Our analysis of the health of Ukrainians indicates that there is a quasi-modern type of population health in Ukraine. This type is characterized by a low average life span of the population (Fig. 1).

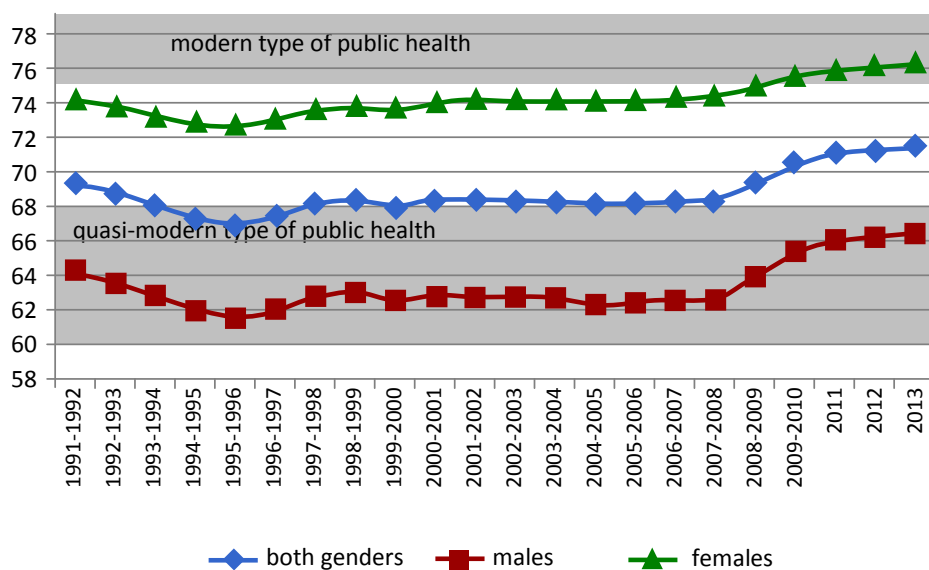

Fig. 1. Dynamics of life expectancy in Ukraine for the period of 1990–2013 years
(Formed by the Autor on the basis of [7])

At the same time there is increased premature mortality among people at a young and before pension age. The main cause of death – chronic non-communicable diseases (NCD) and injuries. Among the indicators of causes of death in Ukraine the leading position occupied by heart and blood supply disease (66,5 % in 2013) and oncology (13,9 % in 2013) [7].

An analysis of scientific researches devoted to the problem of NCD control reveals the existence of numerous concepts of health risk factors. The most quoted classification of the risk factors of public health is the following: the level and way of life of the population (behavioral factors); the environmental conditions; heredity; the level of medical service. The influence of the first factor on the health is more than 50 %, the influence of heredity and the environment takes 15–20 %, and the medical service takes 10–15 % [8].

Among behavioral factors that shape the risks to human health, the role of nutrition is very significant, as food is the cause of 40–45 % of non-communicable diseases [9]. Nutrition, according to the well-known gerontologist Chebotareva D. F., is practically the only tool that can prolong the species life span on 25–40 % [10].

Summarizing the above, we think that legislative approval procedure [5], which takes into account the access, stability and availability of food, should be supplemented with such indicators as

life span, infant mortality (neonatal), mortality from NCD. Also, statistical information, we consider that it is necessary to supplement the block of the use of food with an indicator of balance of the diet – the ratio of the daily intake of protein, fat, carbohydrates (at a rate of 1:1.2:4).

Conclusion. Food security is a complex multi-level category, which is determined by production and productive sustainability of agro-industrial production, and characterizes economic relations by the production and exchange of food products at all levels of human society: global, national, social groups, families and individuals. On the other hand, it is a multi aspect category that includes political, economic and social aspects, and besides the existing in Ukraine methods of assessing the level of food safety are not sufficiently reflect the social aspect of food security – health of the nation.

Public health is an important component of the human capital, and at the state level it must be considered as a major national priority. The quality of the human capital, in turn, determines the efficiency of the economy and the welfare of society. That is why the goal of achieving a food security should be a healthy and active longevity. We think that with the adoption of the Law «On a food security» should be clearly defined the result of the economic, physical and social access to the

qualitative and safe food – long active life of the Ukrainian citizens.

Introduction of indicators, which characterize the result of the use of food, determines not only the condition of food security, but also the economic and national security. We agree that the system of indicators of food security should meet such requirements as the completeness of the input and output data, their accuracy, scientificity and comparability as well as the clarity of the formulation of criteria. But primarily, the system of indicators should clearly reflect the condition of all blocks of food security – availability, access, stability and use of food. Basing on this, we consider that it is necessary to expand the existing methodology for assessing the food security by including indicators of food use: balanced nutrition, the average life span, infant mortality, mortality from NCD, alcohol consumption, while not burdening the work of the state statistical service by extension of a research base.

REFERENCES

1. The Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition 1974 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hunger.shtml. – Title from screen.
2. On State Support of Agriculture of Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2004, no. 49, st. 527.
3. The State of Food Insecurity in the World 2014. Strengthening the enabling environment for food security and nutrition. Rome, FAO 2014. 56 p.
4. The State of Food Insecurity in the World 2013. The multiple dimensions of food security. Rome, FAO. 62 p.
5. The Methodology for the determination of the main indicators of food security, adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine from 05.12.2007 № 1379 Ofitsiyny site Verkhovna Rada of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <http://rada.gov.ua>. – Title from screen.
6. The Global Food Security Index 2013: An annual measure of the state of global food security, A report from The Economist Intelligence Unit «The Economist» The Economist Intelligence Unit Limited, 2014. 70 p.
7. State Statistics Service of Ukraine: Official Website [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Title from screen.
8. Korkushko O. V., Kalynovska E. G., Molotkov V. I. Human Premature aging. Kiev, 1979. 192 p.
9. Zubar N. M. Fundamentals of physiology and food hygiene. Textbook. Kiev: Center of educational literature, 2010. 336 p.
10. Kovtun T. B. The prospects of creating the products of gerodik destination Multidisciplinary network electronic scientific journal of the Kuban State Agrarian University № 67 /2011 [Electronic resource]. – Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-sozdaniya-produktov-gerodieticheskogo-naznacheniya>. – Title from screen.

REFERENCES (IN LANGUAGE ORIGINAL)

1. The Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition 1974 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hunger.shtml. – Title from screen.
2. Про державну підтримку сільського господарства України (Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 49. – Ст. 527.
3. The State of Food Insecurity in the World 2014. Strengthening the enabling environment for food security and nutrition. Rome, FAO 2014. 56 p.
4. The State of Food Insecurity in the World 2013. The multiple dimensions of food security. Rome, FAO. 62 p.
5. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm. – Назва з екрана.
6. The Global Food Security Index 2013: An annual measure of the state of global food security, A

- report from The Economist Intelligence Unit «The Economist» The Economist Intelligence Unit Limited 2014 70 p.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану.
 8. Коркушко О. В. Преждевременное старение человека / О. В. Коркушко, Е. Г. Калиновская, В. И. Молотков. – Киев : Здоровье, 1979. – 191 с.
 9. Зубар Н. М. Основы физиологии та гігієни харчування : підручник / Зубар Н. М. – Київ : Центр учбової л-ри, 2010. – 336 с.
 10. Ковтун Т. В. Перспективы создания продуктов геродического назначения [Електронний ресурс] / Ковтун Т. В. // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2011. – № 67. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-sozdaniya-produktov-gerodieticheskogo-naznacheniya>. – Назва з екрана.

Г. О. Кундєєва, кандидат економічних наук, доцент (Національний університет харчових технологій). **Продовольча безпека: цілі та оцінка.**

Анотація. Мета статті полягає в проведенні ґрунтовного аналізу поняття «продовольча безпека» та формуванні системи показників продовольчої безпеки та її компонентів. **Методика дослідження.** Продовольча безпека повинна розглядатися як багаторівнева система з чітко структурованими цілями з ієрархії рівнів. Цільовий метод дозволив визначити основну мету продовольчої безпеки – довге, здорове і активне життя людини. Внутрішній метод визначення основних показників продовольчої безпеки містить показники доступності, стабільності та наявності їжі. **Результати.** У зв'язку зі зростанням економічної значущості людського капіталу та здоров'я, ми вважаємо, що необхідно визнати стратегічним завданням забезпечення продовольчої безпеки України, де держава повинна забезпечити безперешкодну економічну доступність їжі для забезпечення здоров'я населення та активності протягом усього життя. Аналіз показників продовольчої безпеки на рівні міжнародних організацій дозволив визначити чотири інтегрованих блоки для її вимірювання: наявність їжі; економічний і фізичний доступ до продуктів харчування; безперешкодний доступ до їжі протягом тривалого періоду часу; використання їжі. Система показників продовольчої безпеки повинна чітко відображати стан всіх його блоків: наявність, доступність, стабільність і використання продуктів харчування. **Практичне значення одержаних результатів дослідження.** Запропоновано розширення існуючої методики оцінки продовольчої безпеки шляхом включення таких показників, як збалансованість харчування, середня тривалість життя, дитяча смертність та смертність від хронічних неінфекційних захворювань (ХНЗ).

Ключові слова: продовольча безпека, критерії оцінки, система показників продовольчої безпеки.

Г. А. Кундєєва, кандидат экономических наук, доцент (Национальный университет пищевых технологий). **Продовольственная безопасность: цели и оценка.**

Аннотация. Цель статьи заключается в проведении основательного анализа термина «продовольственная безопасность» и формировании системы показателей продовольственной безопасности и ее компонентов. **Методика исследования.** Продовольственная безопасность должна рассматриваться как многоуровневая система с четко структурированными целями с иерархии уровней. Целевой метод позволил определить основную цель продовольственной безопасности – долгую, здоровую и активную жизнь человека. Внутренний метод определения основных показателей продовольственной безопасности содержит показатели доступности, стабильности и наличия пищи. **Результаты.** В связи с ростом экономической значимости человеческого капитала и здоровья, мы считаем, что необходимо признать стратегической задачей обеспечения продовольственной безопасности Украины, где государство должно обеспечить беспрепятственную экономическую доступность

пищи для обеспечения здоровья населения и активности на протяжении всей жизни. Анализ показателей продовольственной безопасности на уровне международных организаций позволил определить четыре интегрированных блока для ее измерения: наличие пищи; экономический и физический доступа к продуктам питания; беспрепятственный доступ к пище в течение длительного периода времени; использование пищи. Система показателей продовольственной безопасности должна четко отражать состояние всех его блоков: наличие, доступность, стабильность и использование продуктов питания. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложено расширение существующей методики оценки продовольственной безопасности путем включения таких показателей, как сбалансированность питания, средняя продолжительность жизни, детская смертность и смертность от хронических неинфекционных заболеваний (ХНИЗ).

Ключевые слова: продовольственная безопасность, критерии оценки, система показателей продовольственной безопасности.

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО АЗЕРБАЙДЖАНА И НАПРАВЛЕНИЯ ЕГО ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ

М. М. ГУСЕЙНОВ, кандидат экономических наук, доцент
(Азербайджанский Университет Кооперации)

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании сельского хозяйства Азербайджана и направлений его инновационного развития. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье исследуются пути повышения экономической эффективности инновационного развития сельского хозяйства. Даются обоснованные предложения по увеличению экономической эффективности с применением инноваций в сельском хозяйстве. **Практическая значимость результатов исследования.** Обосновывается вложение инвестиций в сельское хозяйство как важный фактор инновационного развития.

Ключевые слова: инновация, инвестиция, сельскохозяйственное производство, инвестиции, продовольственные продукты.

Как показывает мировой опыт, для успешного интенсивного развития аграрного сектора необходимо применение инноваций. Инновации можно внедрять различными методами. Для применения каждого метода необходимо знать характер технологии, имеющийся потенциал, рынок конечного продукта, экономический климат и, самое главное, информацию о компетенции руководства. Все это взаимосвязано с устранением препятствий в достижении успеха. Поэтому, чтобы достичь успеха, нужна инновационная инициатива, в том числе без больших затрат на социальные, организационные, человеческие и производственные факторы. Применение инноваций в сельском хозяйстве очень актуально в данный момент. Здесь необходимо учитывать особенности сельского хозяйства как объекта материального производства. Основная отличительная особенность состоит в том, что главным средством производства являются земля и биологические факторы – растения и животные. Производственный процесс здесь отличается сезонностью, и это тесно переплетается с биологическими факторами. На результаты сельскохозяйственного производства суще-

ственное влияние оказывают природно-климатические условия. Земля – это незаменимое средство аграрного производства. Люди в состоянии восстановить только ее плодородие, то есть способность обеспечивать растения питательными веществами, необходимыми для их роста. Следующая отличительная особенность – производство большого ассортимента продукции растениеводства и животноводства, с использованием технологических процессов, которые различаются продолжительностью по времени, меняются от нескольких недель до нескольких месяцев, и это, в свою очередь, негативно отражается на процессе ее воспроизводства из-за того, что затраты на производство осуществляются сейчас, а доход получают через несколько месяцев, а по озимым культурам даже через год. Третья особенность заключается в том, что основные средства, как рабочий и продуктивный скот и многолетние насаждения воспроизводятся в сельском хозяйстве, а машины и оборудование, здания, сооружения и передаточные устройства производятся только на промышленных предприятиях. К оборотным средствам относятся исходное сырье, материалы,

минеральные удобрения, различные ядохимикаты, энергоносители, их можно приобретать на различных промышленных предприятиях, а также расходовать и восполнять за счет выручки в процессе производства. Тем не менее, существенная часть оборотных средств, в том числе семена возделываемых культур, корма, животные, птица воспроизводятся в сельском хозяйстве в тех объемах, которые обеспечивают непрерывное воспроизводство материальных благ (конечного продукта) для населения и сырья для перерабатывающей промышленности.

Из вышеизложенного следует, что в аграрном секторе денежный капитал инвестируется в производственные ресурсы (производительный капитал) и происходит оценка количества произведенной продукции, полученной выручки и отдачи вложенного капитала. Процессы воспроизводства в аграрном секторе реализуются с помощью производительного капитала. Оценка использования его эффективности можно определить следующими показателями: производство видов продукции в натуральном выражении и оценка как авансированного, так и использованного капитала через выручку от реализации произведенной продукции, прибыль и рентабельность производства и производительного капитала. Возможно ли с помощью инноваций увеличить экономическую эффективность производства? Каковы основные особенности тенденции их развития в растениеводстве и животноводстве? Самое главное то, что инновационный путь развития – это работа с самой современной техникой и высокопродуктивными сортами: аграрный сектор должен развиваться за счет прибылей, а не государственных дотаций. Поэтому здесь инновации необходимы. Самое главное – замена машинно-тракторного парка страны. В этом случае возможно в три-пять раз увеличить производительность отрасли растениеводства. Применяя инновации в сельском хозяйстве, отечественные предприниматели будут в одном ряду с европейскими сельхозтоваропроизводителями; риск разорения их хозяйств будет сведен к минимуму, а рентабельность возрастет к максимуму.

В Азербайджане «Агролизинг» за время своей деятельности с 2005 года ввез и передал в пользование производителям сельхозпродукции 745 зерноуборочных комбайнов, 2 250 тракторов, 132 экскаватора, 5 690 сельскохозяйственных машин и прицепов различного назначения, 7 молочных заводов, 13 холодильных камер, 7 заводов комбикормов, 294 тонн пестицидов семи наименований, 237 тыс. тонн минеральных удобрений, 770 голов племенного скота, 7 189 тонн репродуктивных семян пшеницы. Распоряжением президента республики закуплено 770 голов племенного скота знаменитых пород на 3 млн манатов, которые проданы скотоводам в 31 районе страны по льготным ценам [3]. При проведении селекционных работ мы получаем инновации: это гибриды сельхозкультур, работа с которыми позволяет получать высокие урожаи в любых условиях. Поэтому, чтобы сельское хозяйство страны стало на новые рельсы развития, необходимо решить такие вопросы, как использование только прогрессивных технологий возделывания, мелиорация земель. В условиях меняющегося климата это позволит сельхозтоваропроизводителям уйти от многих природных рисков. Необходимо задуматься об увеличении площади орошаемых земель, и часть ответственности за это должно взять на себя государство (хотя бы в плане финансирования установки водозаборов, магистральных водоканалов). Инновации в сельском хозяйстве необходимы, в первую очередь, для развития села. Структура его населения такова: 50 % – пенсионеры, 10 % – работники социальной сферы, 10 % – люди без определенных занятий и всего 5–6 % – дети (а должно быть 14 %). Оставшаяся часть – те, кто может работать на земле.

И последнее, что необходимо для развития инноваций, – это инвестиции в них. Их невозможно привлекать, не имея четких земельных отношений. Если аграрий собственник земли, он будет вкладывать в нее средства. В противном случае перспектив развития нет.

Как видно из табл. 1, в 2015 году, по сравнению с 2000 годом, объем инвестиций в сельское хозяйство увеличился в 88,3 раза. Но, по сравнению с другими отраслями, уро-

вень инвестиций в сельское хозяйство низкий. Учитывая то что, сельское хозяйство играет важную роль в динамичном развитии социальных отраслей, в экономической безопасности страны, в обеспечении продовольственной

безопасности, объем вложенных инвестиций в этот сектор не может считаться удовлетворительным. Для привлечения инвестиций в эту отрасль следует увеличить механизм государственной поддержки.

Таблица 1

Инвестиции, вложенные в основной капитал по экономическим отраслям в 2000–2015 гг. [4]

		Инвестиции в основной капитал, в том числе (млн ман)					
годы	всего	промышленность	сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	строительство	транспортные и складские хозяйства	информация и связь	другие отрасли
2000	967,8	670,1	6,5	3,4	44,1	45,3	198,4
2005	5 769,9	4 176,0	40,7	46,1	517,2	158,0	831,9
2011	9 905,7	4 276,2	431,0	113,8	2 449,1	212,0	2 423,6
2012	12 799,1	5 369,8	437,3	225,9	2 515,7	310,8	3 939,6
2013	15 407,3	6 039,9	648,8	499,0	2 621,1	329,5	5 269,0
2015	17 850,8	7 499,6	574,3	707,8	3 750,0	200,7	5 298,4

Инновационная деятельность – это деятельность, когда основываясь на научные результаты, создается принципиально новый продукт, новая услуга, то есть появляется новое, раньше не существовавшее. Основной признак инновационной деятельности в сельском хозяйстве – выход конкурентоспособного продукта на рынок. Когда соединяются эти два понятия – это и есть инновационная деятельность. Уязвимым местом при формировании эффективного инновационного развития аграрного сектора является изучение спроса на инновации. Во время стремительного развития рыночных отношений, маркетинг не является неотъемлемым элементом формирования заказов на научные исследования и разработки в сельском хозяйстве. В сельском хозяйстве, когда отбираются проекты, не проводится их глубокая

экономическая экспертиза, не оцениваются показатели эффективности и рисков, не отрабатываются схемы продвижения полученных результатов в производстве. Все это в конечном итоге приводит к тому, что большая часть инновационных разработок не становится инновационным продуктом [1, с. 19].

На данном этапе инновационного развития аграрного сектора существенно возрастает роль информационно-консультативной службы, деятельность которой требует совершенствования, нужны кадры (табл. 2). Это необходимо, потому что сейчас очень низкая восприимчивость сельхозпроизводителей к научным достижениям, что связано, прежде всего, с низкими экономическими возможностями предприятий.

Таблица 2

Динамика распределения занятого населения в Азербайджане по отраслям экономической активности в 2011–2015 годах, тыс. чел. [4]

Отрасли экономической активности	2011	2012	2013	2014	2015
Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	1 573,6	1 611,3	1 628,6	1 655,0	1 657,4
Рудодобывающая промышленность	42,3	44,2	42,7	41,5	41,2
Перерабатывающая промышленность	198,4	211,4	214,2	208,9	210,3

Продолж. табл. 2

Отрасли экономической активности	2011	2012	2013	2014	2015
Электроэнергия, производство газа и пара, распределение и снабжение	27,9	34,9	30,0	30,6	30,8
Водоснабжение: удаление и обработка отходов	23,9	27,5	25,3	25,2	24,6
Строительство	211,9	226,0	229,0	287,5	308,9
Торговля: ремонт транспортных средств	634,8	670,0	678,9	626,7	635,4
Транспортировка и складские хозяйства	174,6	181,2	183,6	179,1	181,8
Распределение туристов и общественное питание	25,1	26,0	26,3	46,9	48,1
Информация и связь	32,3	33,5	34,0	55,8	58,0
Финансовая и страховая деятельность	18,1	21,5	21,8	24,4	26,3
Операции с недвижимостью	82,1	85,2	86,3	69,6	71,2
Профессиональные, научные и технические услуги	43,4	45,0	45,6	45,6	46,7
Области административного и вспомогательного обслуживания	38,7	33,8	38,7	46,5	47,4
Государственное управление и оборона; социальное обеспечение	256,6	266,3	269,8	279,1	281,0
Образование	345,1	355,2	361,0	349,8	349,9
Предоставление социальных услуг и здравоохранение	188,8	192,4	201,9	170,3	165,2
Искусство, развлечения и отдых	52,4	54,3	56,9	59,6	60,3
Предоставление прочих видов услуг	92,3	95,8	97,1	127,0	130,7
Всего	4 062,3	4 215,5	4 271,7	4 329,1	4 375,2

Таким образом, во всех отраслях аграрного сектора постоянно необходимо внедрять инновации. Это обуславливается в основном объективными внутренними и внешними проблемами: ростом численности населения и увеличением его потребностей, развитием науки и техники, ростом конкуренции и воспроизводства. В мировом масштабе непрерывный рост производства влияет на рост удельного веса затрат на подготовку и продажу продукции. При росте масштаба производства растет объем рынка, отсюда следует, что растет потребность в продукте (услуге). Масштабное производство приводит к исчерпыванию богатых природных запасов. За счет роста затрат на добычу запасов из трудно добываемых месторождений увеличиваются цены на топливо и энергоносители, увеличиваются затраты на охрану окружающей среды. Вместе с тем растет потребность в качестве произведенного продукта, усиливается конкуренция между производителями продукции.

В США на одном из перерабатывающих заводов штата Северная Дакота в год перерабатывается полтора миллиона тонн кукурузы на биотопливо. А занимаются этим всего 56

человек. Пример использования инноваций в агропромышленном комплексе: для того, чтобы получить максимальную продуктивность пшеницы в производстве, следует оптимально подобрать сорта, которые будут дополнять друг друга. Есть много различных хозяйств, которым необходим набор сортов, максимально подходящий к их экономическому состоянию, природно-климатическим условиям и технологиям возделывания пшеницы. Эффективность семеноводства зависит от размножения новых высокопродуктивных сортов, внесенных в Госреестр и проходящих испытание, так как благодаря только своевременному их внедрению можно получить значительную прибавку урожая в первые годы. В нашей республике это AZS 037-1999. Семена сельскохозяйственных культур сортовые и посевные качества. Этот стандарт включен в Государственный реестр сортов растений Азербайджанской республики, так же прошел производственный тест, относится к сельскохозяйственным растениям, готовым к посеву.

Глобализация, безмерное использование природных ресурсов, глобальное изменение климата, постоянно увеличивающееся население

ние – все это оказывает свое влияние на продовольственное обеспечение. Исходя из этой точки зрения, необходимо применять инновационные методы ведения сельского хозяйства как экономически эффективные. В основном к этому перечню относится использование химических веществ для борьбы с вредителями и сорняками, а также синтетических удобрений, которые не являются экономически и экологически чистыми. Хотя традиционные методы имеют свое преимущество, но в обычной практике есть ограниченные возможности для

решения таких проблем. Например, биоудобрения можно использовать для повышения плодородия земли с применением биологических отходов. Они не содержат никаких химических веществ, которые являются вредными для почвы.

Применение инноваций будет положительно влиять на уровень обеспеченности населения продуктами питания. Приведем перечень сельскохозяйственных продуктов питания (табл. 3).

Таблица 3

Уровень изменения удовлетворения внутреннего спроса сельскохозяйственной продукции пищевого значения [4]

Название продукта	Среднегодовой темп роста производства в 2007–2015 гг. (в %)	Уровень самообеспечения в (%)		
		2007	2015	изменения (±)
Зерновые и зернобобовые культуры	139,8	57,1	64,3	+7,2
Пшеница	138,8	48,0	56,8	+8,8
Кукуруза		76,4	67,3	-9,1
Картофель	93,4	98,0	98,2	+0,2
Все виды овощей	99,1	98,8	98,9	+0,1
Бахчевые	102,5	100,1	100,9	+0,1
Фрукты и ягоды	119,5	138,1	125,7	-12,4
Виноград	146,0	93,7	94,3	+0,6
Скот, птица и мясопродукты	129,8	85,2	92,1	+6,9
Молоко и молочные изделия	128,2	86,8	72,8	-14,0
Сливочное масло		76,6	50,5	-26,1
Яйца	140,0	97,9	96,2	-1,7

Как видно из табл. 3, с развитием сельского хозяйства, в результате последовательных мер, был достигнут прогресс в повышении уровня пищевых продуктов. Все это, в свою очередь, играет большую роль в увеличении потребления пищевых продуктов населением. Для развития инновационного сельского хозяйства необходимо государственное регулирование. Его можно осуществлять в двух основных формах: прямое государственное финансирование инноваций в сельском хозяйстве или создание льготных условий для тех предприятий, которые активно расширяют свою инновационную деятельность, внедряют прогрессивную технику и технологию. Основным аспектом государственного регулирования является формирование системы методов стиму-

лирования инноваций в аграрном секторе. Для эффективного применения инновационных процессов в сельском хозяйстве нужна новая система управления научно-техническим процессом, которая должна включать: разработку общей стратегии научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы, финансирование крупных сельскохозяйственных программ, систему научно-технической информации, использование мирового опыта, льготы и субсидии, стимулирующие инновационную активность экономического субъекта [2].

По сравнению с целым рядом других развитых государств, наша страна обладает значительными преимуществами в плане территориальной протяженности, обеспеченности природными ресурсами, все это создает до-

статочные позитивные перспективы для успешного развития аграрного сектора. Необходимо инновационное повышение технологической оснащенности сельскохозяйственных предприятий. Огромное значение имеет и внедрение инноваций в области генетики, селекции, биохимии, что требует повышенного внимания к проблеме материально-технического обеспечения научно-исследовательских организаций, занятых разработками в указанных областях научного знания. Встает вопрос и о подготовке специалистов, повышении их квалификации, использовании международного опыта реформирования сельского хозяйства.

Для развития инновационной политики государства в аграрной сфере, необходимо формулирование и реализация единой системы стратегического планирования и прогнозирования. Она должна включать в себя следующие компоненты: долгосрочные социально-экономические, экологические и технологические прогнозы; стратегические планы на долгосрочную перспективу; необходимо составление краткосрочных планов и проектов по развитию конкретных направлений инновационного сельского хозяйства, решению определенных проблем, стоящих перед социальной сферой села.

М. М. Гусейнов, кандидат економічних наук, доцент (Азербайджанський Університет Кооперації). **Сільське господарство Азербайджану й напрями його інноваційного розвитку.**

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні сільського господарства Азербайджану й напрямів його інноваційного розвитку. **Методика дослідження.** Рішення поставлених в статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті досліджено шляхи підвищення економічної ефективності інноваційного розвитку сільського господарства. Надано обґрунтовані пропозиції щодо збільшення економічної ефективності із застосуванням інновацій у сільському господарстві. **Практичне значення одержаних результатів дослідження.** Обґрунтовано вкладення інвестицій у сільське господарство як важливий фактор інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновація, інвестиція, сільськогосподарське виробництво, інвестиції, продовольчі продукти.

M. Guseynov, Cand. Econ. Sci., Docent (Azerbaijan Cooperation University). **Agriculture of Azerbaijan and directions of its innovative development.**

ЛИТЕРАТУРА

1. Гулгусейн А. Направления применения инноваций в сельском хозяйстве / А. Гулгусейн. – Баку : «Текнур» ММС, 2010. – 479 с.
2. Тагиев А. Х. Менеджмент инновационных проектов / А. Х. Тагиев, Г. А. Сафаров. – Баку : «Текнур» ММС, 2012. – 271 с.
3. Агролизинг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agrolizing.gov.az>. – Назва з екрана.
4. Азербайджанский Государственный комитет по статистике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.stat.gov.az/source/food_balances. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Gulgusejn A. *Napравlenija primenenija innovacij v sel'skom hozjajstve* [Areas of application of innovations in agriculture]. Baku: «Teknur» MMS, 2010. 479 p.
2. Tagiev A. H., Safarov G. A. *Menedzhment innovacionnyh projektov* [Management of innovation projects]. Baku: «Teknur» MMS, 2012. 271 p.
3. *Agrolizing*, Available at: <http://agrolizing.gov.az>.
4. *Azerbajdzhanskij Gosudarstvennyj komitet po statistike* [The Azerbaijan State Statistics Committee], Available at: http://www.stat.gov.az/source/food_balances.

Summary. *The purpose of the article is to study the agriculture of Azerbaijan and ways of its innovative development. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** In article is investigated ways of increase of economic efficiency of innovative development of agrarian sector. Reasonable offers on increase in economic efficiency with application of innovations in agrarian sector are given. **Practical value.** The investing into agriculture as an important factor of innovative development are shown.*

Keywords: *innovation, investment, agricultural production, investments, food products.*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ АГРАРНОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О. В. ЛОЗОВА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні основних наукових підходів щодо розвитку аграрного сектора національної економіки України, дослідженні особливостей державного управління інноваційною продукцією аграрного сектора України та обґрунтуванні пропозиції щодо вдосконалення напрямів і форм управління інноваційною продукцією аграрного сектора. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** *Обґрунтовано* теоретико-методологічні основи державного управління та організаційно-економічні заходи щодо формування та використання інноваційної продукції в аграрному секторі національної економіки України й виявлено стримуючі фактори розвитку цього процесу. **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті обґрунтовано необхідність розроблення Державної цільової науково-технічної програми розвитку пріоритетних видів інноваційних продуктів та інноваційної продукції аграрної сфери, методично узгодженої з чинною системою державних прогнозів і програм соціально-економічного розвитку України, реалізація якої надасть можливість планомірно розвивати аграрну науку, що збільшить її вплив на підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу.*

Ключові слова: аграрний сектор, інноваційна продукція, державне управління, національна економіка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Однією з найважливіших складових будь-якої ефективної ринкової економіки є інтелектуальний продукт та його розвиток у конкурентному середовищі, оскільки саме в умовах ринку перемагає той, хто в змозі реалізувати найкращі конкурентні переваги та виробити конкурентоспроможні товари й послуги, що можливо лише з використанням об'єктів інтелектуальної власності. Реалізація інноваційної моделі розвитку соціально-економічного розвитку національної економіки України визначається накопиченим та реалізованим інтелектуальним потенціалом країни, зокрема й в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління інноваційною

продукцією аграрного сектора економіки займають важливе місце у працях провідних українських вчених, серед яких варто виділити О. Крисального, П. Саблука, М. Коденського, Г. Підлісецького, В. Месель-Веселякого, Ю. Лупенка, В. Ситника, М. Кісіля, М. Маліка, О. Шпикуляка, Л. Курило, С. Юшина, М. Жука, Б. Санто, В. Алексєєва, Б. Заблоцького, О. Румянцеву, О. Гусака та ін. Проте окремі питання щодо обґрунтування пропозицій удосконалення напрямів державного управління інноваційною продукцією аграрного сектора національної економіки України в сучасних умовах господарювання недостатньо вивчені й вимагають ґрунтовного дослідження. Перспективним напрямом досліджень є визначення векторів впливу інноваційної продукції на розвиток аграрного сектора та стимулювання

його розвитку в національній економіці в цілому.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення основних наукових підходів щодо розвитку аграрного сектора національної економіки України, дослідження особливостей державного управління інноваційною продукцією аграрного сектора України та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення напрямів і форм управління інноваційною продукцією аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток ринкової економіки та реформування аграрного сектора національної економіки України призвели до значного погіршення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу, невідповідності техніки та знарядь праці вимогам сучасних ринкових технологій та інновацій. Через несвоєчасність виконання технологічних операцій сільське господарство України втрачає третину потенційних можливостей виробництва продукції рослинництва та тваринництва; у результаті переобтяженого технологічного процесу вироблена продукція не є конкурентоспроможною, має високу енергозатратність і низьку загальну якість. Тому нині дуже гостро постає питання розробки комплексної програми державного управління та підтримки інноваційної продукції аграрного сектора.

Інноваційна діяльність є запорукою успішного функціонування та розвитку аграрного сектора України в період розбудови ринкової економіки в державі, її входження до європейського та світового економічного простору в умовах подолання економічної кризи, запорукою економічного добробуту нашої держави в майбутньому. Але її сучасний стан в аграрному секторі України вітчизняні та зарубіжні науковці оцінюють як незадовільний, насамперед, через недосконалість механізмів управління інноваційною діяльністю [3, с. 5]

У різних галузях сільського господарства виокремлюються власні домінуючі чинники, завдяки яким гальмується розвиток інноваційної діяльності. Але стрижневим негативним

чинником є втрата взаємозв'язку науки й виробництва: «Малоефективна система зв'язку наукового та виробничого потенціалів, що успадкована від минулої соціально-економічної системи, виявилася непристосованою до розв'язання завдань аграрної економіки на інноваційних засадах» [2, с. 195].

Основною метою створення інноваційної продукції є її застосування у виробничій сфері. Дві складові інноваційного розвитку – створення та використання інноваційної продукції – формують ринок, який визначає потребу в інноваціях, попит на них і формує ціни. Також варто зазначити, що ринок інноваційної продукції в аграрній сфері є об'єктом права інтелектуальної власності й регулюється Цивільним кодексом України, законами про охорону прав на об'єкти права інтелектуальної власності та іншими підзаконними актами.

Курс України на інноваційно-інвестиційний розвиток вимагає збереження інтелектуального потенціалу країни та створення умов для його ефективного функціонування, а результатом праці цієї еліти і є інноваційний продукт.

Інновація та інноваційна продукція є результатом інноваційної діяльності. Процес створення інноваційної продукції починається в науковій сфері, де інтелектуальною працею людини створюється науково-технічна продукція. На цій стадії процесу науково-технічна продукція розмежовується на інтелектуальний продукт та інноваційний продукт. Інтелектуальний продукт – це сформоване у вигляді теорії, концепції тощо наукове знання, що є об'єктом авторського права. Інноваційний продукт під час застосування у виробничій сфері набуває ознак інноваційної продукції [1, с. 8].

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність» [5], інноваційний продукт є результатом виконання інноваційного проекту й науково-дослідною і/або дослідно-конструкторською розробкою нової технології (в тому числі інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка або дослідної партії і відповідає таким вимогам:

- він є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу,

корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на який виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів. При цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для даного продукту;

- розробка продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень;
- в Україні цей продукт вироблено (буде вироблено) вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоздатним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Рішення про кваліфікування продукту інноваційним приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності, за результатами експертизи.

Крім того, чинним законодавством чітко визначено критерії продукції, яка може бути визнана як інноваційна. Інноваційною може бути визнана продукція, яка відповідає таким вимогам:

- вона є результатом виконання інноваційного проекту;
- така продукція виробляється (буде вироблена) в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоздатною і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Інноваційна продукція може бути результатом тиражування чи застосування інноваційного продукту.

Інноваційною продукцією може бути визнано інноваційний продукт, якщо він не призначений для тиражування.

Головною метою державної інноваційної політики в Україні визначено створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та

ресурсоощадних технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції [4].

Водночас, аналіз існуючого інноваційного розвитку аграрного сектора України дає можливість виділити низку проблемних напрямів державного управління, які гальмують упровадження інновацій у виробничу діяльність.

По-перше, з боку держави немає системності в управлінні інноваційними процесами. Розподіл управління в цій сфері між декількома відомствами призвів до відсутності загальної стратегії розвитку, спільних цілей і завдань. Державне управління інноваційною продукцією ніколи не було спрямоване на вирішення загальнонаціональних завдань, оскільки завжди мало галузевий характер і не містило системності.

По-друге, існуюча нормативно-правова база регулювання інноваційної діяльності в Україні є суперечливою, фрагментарною, тому на сьогодні потребує суттєвого доопрацювання. Так, в Україні вже ухвалено більше ніж 100 законодавчих, нормативно-правових актів і різноманітних відомчих документів, які є не взаємоузгодженими і не формують єдиного законодавчого поля у сфері розвитку інноваційної діяльності.

По-третє, відсутня обґрунтована й дієва інноваційна політика держави у сфері аграрного господарства. Ігнорування в аграрній сфері науково-технологічного розвитку, відсутність державної підтримки розвитку інноваційної продукції призвело до неконкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародному ринку.

Крім того, досить суттєвою проблемою є відсутність розробленого фінансового механізму інноваційної діяльності. Основним джерелом фінансування витрат на інноваційну продукцію в аграрній сфері є власні кошти підприємств, а в розвинених країнах світу фінансування інноваційної діяльності покладено на розгалужену й досить динамічну мережу приватних інвестиційних і венчурних фондів.

Саме через відсутності державних гарантій та підтримки приватний капітал майже не залучається в розвиток інноваційної продукції аграрної сфери. Посилення інноваційної ак-

тивності в Україні має посідати центральне місце в реалізації державної економічної політики в аграрній сфері. Однак інноваційний бізнес у країні досі слабо розвинений. Так, варто зазначити, що у 2013–2015 рр. частка інноваційно активних організацій, що здійснюють технологічні інвестиції, становила всього 0,5 % від їх загальної кількості, значно гірше становище в агропромисловому комплексі – лише 0,1 %.

Зокрема, не отримали належного розвитку такі прогресивні види інноваційної активності, як дослідження та розробки, придбання високотехнологічних сільськогосподарських машин та устаткування, нових агротехнологій, а також прав на патенти й ліцензії. В обсязі інноваційної продукції недостатньою є та частина, яка зазнала значних технологічних перетворень або була знову впроваджена, у порівнянні із продукцією, що зазнала вдосконалення [6].

Аграрна сфера потребує регульованого науюємного ринку, який би зміг забезпечити створення конкурентоспроможної інноваційної продукції, але варто зазначити, що інноваційний бізнес в аграрній сфері належить до венчурного (ризикового) капіталу. Тому розвиток цього ринку потребує залучення не лише вітчизняних, а й іноземних інвестицій. При цьому всі ризики ніяк не можуть бути компенсовані лише доходами підприємств-новаторів, але й державними гарантіями, пільговим оподаткуванням, спеціальним страхуванням і зниженими відсотками за довгостроковими кредитами.

Щоб знизити ризики, необхідно активно залучати науку у сферу агровиробництва. Для вибору найефективніших форм і методів інноваційної діяльності в сільськогосподарській сфері, насамперед, потрібен науково обґрунтований менеджмент, який містив би чітко означену мету й довгострокову стратегію розвитку, підготовку, розробку, управління та контроль інноваційних проєктів, управління ризиками та персоналом, освоєння нової техніки та продукції. Саме від ефективного менеджменту залежить визначення напрямів економічної, інноваційної, інвестиційної та

науково-технічної політики, яка має засновуватись на довгостроковому прогнозуванні розвитку аграрної сфери, урахування ринкові відносини, зовнішні та внутрішні фактори й ресурсні обмеження.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Головною умовою створення та розвитку інноваційної продукції в аграрному секторі національної економіки України є потреба в переході на інноваційно-інвестиційну модель розвитку економіки й наявність високотехнологічного та наукового потенціалу, висококваліфікованих кадрів, сучасних розробок і нововведень. Зазначено, що аграрний сектор та його розвиток потребує державної підтримки й управління. Відсутність довгострокової стратегії інноваційного розвитку аграрного сектора призвела до безсистемності та недостатності іноземних інвестицій у розвиток цієї галузі. Усі учасники інноваційного процесу мають бути зацікавлені у поєднанні своїх інтересів і зусиль у створенні та застосуванні нових знань і технологій із метою виходу інноваційної продукції на внутрішні й зовнішні ринки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Удовиченко С. М. Формування та використання інноваційної продукції аграрної науки: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Удовиченко С. М. – Київ : Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки», 2012. – 21 с.
2. Тимоць М. В. Інституційне забезпечення інноваційного процесу збереження та поліпшення земельних ресурсів / М. В. Тимоць // Науково-інформаційний вісник. Економіка. – 2011. – № 3. – С. 195–199.
3. Дацій О. І. Формування національної інноваційної моделі розвитку сільського господарства України / О. І. Дацій // Агросвіт. – 2008. – № 15. – С. 2–5.
4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посіб. / Т. В. Майорова. – Київ : Вид-во ЦУЛ, 2003. – 376 с.

5. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40. – ВРУ № 36 від 06.09.2002. Ст. 266. – С. 282 – 292.
6. Смолінський В. Б. Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки / Смолінський В. Б. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011р. – № 21.2. – С. 286–290.
- Sciences of Ukraine, NAT. Sciences. center Inst. Agrar. economy, 2012. 21 p.
2. Tymots M. V. *Naukovo-informatsiyni visnyk. Ekonomika*, 2011, no. 3, pp. 195–199.
3. Dacij O. I. *Agrosvit*, 2008, no. 15, pp. 2–5.
4. Mayorova T. V. *Investytsiina diialnist* [Investment activity]. Kiev: Vyd-vo TsUL, 2003. 376 p.
5. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 № 40. [On innovation: the Law of Ukraine], VRU № 36 vid 06.09.2002, article 266, pp. 282–292.
6. Smolinski V. B. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific Bulletin of NLTU Ukraine: Collected papers of Ukrainian National Forestry University], 2011, no. 21.2, pp. 286–290.

REFERENCES

1. Udovichenko S. M. *Formuvannia ta vykorystannia innovatsiinoi produkcii ahrarnoi nauky*: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03 [Formation and use of innovative products of agricultural science: author. dis. kand. Ekon. Sciences: 08.00.03]. Kiev: NAT. Acad. Agrar. of

О. В. Лозовая, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Государственное управление инновационной продукцией аграрного сектора национальной экономики Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении основных научных подходов относительно развития аграрного сектора национальной экономики Украины, исследовании особенностей государственного управления инновационной продукцией аграрного сектора Украины и обосновании предложения по совершенствованию направлений и форм управления инновационной продукцией аграрного сектора. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Обоснованы теоретико-методологические основы государственного управления и организационно-экономических мер по формированию и использованию инновационной продукции в аграрном секторе национальной экономики Украины и выявлены сдерживающие факторы развития этого процесса. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обоснована необходимость разработки государственной целевой научно-технической программы развития приоритетных видов инновационных продуктов и инновационной продукции аграрной сферы, методически согласованной с действующей системой государственных прогнозов и программ социально-экономического развития Украины, реализация которой позволит планомерно развивать аграрную науку, что увеличит ее влияние на повышение конкурентоспособности агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: аграрный сектор, инновационная продукция, государственное управление, национальная экономика.

O. Lozova, Cand. Econ. Sci. Docent (Poltava University of Economics and Trade). **The state management of innovative products to the agricultural sector the national economy of Ukraine.**

Summary. The purpose of this article is to define the main scientific approaches for the development of the agricultural sector of the national economy of Ukraine, the study of peculiarities of state management of innovative products of the agricultural sector of Ukraine and substantiation of the proposals for the improvement of directions and forms of management of innovative products to the agricultural sector. **Methodology of the study.** The solution in the article the tasks carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and systematiza-

tion and generalization, the dialectical approach. **Results.** The study theoretical and methodological foundations of public administration and organizational-economic measures on the development and use of innovative products in the agricultural sector of the national economy of Ukraine and the identified constraints development of this process. **The practical significance of the research results.** In the article the necessity of development of the State target scientific and technical program of development of priority types of innovative products and product innovation of agricultural science, methodologically harmonized with the existing system of state forecasting and programs for socio-economic development of Ukraine, the implementation of which will allow to systematically develop agricultural science, which will increase its impact on improving the competitiveness of agriculture.

Keywords: agrarian sector, innovative products, public administration, national economy.

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ДЛЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ

А. Ю. ЗЕЛІНСЬКИЙ

(Одеський національний економічний університет)

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні існуючих підходів до класифікації трансакційних витрат, вивченні окремих груп і видів трансакційних витрат, розробці власної інклюзивної класифікації для цілей управління. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Розроблено класифікацію трансакційних витрат для цілей управління, яка, на відміну від уже існуючих, дозволить забезпечити дієвий облік, контроль та аналіз прийнятих управлінських рішень. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті досліджено питання класифікації трансакційних витрат, проаналізовано підходи та розглянуто існуючі методики їх класифікації. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці виробничих та обслуговувальних підприємств.

Ключові слова: трансакційні витрати, класифікація трансакційних витрат, управління, критерії класифікації, види трансакційних витрат.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Власники та менеджери безперервно намагаються покращити результати роботи ввірених підприємств та організацій. Для цього їм потрібні дані не лише традиційного бухгалтерського обліку, але й позаоблікова інформація.

Внутрішня звітність, що побудована на відображенні трансформаційних витрат, уже не здатна забезпечити існуючі потреби. Прийняти оптимальні управлінські рішення можна, лише виходячи з даних, що ґрунтуються на обліку як трансформаційних, так і трансакційних витрат.

Проблема імплементації трансакційних витрат до облікового процесу є надзвичайно гострою, адже на сьогодні вони не є загальноприйнятим та законодавчо визначеним об'єктом обліку.

Уважаємо доречним, під трансакційними витратами розуміти витрати ресурсів (матеріальних, грошових, репутаційних, часу тощо), які несе економічний суб'єкт незалежно від його волі та бажання у процесі реалізації, набуття і відчуження прав власності та свобод, а

також у результаті переходу від одного технологічного процесу до іншого.

Розмаїття трансакційних витрат і широта даного поняття зумовили цілу низку їх класифікацій. Для того, щоб оптимізувати існуючі класифікації для потреб обліку, контролю та управління, необхідно поглянути на класифікацію трансакційних витрат із позиції користувачів даної інформації та привести таку класифікацію відповідно до вимог управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам класифікації трансакційних витрат присвятили роботи такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як С. І. Архієреєв, В. В. Варламова, Т. Еггерстон, Р. І. Капелюшніков, П. Мілгром, Д. Норт, І. Г. Панженська, Дж. Роберт, Е. де Сото, О. Уільямсон, М. М. Шигун, Ж. М. Ющак та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження існуючих підходів до класифікації трансакційних витрат, вивчення окремих груп і видів трансакційних витрат, розробка власної інклюзивної класифікації для цілей управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих на-

укових результатів. На сьогодні лише ідентифікувати та підрахувати трансакційні витрати замало. Для того, щоб існувати в несприятливих інституційних умовах та умовах жорсткої конкуренції, потрібен дієвий механізм аналізу, оцінки й інтерпретації отриманих облікових даних щодо трансакційних витрат.

Керівник, який збирається оптимізувати витрати, у першу чергу, повинен добре уявляти структуру витрат підприємства, місця їх виникнення та вміти прогнозувати можливі наслідки від прийняття того чи того управлінського рішення.

Як відомо, інформація є суттєвою та значущою, якщо її відсутність або викривлення може вплинути на рішення, що приймаються на її основі. Тобто користувачі вказаної інформації повинні мати не розрізнені значення, а чіткі та згруповані дані стосовно трансакційних витрат, щоб отримати конкурентні переваги та спланувати подальші дії. При цьому суттєвість не є абсолютною величиною і в кожному окремому випадку може змінюватися.

Не дивлячись на те, що трансакційні витрати є об'єктом підвищеної уваги дослідників останні півстоліття, у науковій площині загальноприйнятої класифікації трансакційних витрат немає. Кожен із науковців намагається визначити склад і структуру трансакційних витрат, виходячи з обраного ракурсу дослідження.

У процесі наукових пошуків учені виокремлювали елементи, які вважали найбільш значущими, ті, які, на їх думку, визначають природу трансакційних витрат. Так, для Р. Коуза – це витрати використання ринкового механізму, О. Уільямсона – витрати опортуністичної поведінки, Дж. Стиглера – інформаційні витрати, Й. Барцеля – витрати виміру, М. Дженсена і У. Мекпінга – витрати моніторингу за поведінкою агента й витрати його самообмеження, П. Мілгрона й Дж. Робертса – витрати впливу, Г. Хансманна – витрати колективного прийняття рішень [1].

Будь-яка класифікація апіорі є обмеженою, адже об'єктивно не може врахувати всі критерії та потреби її користувачів, тим більше, що вони постійно змінюються та еволюці-

онують під дією зовнішніх і внутрішніх чинників.

У наукових працях автори наводять понад 30 класифікаційних ознак, за якими виділяють більше 80 видів трансакційних витрат [2, с. 7]. Проте найбільш розповсюдженими є три авторських підходи – Р. Коуза, П. Мілгрона та Дж. Роберта й Д. Норта і Т. Еггертссона. Інші варіанти класифікацій трансакційних витрат мають окремі додаткові ознаки, що ґрунтуються на вищенаведених підходах або є певними їх інтерпретаціями, утвореними в результаті синтезу [3, с. 228].

На думку Р. Коуза, трансакційні витрати слід класифікувати так: витрати на пошук інформації; витрати на якість необхідних товарів; витрати, пов'язані з укладанням контрактів, контролем за їх виконанням і їх юридичним захистом.

Д. Норт і Т. Еггертссон рекомендують класифікувати трансакційні витрати на основі видів діяльності, які застосовують на окремих етапах реалізації контрактів, – це витрати пошуку інформації, витрати ведення переговорів, витрати укладання контрактів, витрати моніторингу, витрати примусу до укладання контрактів (витрати опортуністичної поведінки), витрати захисту від третіх осіб (витрати специфікації й захисту прав власності) [2, с. 15]. Окрім цього, ученими визначено перелік витрат, що формують кожен класифікаційну групу.

П. Мілгром та Дж. Робертс приділяють увагу класифікації трансакційних витрат на основі внутрішньої структури проблеми, що породжується ними. За цією класифікацією трансакційні витрати поділяються на два типи: витрати мотивації (неповнота й недосконалість інформації, опортунізм) й витрати координації [4].

О. Уільямсон, використовуючи фактор часу, виділяє дві стадії у процесі укладання контрактів і розрізняє витрати передконтрактної стадії (*ex ante*) та післяконтрактні витрати (*ex post*).

Е. де Сото розробив власну класифікацію трансакційних витрат із позиції легальності-нелегальності підприємницької діяльності. [5, с. 208]

Інші ж дослідники, зокрема І. Г. Панженська, класифікують трансакційні витрати відносно місця їх виникнення та виокремлюють так: пошук клієнтів; переговори; контроль; адаптацію; коригування договірних умов; завершення операції.

На окрему увагу заслуговують роботи С. І. Архієреєва, В. В. Варламової, Р. І. Капелюшнікова, у яких розглянуто питання класифікації трансакційних витрат для різних цілей.

За всіх відмінностей між цими класифікаціями вони, скоріше, доповнюють, ніж виключають одна одну. Теоретикам трансакційних витрат вдалося виділити найважливіші характеристики, що визначають їх сутність.

Хоча трансакційні витрати й виступають основою обмежень для обміну, проте об'єктивно існує міра їх мінімізації, адже, як зазначає О. О. Аузан, справа не в тому, що трансакційні витрати потрібно звести до нуля, важливо, щоб зростання трансакційних витрат було нижче падіння трансформаційних витрат. Виграш потрібно робити на повних витратах, що й довели у своїй роботі Д. Норт і Дж. Уолліс, аналізуючи американську економіку в 1870–1970 рр.

Вони підрахували, що за вказаний час трансакційні витрати у США колосально зрос-

ли. Згідно з їх розрахунками, частка у ВВП трансакційних послуг, що надаються приватним сектором, збільшилася із 23 % у 1870 р. до 41 % в 1970 р., що надаються державою – із 3,6 % у 1870 р. до 13,9 % у 1970 р., у підсумку вони зросли із 26,6 % до 54,9 % [6]. Але саме за цей період США із другорядної аграрної країни перетворилися на провідну політичну й економічну державу.

Ці та інші подібні напрацювання важливі з точки зору завдання ідентифікувати фактори, які раніше не вважалися суттєвими під час прийняття управлінських рішень на різних рівнях економічної системи [7, с. 11].

Поряд з оптимізацією та мінімізацією трансакційних витрат, надважливим є питання прийняття правильних і своєчасних управлінських рішень, які ґрунтуються на даних про самі трансакційні витрати.

Слід провести класифікацію фактичних трансакційних витрат для цілей прийняття управлінських рішень з урахуванням класифікаційних ознак (табл. 1). При цьому кожна сума трансакційних витрат має бути зарахована лише до однієї із груп у рамках кожної класифікаційної ознаки.

Таблиця 1

Класифікація трансакційних витрат для цілей управління

Класифікаційна ознака	Група
Залежно від економічного ефекту	Економічні та бухгалтерські
Залежно від черговості здійснення	Первинні та вторинні
Залежно від важливості для подальшої діяльності	Основні та допоміжні
Залежно від досягнутого результату	Прогресивні та регресивні
Залежно від терміну отримання економічної вигоди	Короткострокові та довгострокові
Залежно від імперативних норм	Обов'язкові та добровільні
Залежно від цілей діяльності	Стратегічні та тактичні
Залежно від місця (за географічною ознакою)	Місцеві та інші
Залежно від виміру затрачених ресурсів	Натуральні та грошові
Залежно від вартості для підприємства	Потенційні та реальні

За першою ознакою до оцінки трансакційних витрат необхідно підійти з позиції втрачених можливостей. Бухгалтерські трансакційні витрати – це явні трансакційні витрати, економічні ж – це сума бухгалтерських і неявних

трансакційних витрат, які отримані, але не відображені в системі обліку, наприклад, репутаційні витрати чи усні зобов'язання керівника, які, можливо, необхідно буде виконати в майбутньому. Дані витрати можуть бути за-

фіксовані лише в системі управлінського обліку.

Щодо другої ознаки, слід залежно від черговості здійснення витрат розділяти їх на: первинні – витрати, що пов'язані з основною питомою вагою очікуваної трансакції, які економічний суб'єкт несе в першу чергу; вторинні – трансакційні витрати, які завершують певний процес чи господарську операцію.

Залежно від важливості для подальшої діяльності, одні трансакційні витрати є основними, наприклад, витрати на оформлення зовнішньоекономічного контракту, а інші – допоміжні, наприклад проведення бізнес-ланчу для партнерів, з якими укладено контракт.

Залежно від досягнутого результату, трансакційні витрати направлені на розвиток виробництва та власної справи (прогресивні), інші ж, навпаки, не приносять очікуваного результату та негативно впливають на стан справ, погіршуючи при цьому становище економічного агента (регресивні).

Залежно від терміну отримання економічної вигоди, частина трансакційних витрат носить короткостроковий ефект, наприклад консультація адвоката щодо придбання автомобіля, інша ж частина – довгостроковий характер та приносить економічний ефект протягом досить тривалого часу, наприклад витрати з оформлення земельної ділянки для капітального будівництва.

Залежно від імперативних норм, ряд трансакційних витрат носить обов'язковий характер, наприклад сертифікація продукції, інша ж частина – добровільний характер і залежить від волі, бажання та фінансових можливостей економічних агентів: послуги аудитора, адвоката тощо.

Залежно від цілей діяльності, трансакційні витрати направлені на досягнення стратегічних цілей підприємства, наприклад, виходу на нові ринки чи впровадження у виробництво нового виду продукції; інші ж вирішують тактичні завдання, наприклад зменшення негативних результатів за підсумками перевірки контролюючими органами.

Залежно від місця пропонуємо класифікувати трансакційні витрати за географічною ознакою на місцеві й інші, адже для прийняття

управлінських рішень має значення, який саме з центрів витрат чи структурний підрозділ є їх джерелом та як вони співвідносяться з іншими центрами відповідальності.

Залежно від виміру затрачених ресурсів трансакційні витрати поділяють на грошові та натуральні. Одні трансакційні витрати пов'язані з витраченням грошових коштів, а інші – матеріальних, трудових і репутаційних ресурсів.

Залежно від вартості для підприємства трансакційні витрати поділяють на потенційні та реальні. Є трансакційні витрати, що вимагають відволікання ряду ресурсів для їх успішного здійснення, інші – у даний момент у загальному порівнянні не коштують майже нічого, наприклад особиста участь керівника може вирішити ряд проблем за декілька хвилин і не потребує відволікання ресурсів підприємства, але в подальшому потенційно може збільшити витрати.

При цьому мінімізація трансакційних витрат загалом, пов'язана з мінімізацією витрат на здійснення кожної окремої трансакції за рахунок підвищення ефективності інформаційних технологій, оптимізації інституційних функцій та внутрішньої структури, спрощення процедур, уніфікації правил і вимог, типізації контрактів, відмови від неефективних і дорогих управлінських рішень та інших.

Запропонована класифікація:

- по-перше, дозволить управлінському персоналу дослідити напрям і внутрішню структуру трансакційних витрат відносно приналежності їх до однієї із груп кожної класифікаційної ознаки;
- по-друге, поліпшить процес систематизації та інтерпретації відповідних показників ефективності результатів кожного окремого управлінського рішення, або ж комплексу рішень;
- по-третє, може виступити основою для створення принципово нового підходу до організації аналітичного обліку витрат трансакційного характеру й удосконалення звітних показників діяльності підприємства.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Розрізненість підходів до питань

ня класифікації трансакційних витрат заважає розробці єдиної методики їх обліку, контролю, аналізу та управління. Трансакційні витрати займають вагому частку серед витрат підприємства, відтак їх ігнорування стає все більш контрпродуктивним і недалекоглядним.

Не дивлячись на всю багатовекторність підходів до питання класифікації трансакційних витрат, найпоширенішою класифікацією є класифікація за етапами укладання контрактів, яка включає п'ять груп трансакційних витрат. Для цілей управління оптимальною є класифікація трансакційних витрат із градацією на 10 класифікаційних ознак залежно від: економічного ефекту, черговості здійснення, важливості для подальшої діяльності, досягнутого результату, терміну отримання економічної вигоди, імперативних норм, цілей діяльності, місця (за географічною ознакою), виміру затрачених ресурсів, вартості для підприємства.

Дана класифікація покликана поліпшити та спростити процес аналізу прийнятих управлінських рішень із метою оптимізації трансакційних витрат; у подальшому може виступити основою для створення нового підходу до організації аналітичного обліку, контролю та управління витратами трансакційного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитриева Л. Н. Классификация внутренних трансакционных издержек, возникающих в процессе управленческой деятельности / Л. Н. Дмитриева, А. И. Хорев, Ю. А. Саликов // Управление персоналом. – 2009. – № 17. – С. 44–46.
2. Ющак Ж. М. Бухгалтерський облік і контроль трансакційних витрат: теорія і методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / Ющак Ж. М. – Житомир, 2010. – 21 с.
3. Шигун М. М. Бухгалтерський облік трансакційних витрат: проблеми визначення поняття і класифікація / Шигун М. М. // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 2(14). – С. 224–234.
4. Milgrom P., Roberts J. Bargaining Costs, Influence Costs, and the Organization of Economic Activity. – Cambridge, 1990.
5. Кириєнко А. І. Трансакції та трансакційні витрати: визначення та класифікації // Кириєнко А. І. // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2015. – № 1 (11). – С. 206–211.
6. Wallis J., North D. Measuring the Transactional Sector in American Economy, 1870–1970 // Long-term factors in American Economic Growth. Vol. 51 of The Income and Wealth Series. Ed. by S. Engerman and R. Gallman. Chicago: University of Chicago Press, 1986, pp. 95–161.
7. Бардаш С. В. Методологічні обмеження класифікації трансакційних витрат в бухгалтерському обліку / Бардаш С. В., Осадча Т. С. // Облік і фінанси. – 2016. – № 1 (71). – С. 8–14

REFERENCES

1. Dmitriyeva L. N., Khoryev A. I., Salikov Yu. A. *Upravleniye personalom*, 2009, no. 17, pp. 44–46.
2. Yushchak Zh. M. *Bukhhalterskyi oblik i kontrol transaktsiinykh vytrat: teoriia i metodyka* [Accounting and control of transaction costs: theory and methods] (Candidate dissertation). Zhytomyr: Zhytomyrskyi derzhavnyi tekhnolohichniy universytet, 2010. 21 p.
3. Shygun M. M. *Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats* [International collection of proceedings], Zhytomyr: Zhytomyr State Technology University, 2009, no. 2 (14), pp. 224–234.
4. Milgrom P., Roberts J. Bargaining Costs, Influence Costs, and the Organization of Economic Activity. – Cambridge, 1990.
5. Kyriienko A. I. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 2015, no. 1 (11), pp. 206–211.
6. Wallis J., North D. Measuring the Transactional Sector in American Economy, 1870–1970 // Long-term factors in American Economic Growth. Vol. 51 of The Income and Wealth Series. Ed. by S. Engerman and R. Gallman. Chicago: University of Chicago Press, 1986, pp. 95–161.
7. Bardash S. V., Osadcha T. S. *Accounting and Finance*, 2016, no. 1 (71), pp. 8–14.

А. Ю. Зелинский (Одесский национальный экономический университет). **Подходы к классификации транзакционных издержек для целей управления.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании существующих подходов к классификации транзакционных издержек, изучении отдельных групп и видов транзакционных издержек, разработке собственной инклюзивной классификации для целей управления. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработана классификация транзакционных издержек для целей управления, которая, в отличие от уже существующих, позволит обеспечить действенный учет, контроль и анализ принятых управленческих решений. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье исследован вопрос классификации транзакционных издержек, проанализированы подходы и рассмотрены существующие методики их классификации. Основные научные положения статьи можно использовать в практике производственных и обслуживающих предприятий.

Ключевые слова: транзакционные издержки, классификация транзакционных издержек, управление, критерии классификации, виды транзакционных издержек.

A. Zelinsky (Odessa National University of Economics). **Approaches to classification of the transaction costs for administrative objectives.**

Summary. Purpose. The aim of the article is to examine current approaches to classification of the transaction costs, the study of certain groups and types of transaction costs, the development of their own inclusive classification for administrative objectives. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The classification of the transaction costs for management purposes, which is in contrast to the existing ones, will provide high-quality accounting, control and analysis of management decisions. **Practical value.** In the article the question of the classification of the transaction costs; analyzed the approaches to their classification. The existing classification methods. The main scientific provisions of the article can be used in practice of industrial and service companies.

Keywords: transaction costs, classification of transaction costs, management, classification criteria, types of transaction costs.

IV. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 004:330.341

ЕКОНОМІКА ДАНИХ ЯК НОВИЙ ЕТАП ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

В. С. БІЛОЗУБЕНКО, доктор економічних наук, доцент
(Черкаський державний технологічний університет);

М. В. ПОЛЯКОВ, кандидат економічних наук, доцент
(Національний університет водного господарства і природокористування)

***Анотація.** Мета статті полягає у визначенні сутності та особливості економіки даних як нового етапу використання інформаційно-комунікаційних технологій у національному господарстві. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Визначено основні характеристики економіки даних як нового етапу використання інформаційно-комунікаційних технологій у національному господарстві. Запропоновано виокремлювати декілька переділів даних, що дають різну додану вартість. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано необхідність запровадження нових структур даних, які полегшують і здешифлюють їх аналіз.*

***Ключові слова:** інформаційно-комунікаційні технології, економіка даних, національне господарство.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Світ сьогодні знаходиться в передчутті глибоких трансформацій економічних систем. Множаться сумніви, відбувається переосмислення господарського життя, вишуковуються шляхи подальшого розвитку. Через кризові явища нової якості набули оптимізація та інтенсифі-

кація економічної діяльності. Одним із головних засобів для цього стали інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), які змінюють організацію цілих секторів. Поява сучасної комп'ютерної техніки, переведення господарських процесів в Інтернет та оцифрування накопиченої раніше інформації створює підґрунтя для побудови економіки даних (ЕД). Якість та ефективність роботи з даними ви-

значає додаткові можливості удосконалення економічних систем і підвищення ефективності управління. На макрорівні змінюється організація суспільного виробництва, механізми функціонування секторів та ринків. У результаті очікується виникнення нової (організаційно-інформаційної) моделі національного господарства. На практиці виникає велика кількість питань щодо становлення ЕД, збільшення позитивних ефектів і рис, а також подолання нових проблем і протиріч.

Побудова ЕД означає перехід на якісно вищий рівень використання ІКТ у національному господарстві, що може бути представлено як новий етап. У зв'язку з цим з'являється нагода переосмислити сучасні підходи роботи з даними, включно з їх структурами, виробництвом, обробкою та ін. Це повинно спрямовуватись на подальше вдосконалення самих ІКТ відповідно до їх потенціалу, який використовується не повною мірою [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ЕД починає активно досліджуватись у світі, передусім, міжнародними організаціями та консалтинговими компаніями, які прагнуть першими відкрити новий цикл. Достатньо навести такі приклади: звіт ОЕСР «Data-driven innovation for growth and well-being» [1], стратегія Єврокомісії у сфері Big Data «Towards a thriving data-driven economy» та «A European strategy on the data value chain» [2], доклад McKinsey Global Institute «Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity» [3], аналітичне дослідження Bloomberg «Building the Big Data Economy: How Data Innovation is Driving Performance» [4].

Усе більшу увагу питанням роботи з даними приділяють експерти й аналітики, наприклад, Ч. Діршл [5] та Х. Грін [6]. Декларується перехід до нової індустріальної революції, яка заснована на побудові ЕД. Ці ідеї вже набули широкого розголосу в Україні, наприклад робота В. Дубенського [7].

Потрібно зазначити, що розвиток і зростання ролі ІКТ буде й надалі збільшувати їх вплив на організацію національного господарства, створювати нову якість простору його функціонування [8]. З огляду на це, потрібно

очікувати і зростання значущості ЕД як моделі господарювання.

Перехід до ЕД потрібно дослідити більш ґрунтовно, охоплюючи великий спектр змін, які відбуваються в національних господарствах. Розуміння сутності ЕД, її особливостей і внутрішніх суперечностей дозволить гармонізувати економічні системи на практиці, використати нові можливості й дати поштовх позитивним змінам, використовуючи потенціал ІКТ.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є привернути увагу до нового напрямку економічних досліджень, яким є ЕД, визначити її сутність та особливості як нового етапу використання ІКТ у національному господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналітичні дослідження, що з'являються останніми роками, інтерпретують ЕД («Data Driven-економіка») як принципово нові «рейки», на які переходять національні господарства. Насправді в основу сучасної моделі покладено концепції й інструментарій 30–40-річної давності. Сьогодні це стає можливим завдяки бурхливому розвитку комп'ютерної техніки за останні 15–20 років, що і дозволяє втілювати в життя задуми з минулого. Це підштовхується об'єктивними причинами, а також звичайною модою на нове. У будь-якому разі ІКТ стають невід'ємним елементом господарства, що має відповідні прояви як на мікро-, так і на макрорівні.

Поняття «економіка даних» використовується відносно недавно, але швидко поширюється. Воно підкреслює зростання значущості даних в економіці як ресурсу для отримання знань та управління. ЕД означає збір, накопичення, обробку й аналіз великих обсягів даних для підвищення ефективності виробництва, управління й у підсумку кращого задоволення суспільних потреб. ЕД реалізується через Big Data (сукупність інструментів і технологій обробки великих обсягів даних) і Data Mining (методи для пошуку логічних закономірностей).

Головними питаннями, які розглядаються в межах цього напрямку економічних до-

сліджень, є: використання Big Data на рівних рівнях господарювання, у державному та приватному секторах; перехід різних секторів економіки (видів діяльності) в Інтернет, визначення значущості даних; Big Data як основа для інновацій і виробництва, формування нової моделі промисловості та виробничо-збутових ланцюжків; визначення даних як продукту, нової галузі комерції та співпраці; обмін даними (відкритий і закритий, комерційний і некомерційний), ринок даних; формування спеціальної інфраструктури та технологій для збору, зберігання, транспортування й обробки даних; розробка й удосконалення алгоритмів та інструментів для аналізу даних у конкретних сферах; нові види послуг (бізнесу), пов'язаних з Big Data; потреби в нових навичках і попит на фахівців із Big Data; доступ до даних для підприємств, уряду, наукових установ, споживачів (проблеми й вартість); глобалізація індустрії Big Data; оцінка ефективності використання Big Data.

Основними передумовами становлення ЕД з технічної точки зору є: 1) перенесення багатьох видів діяльності (секторів) в Інтернет та формування за рахунок цього нового інформаційного середовища господарства, що дозволяє відстежувати різноманітні процеси в мережі; 2) поява нових способів автоматичного отримання різноманітних даних про навколишній світ (супутникові знімки, цифрові фотографії і відео, GPS-сигнали, показники датчиків тощо); у найближчій перспективі очікується розвиток Інтернету, що ще більше розширить обсяг доступних даних; 3) оцифрування накопиченої в минулому інформації (у страхуванні, сільському господарстві, охороні здоров'я, науці тощо). Усе це дозволяє сформувати великі обсяги даних, обробка яких стає додатковим напрямом соціально-економічного, технічного, наукового аналізу й дозволяє, установлюючи нові логічні закономірності, приймати управлінські рішення.

Уже сьогодні Big Data широко застосовується у фінансовому секторі (банківські, фінансові та страхові послуги), боротьбі з тероризмом, сільському господарстві, видобувній та обробній промисловості, природокористуванні, роздрібній торгівлі, телекомунікаціях,

транспорті й логістиці, охороні здоров'я, освіті, консалтингових послугах, управлінні містами та ін.

В останні роки експерти й науковці починають прогнозувати нову (четверту) індустріальну революцію, в основі якої лежить використання ІКТ для визначення потреб, вимог та очікувань споживачів, повністю індивідуалізуючи підхід у розробці нової продукції. Поступово це дозволить за рахунок взаємодії і вільного інформаційного обміну оптимізувати обсяги виробництва, відмовляючись від головного принципу індустріальної економіки – виробляти якомога більше для зниження витрат. Сьогодні більшої значущості набуває індивідуальність, унікальність, оригінальність та інтелектуальність продукції. Навіть без можливості безпосередньої взаємодії зі споживачами, Big Data дозволяє за рахунок обробки споживчих і технічних даних створювати нову, більш досконалу продукцію, стає на початок ланцюжка розробки інновації і створення цінності. Окрім цього, Big Data починає широко використовуватись безпосередньо у виробництві для вдосконалення виробничих процесів, техніки, логістики. За рахунок цього досягається раціоналізація виробничих процесів і зменшуються витрати ресурсів, що є фактором зниження витрат, співставним з економією на масштабі.

Значний ефект дає глобальність Інтернету, який відкриває безмежний і швидкий доступ до інформації та комунікацій. Сьогоднішній Інтернет створює небачене раніше соціально-економічне та культурне середовище, що впливати на подальшу трансформацію національних господарств у межах світових трендів. Для глобальних інтернет-продуктів ЕД набуває відповідних масштабів і передбачає інтеграцію у світовий ринок даних.

По суті, за рахунок ІКТ відбувається інтенсифікація суспільного виробництва, перехід на нову стадію його розвитку, що супроводжується виникненням нових форм організації та перетворенням способу виробництва (який набуває характеру інформаційно-технологічного).

Виникають галузі нового покоління, які характеризуються постійною взаємодією ви-

робництва з ринком і з наукою, безперервною інновацією продукції і технології. Дані стають джерелом інновацій і «зростаються» з іншими складовими – нові матеріали, джерела енергії, машини, форми організації, види продукції, способи доставки. Усі вони базуються на кращому розумінні потреб споживачів та в цілому на знаннях про навколишній світ. Характерно, що Big Data, підкріплена можливостями сучасної комп'ютерної техніки, усе більше використовується в різних галузях науки, зокрема природничих. Обробка й аналіз даних стає невід'ємною частиною наукового світу, що також має пряму економічну детермінацію. Наприклад, комерційний підхід Big Data спостерігається в медицині й космічній інформатиці. При цьому технології Big Data дозволяють у сукупності обробляти наукові, соціальні, виробничі та інші дані, отримуючи нові уявлення про життя суспільства.

На рівні національного господарства ЕД має і фінансово-інвестиційний аспект, який включає інвестиції у спеціальну інфраструктуру, технології, програмне забезпечення, освіту. У зв'язку з цим інтенсивний розвиток індустрії Big Data й надалі стимулює зростання сектора ІКТ, сприяючи перетворенню його інфраструктурної ролі на керівну та координуючу.

Збір та обробка великих обсягів даних є джерелом знань, тому за своєю суттю дані в сучасній економіці стають капіталом. Для деяких галузей, особливо сфери послуг, Big Data є чи не єдиним джерелом знань для розробки інновацій і прийняття рішень. Дані можуть продаватись у «сирому» вигляді, а можуть капіталізуватись у знання і монетизуватись різними шляхами.

«Сирі» дані є первинним ресурсом, їх обробка має декілька переділів (за аналогією з технологічними переділами), а результати обробки – різну додану вартість. Доцільно виділити такі переділи даних: 1) «сирі» дані; 2) «спроєктована» вибірка чи математичний опис процесів; 3) правило, що навчає (приклад); 4) результати обробки даних, що мають максимальну додану вартість. Звичайно відбувається періодична доробка (удосконалення, додаткове «навчання») вибірки та правил. Дані

й результати їх обробки можуть бути безпосереднім предметом комерції, а можуть давати ефект через кінцеве використання для вдосконалення продуктів, систем чи управління. У той же час, якщо в технічних системах існує багатий набір вимірювачів та індикаторів, то в соціально-економічних й суто інформаційних (комунікаційних) системах достатнього набору немає. Це формує відповідні проблеми вимірювання процесів із застосуванням ІКТ та кількісного аналізу інформаційної економіки.

ЕД вимагає створення цілої індустрії роботи з даними, стимулює більш широке використання і подальший розвиток ІКТ. Тому перехід до такого господарювання є початком нового етапу для ІКТ, урахуваючи їх значний потенціал. У цьому плані головними напрямками подальшого прогресу ІКТ будуть удосконалення інфраструктури й технологій роботи з даними, а також зміна структур даних, що описують складні та динамічні об'єкти. Останнє набуває особливої актуальності, адже дані повинні бути не стільки великими, скільки різноманітними та інформативними. Тому потрібно спеціально формувати (проектувати) ресурси даних, створюючи більш складні структури, які описують первинні елементи та процеси в соціально-економічних системах. Це дозволяє обирати для обробки ті дані, які потрібні в певний момент. До того ж важливим фактором є значна вартість збору й обробки даних, тому особливою перевагою стає гнучкість структур.

Вивчаючи особливості ЕД і використання ІКТ, сучасна економічна теорія повинна звертати увагу на такі питання: 1) обґрунтування необхідності й доцільності застосування Big Data у різних сферах; 2) удосконалення методології проектування вибірок (простору ознак), що застосовуються для складання алгоритмів обробки даних; 3) оцінка якості рішень, прийнятих на основі обробки даних, та економічного ефекту від їх використання; 4) пояснення природи вибору споживачів і виробників, а також громад; 5) збереження умов конкуренції, пов'язаних із доступом до даних; 6) зміна «правил гри» в економіці тощо. Останнє питання постійно набирає гостроти, тому що ЕД вимагає спеціальних правових умов,

зокрема врегулювання доступу до особистих даних та урахування специфіки відносин. В останні роки Big Data почала більш широко використовуватись державами для оптимізації у громадському секторі та управлінні містами. У зв'язку з цим необхідно врегулювати доступ приватних структур до громадських та особистих даних.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Обґрунтоване та зважене відношення до ЕД дозволить зробити цю модель основою для прогресивних змін на рівні національного господарства. Використання Big Data, особливо під час удосконалення структур даних, може дати значні позитивні результати і обійме належне місце в економіці та управлінні. Щоб розпочати перезавантаження національного господарства на основі моделі ЕД, потрібно зробити роботу з даними менш витратною. Окрім інфраструктурно-технічних аспектів, слід звернути увагу на необхідність удосконалення структур даних. Такі структури від початку повинні бути більш гнучкими й дозволяти максимально повно описувати онтологію об'єктів і процесів. У перспективі за цим напрямом передбачається дослідити роль ІКТ в економіці знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Data-driven innovation for growth and well-being [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.htm>. – Title from screen.
2. Towards a thriving data-driven economy / European Commission [Electronic resource]. – Access mode: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy>. – Title from screen.
3. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity / McKinsey Global Institute [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation>. – Title from screen.
4. Building the Big Data Economy: How Data Innovation is Driving Performance / Bloomberg Government [Electronic resource]. – Access mode: <http://about.bgov.com/event/building-big-data-economy-optimizing-government-operations-driving-citizen-engagement>. – Title from screen.
5. Dirschl Ch. Data economy – a new industry?! / Wolters Kluwer [Electronic resource]. – Access mode: <http://solutions.wolterskluwer.com/blog/2014/02/data-economy-a-new-industry>. – Title from screen.
6. Green Ch. The future of the data economy: how to measure the true value of your data assets / Information Age [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.information-age.com/it-management/strategy-and-innovation/123460149/future-data-economy-how-measure-true-value-your-data-assets>. – Title from screen.
7. Дубенский В. IT-цунами. Где украинцы встретят новую индустриальную революцию [Электронный ресурс] / В. Дубенский // Экономическая правда. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/06/9/595416>. – Назва з екрана.
8. Ханін І. Г. Інституційні передумови функціонування інформаційного простору національної економіки / І. Г. Ханін. – Донецьк: АРТ-ПРЕС, 2012. – 270 с.

REFERENCES

1. Data-driven innovation for growth and well-being, Available at: <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/data-driven-innovation.htm>.
2. Towards a thriving data-driven economy / European Commission, Available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/towards-thriving-data-driven-economy>.
3. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity / McKinsey Global Institute, Available at: <http://www.mckinsey.com/business-functions/business-technology/our-insights/big-data-the-next-frontier-for-innovation>.
4. Building the Big Data Economy: How Data

- Innovation is Driving Performance / Bloomberg Government, Available at: <http://about.bgov.com/event/building-big-data-economy-optimizing-government-operations-driving-citizen-engagement>.
5. Dirschl Ch. Data economy – a new industry?! / Wolters Kluwer, Available at: <http://solutions.wolterskluwer.com/blog/2014/02/data-economy-a-new-industry>.
 6. Green Ch. The future of the data economy: how to measure the true value of your data assets / Information Age, Available at: <http://www.information-age.com/it-management/strategy-and-innovation/123460149/future-data-economy-how-measure-true-value-your-data-assets>.
 7. Dubenskij V. *IT-cunami. Gde ukraincy vstretjat novuju industrial'nuju revoljuciju* [IT-tsunami. Where the Ukrainians find a new industrial revolution], Available at: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/06/9/595416>.
 8. Khanin I. H. *Instytutsiini peredumovy funktsionuvannia informatsiinoho prostoru natsionalnoi ekonomiky* [Institutional preconditions operation information space of the national economy]. Donetsk: ART-PRES, 2012. 270 p.

В. С. Белозубенко, доктор економічних наук, доцент (Черкаський державний технологічний університет); **М. В. Поляков**, кандидат економічних наук, доцент (Національний університет водного господарства і природопольовання). **Економіка даних як новий етап використання інформаційно-комунікаційних технологій в національному господарстві.**

Анотація. *Цель статьи заключается в определении сущности и особенности экономики данных как нового этапа использования информационно-коммуникационных технологий в национальном хозяйстве. Методика исследования.* Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** *Определены основные характеристики экономики данных как нового этапа использования информационно-коммуникационных технологий в национальном хозяйстве. Предложено выделять несколько переделов данных, которые дают разную добавленную стоимость. Практическая значимость результатов исследования.* Обоснована необходимость внедрения новых структур данных, которые облегчают и удешевляют их анализ.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, экономика данных, национальное хозяйство.*

V. Bilozubenko, Dc. Econ. Sci., Docent (Cherkasy State Technological University); **M. Polyakov**, Cand. Econ. Sci., Docent (National University of Water Management and Natural Resources). **Data-based economy as a new stage the use of information and communication technologies in the national economy.**

Summary. *The purpose of the article is to determine the nature and characteristics of the economy data as a new stage of information and communication technologies in the national economy. Methodology of research.* The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** *The paper identifies basic characteristics of data economy as a new stage of the application of information and communication technologies in the national economy. It suggests distinguishing several data processing stages, which have a different added value. Practical value.* The paper also justifies the need for introduction of the new data structures, which facilitate their analysis and make it cheaper.

Keywords: *information and communication technologies, information economy, national economy.*

V. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 378.147

СПОСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА» У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Р. В. МАНН, доктор економічних наук, професор
(Черкаський державний технологічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні особливостей сучасних методик викладання дисципліни «Економіка підприємства» у вищих навчальних закладах, зокрема, з використанням дистанційних форм навчання. **Методика дослідження.** У даному аспекті особливо важливим є наукове теоретико-методологічне та системне обґрунтування психологічних, педагогічних і соціологічних програм дистанційної освіти. **Результати.** Нині перед економічною освітою постає завдання підготувати фахівця, здатного успішно працювати в умовах глобалізації ринку. У статті проаналізовано переваги й недоліки впровадження дистанційної форми навчання у вищих навчальних закладах України як сучасної технології інтерактивного освітнього процесу. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження в економічну освіту дистанційного навчання сприятиме підвищенню якості освіти у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: дистанційне навчання, інтерактивне навчання, «натуральні» дистанційні університети, провайдери корпоративних тренінгів.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан розвитку освіти в нашій країні актуалізує аспекти методології та методики викладання економічних дисциплін у вищих навчальних закладах, оскільки освіта та наука є провідним елементом продуктивних сил. Дисципліна «Економіка підприємства» відіграє важливу роль серед інших економічних дисциплін, оскільки досліджує комплекс питань господарчого керівництва діяльністю підприємства, методів раціонального використання

всіх елементів виробничого процесу з метою найефективнішого їх використання. Викладання дисципліни «Економіка підприємства» ведеться на основі загальних методичних вимог, проте, традиційні методи навчання є малоефективними на сучасному етапі, оскільки розраховані на відносно стабільну навчальну інформацію. Саме тому зростає потреба у стимулюванні студентів до активного навчання, самостійного підбору наукової інформації, творчого та гнучкого способу мислення.

Закон України «Про вищу освіту» [1] визначає потребу в розвитку освіти, а саме за-

стосування інноваційних технологій підготовки педагогічних працівників та підвищення ефективності викладання дисциплін. Однією зі складових інновацій у навчальному процесі є проекти запровадження дистанційного навчання. Тому на сьогодні актуальним завданням під час викладання економічних дисциплін, зокрема дисципліни «Економіка підприємства», є формування у здобувачів освіти професійних знань, умінь та навиків, які забезпечують зв'язок теорії із практикою, оволодіння сучасними засобами обробки інформації, використовуваними в умовах реального виробничого процесу із запровадженням елементів дистанційної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки фахівців з економіки підприємства з використанням технологій дистанційного навчання досліджували Г. О. Москалюк, О. Ю. Чернецька, П. О. Лупандін, Я. А. Кульбашна, Л. М. Івашко, К. О. Баханов та інші вчені. Проте питання забезпечення якісного викладання економічних дисциплін у вищих навчальних закладах усе ще потребують додаткових досліджень. Крім того, дистанційна форма освіти не достатньо вивчена з дидактичної точки зору та не володіє чіткими методичними рекомендаціями щодо її застосування в навчальному процесі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення особливостей сучасних методик викладання дисципліни «Економіка підприємства» у вищих навчальних закладах, зокрема з використанням дистанційних форм навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Методика викладання економічних дисциплін як оптимальне поєднання загальнонаукових методів, прийомів і засобів навчання є світоглядною дисципліною, яка вимагає від викладача необхідного рівня знання нормативно-правової бази управління та специфіки розвитку економіки підприємства як науки, наявності власного світогляду й економічного способу мислення [2, с. 104]. Реформування освіти є нагальним питанням, вирішення якого значною мірою покладене на сучасні інформаційні та телекомунікацій-

ні технології, а також технології дистанційної освіти.

Дистанційне навчання є технологією отримання інформації за допомогою засобів телекомунікації, у випадку взаємодії студента та викладача на відстані. У першу чергу, це пов'язано з розвитком у сучасному світі мережі Інтернет, значною популярністю серед населення засобів комп'ютерної техніки, появою високошвидкісних засобів зв'язку, значним поглибленням процесів запровадження інформаційних технологій в освітню практику.

Традиційно у світовій практиці виділяють такі види навчальних закладів, які пропонують можливість дистанційної освіти: «натуральні» дистанційні університети (здійснюють лише дистанційну форму навчання); провайдери корпоративних тренінгів і курсів підвищення кваліфікації (проведення лише певних курсів за дистанційними технологіями); традиційні університети, які разом із традиційними формами навчання (денна та заочна) пропонують навчання в режимі он-лайн [3, с. 94].

Близько 10–25 % студентів у світі отримують освіту за допомогою системи дистанційного навчання [4, 5]. Відповідно до звіту Babson Survey Research Group за 2014 рік 27,7 % усіх студентів США навчалися за дистанційною освітою. При цьому близько 13 % вивчали хоча б одну дисципліну дистанційного курсу, ще 13 % перебували повністю на навчанні за дистанційними технологіями, тобто вивчаючи всі дисципліни в режимі он-лайн [4]. Відповідно до дослідження «Електронні засоби навчання у вищих навчальних закладах Європи», у якому взяли участь 249 установ із 38 країн, майже всі виші почали використовувати засоби навчання, упроваджуючи електронне навчання у звичайну систему викладання. При цьому 82 % опитаних вищих навчальних закладів наголошують на тому, що вони пропонують дистанційну форму навчання [5].

Дистанційна форма навчання є новим способом організації освітнього процесу, який ґрунтується на застосуванні як кращих традиційних методів навчання, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій за принципом самостійного навчання; сприяє

організації як синхронного, так і асинхронного способів взаємодії між собою учасників навчального процесу та з інформаційними засобами навчального процесу. Дана взаємозалежність не прив'язана в часі як за тривалістю, так і за періодом початку й закінчення навчального процесу, що відповідає особливостям сучасного ритму життя, дозволяє залучити до навчального процесу досвідчених педагогічних працівників незалежно від місця їх роботи, проживання і тимчасового перебування.

Існує значна кількість розроблених платформ дистанційного навчання. Більшість вищих навчальних закладів користується комерційними платформами дистанційної освіти відомих виробників. Найбільш розповсюдженими є Moodle, WebCT Campus Edition, WebCT Vista, Прометей тощо [6, с. 497]. Спільною властивістю для даних платформ дистанційного навчання є те, що вони відповідають загальноприйнятим світовим вимогам і стандартам процесу організації дистанційної освіти. Основні характеристики дистанційної освіти представлені на рис. 1.

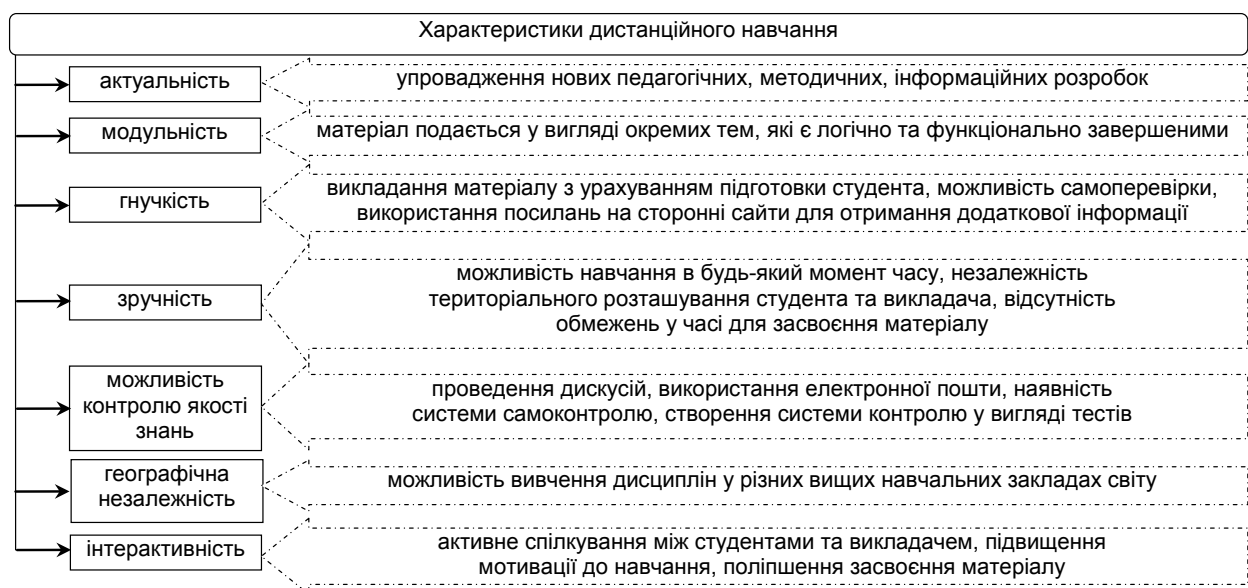

Рис. 1. Характеристика основних особливостей дистанційного навчання

До переваг запровадження та використання дистанційного навчання належить відсутність потреби залишати місце проживання, роботу та здійснювати витрати на дорогу, проживання та ін. Навчання населення, надання доступу до здобуття вищої освіти й тим самим оптимізації професійної діяльності дозволяють зменшити відставання регіонів від промислово розвинених центрів. Дистанційна форма освіти є перспективною для віддалених від центральних районів місць, де майже відсутні інші можливості для навчання.

Важливим є ще одна складова – скорочення термінів навчання, за рахунок того, що значний обсяг інформації можна вивчити самостійно, серйозно й інтенсивно працюючи, не

витрачаючи час неефективно. Підвищення ефективності навчального процесу досягається за рахунок надання студентам більшого вибору в послідовності вивчення предметів, гнучкому та зручному темпі навчання, можливості поставити запитання саме про те, що найбільше цікавить самого студента. Крім того, студенти засвоюють знання та вміння завдяки самостійному вивченню тем за спеціально розробленими навчальними посібниками, використовують навчальні комп'ютерні програми, активні семінари тощо. Важливу роль у здобутті освіти дистанційно відіграє рівень мотивації і раніше накопичені навички самостійного навчання.

Систематизація переваг дистанційної освіти як для викладачів, так і для майбутніх абітурієнтів представлена в табл. 1.

Традиційним вищим навчальним закладам необхідні структурні підрозділи дистанційної освіти для підвищення обсягу освітніх послуг

Таблиця 1

Систематизація основних переваг дистанційної форми навчання для вищих навчальних закладів та майбутніх абітурієнтів (сформовано авторами на основі [3, с. 98; 7, с. 110])

Основні переваги	
абітурієнт	вищий навчальний заклад
Економія часу	Зростання контингенту вищого навчального закладу за рахунок абітурієнтів інших регіонів і міст
Самостійне планування розкладу вивчення матеріалів	
Зменшення витрат на дорогу до вищого навчального закладу	Залучення іноземних викладачів до супроводу дистанційних курсів
Низька вартість навчання порівняно з іншими формами навчання	
Можливість навчання особам з обмеженими можливостями	Підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу
Паралельне навчання (дуальна форма навчання)	Зростання питомої ваги іноземних студентів

і зростання конкурентоспроможності з боку розробників нетрадиційних навчальних курсів, зокрема й з інших регіонів. Реалізація даних методик та програм навчання сприяє підвищенню конкуренції між різними формами організації навчального процесу. Упровадження дистанційної освіти сприяє значній економії коштів за рахунок зменшення витрат на будівництво та експлуатацію нових навчальних комплексів [8, с. 352].

Контроль та оцінювання отриманих студентами знань в умовах дистанційного навчання проводиться в поточній і підсумковій формах. Об'єктами поточного контролю є: систематичність та активність поточної роботи; підготовка студентами обов'язкових завдань навчальної програми; виконання завдань для самостійного вивчення. Оцінювання проводиться за результатами web-форумів, чатів та за допомогою тестування за спеціальними програмами (зокрема MOODLE) в мережі INTERNET.

Підсумковий контроль знань здійснюється у формі письмових екзаменів і заліків, ураховуються результати оцінювання поточної роботи за семестр. У такому випадку студент за підсумками поточного контролю отримує залік, якщо він виконав усі обов'язкові завдання навчальної програми, опрацював визначений для самостійного навчання обсяг матеріалу,

успішно брав участь у веб-форумі та пройшов тестування за спеціальною програмою в мережі Інтернет із позитивною оцінкою. Для студентів, які не виконали зазначені завдання навчальної програми, доцільно провести письмову контрольну роботу [9, с. 77].

Однак, існують певні проблеми у процесі використання прийомів дистанційного навчання, а саме:

- нездатність комп'ютерної техніки замінити живе спілкування з висококваліфікованим та ерудованим лектором. У контексті цього, комп'ютер має не витіснити, а доповнювати викладача;
- існування різного ступеня можливостей у доступі до інформаційних технологій, у зв'язку з існуванням істотного розриву між різними групами населення в рівні оволодіння комп'ютерними технологіями, інформаційній культурі, умінні орієнтуватися в сучасному інтернет-середовищі;
- проблема браку часу під час пошуку та обробки інформації, що вимагає багаточасової роботи як викладача, так і студента;
- неспівставлення між величиною інформаційного потоку, який може надати комп'ютер, особливо в умовах вільного доступу до мережі Інтернет та обсягом інформації, яку дійсно здатен засвоїти студент;

• неврахування індивідуальних особливостей студентів під час проведення комп'ютерного тестування. Якість тестових завдань, їх коректність і підбір не завжди дозволяють адекватно оцінити рівень знань [8, с. 356].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Необхідність підвищення рівня викладання дисципліни «Економіка підприємства» створює потребу в розробці стратегії та тактики викладання економічних дисциплін на засадах національної концепції економічної освіти. В умовах сучасного рівня розвитку економіки, надзвичайно важливу роль відіграє економічна освіта молоді. Головним завданням економічної освіти є формування економічного мислення, а її результатом – економічно обґрунтована здатність практичного застосування. Дистанційне навчання як спосіб усунення освітньої нерівності забезпечить можливість одержання високого рівня освітніх послуг людям, які проживають далеко від вищих навчальних закладів, мають обмежені фізичні можливості або обмежені у часі. Однак, існують аспекти, які дистанційна освіта не здатна замінити, тому ця форма навчання займе свою нішу, особливо серед корпоративних клієнтів, які не мають змоги надовго покинути свої робочі місця, або приватним особам, які прагнуть здобути додаткову освіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 №1556-VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрана.
2. Москалюк Г. О. Напрямки вдосконалення системи викладання облікових дисциплін у вищих навчальних закладах економічного спрямування / Г. О. Москалюк, О. Ю. Чернецька // Професійна освіта: проблеми і перспективи. – 2014. – Вип. 7. – С. 101–107.
3. Кубатко О. В. Порівняльний аналіз тенденцій розвитку дистанційних технологій навчання в Україні та ЄС / О. В. Кубатко, Т. В. Пімоненко // Механізм регулювання економіки. – 2015. – № 2. – С. 93–102.
4. Number and percentage of students enrolled in degree-granting postsecondary institutions, by distance education participation, location of student, level of enrollment, and control and level of institution: Fall 2012 [Electronic resource]. – Access mode: http://nces.ed.gov/programs/digest/d15/tables/dt15_311.15.asp. – Title from screen.
5. Gaebel M. E-learning in European Higher Education Institutions November 2014. Results of a mapping survey conducted in October-December 2013 [Electronic resource] / M. Gaebel, V. Kupriyanova, R. Morais, E. Colucci. – Access mode: www.eua.be. – Title from screen.
6. Лупандін П. О. Дистанційне навчання – новий підхід до викладання економічних дисциплін / П. О. Лупандін // Від викладання дисциплін – до освоєння наук: трансформація змісту, технологій освітньої діяльності та розвиток педагогічної майстерності : зб. мат. наук.-метод. конф., 31.01.2013 р. – Київ : КНЕУ, 2013. – С. 497–498.
7. Кульбашна Я. А. Застосування інноваційних педагогічних технологій для формування професійної компетентності майбутніх стоматологів / Я. А. Кульбашна // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – №. 4. – С. 104–117.
8. Івашко Л. М. Дистанційне навчання в економічній освіті: переваги та перспективи впровадження / Л. М. Івашко // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 40. – С. 349–358.
9. Каревік О. О. З досвіду впровадження технології дистанційного навчання в економічній освіті сучасної України / О. О. Каревік, Л. М. Шалімова, І. М. Руднева // Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ»: технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – № 8. – С. 71–78.

REFERENCES

1. *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy* [On education : Law of Ukraine] from 01.07.2014 № 1556-VII [Electronic resource], Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Moskaliuk G. A., Chernetskaya O. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy* [Vocational Education: Problems and Prospects: Collected papers]. Kiev: IPTO NAPT Ukraine, 2014, no. 7, pp. 101–107.
3. Kubatko O. V., Pimonenko T., Kubatko A. V. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky* [Mechanism of economic regulation], 2015, no. pp. 93–102
4. Number and percentage of students enrolled in degree-granting postsecondary institutions, by distance education participation, location of student, level of enrollment, and control and level of institution: Fall 2012, Available at: http://nces.ed.gov/programs/digest/d15/tables/dt15_311.15.asp.
5. Gaebel M., Kupriyanova V., Morais R., Colucci E. E-learning in European Higher Education Institutions November 2014. Results of a mapping survey conducted in October–December 2013, Available at: www.eua.be.
6. Lupandin P. A. *Zb. mat. nauk.-metod. konf. "Vid vykladannia dystsyplin – do osvoiennia nauk: transformatsiia zmistu, tekhnologiiy osvitoi diialnosti ta rozvytok pedahohichnoi maisternosti"* [Proc. Nauk. Method. Conf. "From teaching disciplines – to the development of science: the transformation of content and technology education and the development of pedagogical skills"]. Kiev: KNEU, 2013, pp. 497–498.
7. Kulbashna J. A. *Pedahohichniy protses: teoriia i praktyka* [The Pedagogical Process: Theory and Practice], 2013, no. 4, pp. 104–117.
8. Iwashko L. M. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zb. nauk. pr.* [Journal of Social and Economic Research: Collected papers of Odessa State Economic University], Odessa, 2010, no. 40, pp. 349–358.
9. Karyevik O. O., Shalimov L. M., Rudneva I. M. *Vestnik NTU «HPI»: Sbornik nauchnykh trudov: Tehnichnij progres ta efektyvnist' virobnictva* [Bulletin of NTU «HPI»: Collected papers of National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute: Series: Technical progress and efficiency, 2010. no. 8, pp. 71–78.

Р. В. Манн, доктор экономических наук, профессор (Черкасский государственный технологический университет). **Способы совершенствования системы обучения дисциплины «Экономика предприятия» в высших учебных заведениях с использованием дистанционных технологий обучения.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении особенностей современных методик преподавания дисциплины «Экономика предприятия» в высших учебных заведениях, в частности, с использованием дистанционных форм обучения. **Методика исследования.** В данном аспекте особенно важно научное теоретико-методологическое и системное обоснование психологических, педагогических и социологических программ дистанционного образования. **Результаты.** На сегодняшний день перед экономическим образованием стоит задача подготовить специалиста, способного успешно работать в условиях глобализации рынка. В статье проанализированы преимущества и недостатки внедрения дистанционной формы обучения в высших учебных заведениях Украины как современной технологии интерактивного образовательного процесса. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение в экономическое образование дистанционного обучения будет способствовать повышению качества образования в высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: дистанционное обучение, интерактивное обучение, «натуральные» дистанционные университеты, провайдеры корпоративных тренингов.

R. Mann, Dc. Econ. Sci., prof. (Cherkasy State Technological University). Improvement methods of teaching discipline «business economics» in institution of higher education using distance learning technologies.

Summary. Purpose. The article contains the modern methods of teaching «Business Economics» in institution of higher education, particularly with the use of distance learning. **Methodology of re-**

search. In this aspect, it is particularly important scientific theoretical and methodological and systematic study of psychological, sociological and pedagogical programs of distance education. **Findings.** Today training specialist who are able to successfully operate in a globalized market is very important. In article are analyzed the positive and negative features the introduction of distance learning in higher educational institutions of Ukraine as a modern technology of interactive educational process. **The practical significance of the study.** The article substantiates that the implementation of economic education distance learning will improve the quality of education in higher educational institutions of Ukraine.

Keywords: distance learning, online learning, «natural» distance universities, corporate training providers.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р. згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253.

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 «Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки» КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 20,9. Наклад: 300 пр. Зам. № 743.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
